

Det Radikale Folkepartis krisepolitikk 1928 - 1936

Aleksander Hagen

Masteroppgave i historie

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Universitetet i Oslo

Høst 2010

Forord:

Denne masteroppgaven har formelt sett blitt til over fire lange år, gjennom vargtid og senere veksttid. Reelt sett har den blitt til i tidsrommet mellom høsten 2009 og 2010. Om ikke mot alle, så i alle fall mange odds, foreligger den nå. Med det legges historieoppgavens parallelle livshistoriske oppgave endelig bort.

Flere personer har vært avgjørende og andre altavgjørende for at masteroppgaven nå foreligger. Først av alt et stor takk til Hans Olav Lahlum. For utrettelig optimisme, flere manusgjennomlesninger og nyttige råd. En spesiell takk stiles også til følgende personer for lesing av korrektur og andre innspill: Øivind Brattberg, Jorunn Bjørgum (veileder), Trond Nygaard, Håkon Evju, Bjørn Tore Bertheussen, Joakim Bakke, Lars Lørdahl, Vidar Vik og Cathrine Holje

Endelig en personlig takk til mine foreldre, min bror og svigerinne for å ha backet opp moralsk så vel som økonomisk da bunnen falt ut av livet. Endelig en stor takk til Pål Oskar for solid moralsk støtte gjennom hverdag, lange skrivekvelder – og netter det siste året.

Endelig må det understrekes at det foreliggende arbeidet står ene og alene for min regning.

Innholdsfortegnelse:

Kapittel 1 – Innledning, spørsmål og kilder	1
Kapittel 2 – Teori og metode.....	10
Kapittel 3 – Partiets ideologi, historie og stortingshistorie.....	17
Kapittel 4 – Stortingsperioden 1928 – 1930.....	25
Kapittel 4,1 – Fra Hornsrud til Mowickel 1928.....	25
Kapittel 4,2 – Under regjeringen Mowinckel frem til valget i 1930.....	30
Kapittel 4,3 – Oppsummering av perioden 1928 – 1930.....	45
Kapittel 5- Stortingsperioden 1931 – 1933.....	46
Kapittel 5,1 – Fra Mowinckel til bondepartiregjering 1931.....	47
Kapittel 5,2 – Fra bondepartiregjeringer til Mowinckel 1931 – 1933.....	56
Kapittel 5,3 – Oppsummering av perioden 1931 – 1933.....	74
Kapittel 6 – Stortingsperioden 1934 – 1936.....	76
Kapittel 6,1 – Fra Mowinckel til Nygaardsvold 1934 - 1935.....	77
Kapittel 6,2 – Under regjeringen Nygaardsvold frem til valget i 1936.....	93
Kapittel 6,3 – Oppsummering av perioden 1934 – 1936.....	101
Kapittel 7 – avslutning.....	103
Personregister.....	111
Kilde – og litteraturliste.....	113

Kapittel 1 – Innledning, problemstilling og kilder

Denne undersøkelsen skal granske Det Radikale Folkepartis stortingshistorie mellom 1928 og 1936. Dette tidsrommet var preget av økonomiske problemer, med blant annet arbeidsledighet, gjeldsproblemer og jordbrukskrise. De økonomiske problemene preget også politikken. Det illustreres av at de fleste regjeringsskiftene i mellomkrigstiden skyldtes økonomisk politikk og krise.¹ Tidsrommet omfatter også dannelsen av Norges to første arbeiderpartiregjerings, hvis bakgrunn blant annet må forstås ut fra den økonomiske krisen.

I dette tidsrommet var Alf Mjøen eneste og siste stortingsrepresentant for partiet, som i følge Hans Fredrik Dahl var det mest radikale av de borgerlige partiene i de to første tiårene av århundret. Interessant nok mener Dahl at Mjøen i disse tre siste valgperiodene ikke utgjorde noen venstrefløy i forhold til Venstre: ”Den ene representanten holdt til i Venstres gruppe og utgjorde ikke en gang en venstrefløy der.”² Han mener at partiets politikk var forandret.

Partiet var i tilbakegang, mens Arbeiderpartiet var i fremgang. Ved valget i 1936, året etter at Arbeiderpartiet var kommet i regjering, falt Det Radikale Folkeparti ut av Stortinget.

Mjøen var i følge Arbeiderpartiets Sverre Støstad ”Det Radikale Folkepartis siste mohikaner”³. Partiet var i disse årene i realiteten begrenset til Oppland fylke, og er ofte benevnt som det opplandske Venstre.

Den gang ble stortingsrepresentantene valgt fra adskilte by – og landvalgdistrikter. Det Radikale Folkepartis representant var innvalgt fra landkommunene i Oppland fylke. Partiet hentet hovedtyngden av sine velgere i jord – og skogsbygder, blant småbrukere og småkårsfolk. Partiet var henimot utradert i bygder preget av industri. For eksempel hadde partiet ved valget 1927 og 1930 godt over tyve prosent av stemmene i jord – og skogbrukskommunen Torpa⁴, mens i industribygden Jevnaker oppnådde det på samme tid under fem prosent av stemmene.⁵ Småbrukere var ikke bare en sentral velgergruppe for partiet. De utgjorde også et politisk mål og ideal: partiet ønsket å utvide småbrukerklassens størrelse.

¹ Dahl, 1973, side 17

² Hans Fredrik Dahl, artikkel om Det Radikale Folkeparti i Pax leksikon 1976

³ St. tidende, 1931, 7a, side 187

⁴ Lundborg, 1995, side 44

⁵ Hammerstad, 1975, side 140

Småbrukere var som Sigvart Tøsse viser, ofte kjennetegnet av sin tosidige rolle som både bonde og arbeider.⁶ De hadde gjerne virke innenfor fiskeri, skogbruk, industri og håndverk ved siden av bruket.⁷ Øystein Hveding mener at den økonomiske krisen i mellomkrigstiden først og fremst var en småbrukerkrise. Denne gruppen ble rammet av både gjeldsproblemer og arbeidsledighet. Han skriver videre at innlandsfylkene var av de sterkest rammede. Her var gjeldsproblemene tyngst og mest utbredt.⁸

Også blant kommunene var landkommunene i innlandsfylkene av de mest gjeldstyngede i landet.⁹ Foruten kommunene i seg selv, rammet de kommunale vanskene småkårsfolk og småbrukere sterkest. Gjeldsproblemene og arbeidsledigheten førte til at velferdsordninger ble fjernet og at kommunene i mindre grad kunne avhjelpe arbeidsledigheten og nøden. Dette forsterket problemene for småbrukere og småkårsfolk ytterligere, og det er derfor grunn til å se de kommunale vanskene i sammenheng med arbeidsledighets – og gjeldsproblemene.

Det Radikale Folkepartis krisepolitikk skal i det etterfølgende belyses med Mjøens standpunkter og uttalelser i Stortinget. For det første gir Dahls påstand om at Det Radikale Folkeparti ikke var noen venstrefløy i Venstre grunn til å granske om det var tilfelle i krisepolitikken. For det andre gir partiets tilknytning til småkårsfolk og småbrukere i jord – og skogbruksbygder grunn til å granske om partiets krisepolitikk bar preg av den.

Var partiet i første rekke mer radikalt på vegne av småkårsfolk og småbrukere? Ville det i større grad avhjelpe krisen blant småkårsfolk og småbrukere på bygdene enn krisen blant arbeidere i byer og industripregede strøk? I klartekst: hadde partiet med sin krisepolitikk mer preg av et klasseparti for småkårsfolk og småbrukere i jord – og skogbruksbygder enn et folkeparti for alle samfunnsklasser, slik partinavnet utgav?

Det var særlig i innlandet at småbrukerrollen festet seg som sosial rolle, som motsetning til de større gårdbrukerne.¹⁰ I mange av opplandsbygdene var dessuten klassemotsetningene sterkt eksisterende og erkjente.¹¹ Det var de sosiale forutsetningene fra partiets valgområde for partiets krisepolitikk.

⁶ Tøsse, 1988, side 46

⁷ Tøsse, 1980, side 119

⁸ Hveding, 1982, side 35

⁹ Dahl, 1973, side 72 - 73

¹⁰ Tøsse, 1980, side 119

Problemstillingen skal blant annet belyses med i hvilken grad partiet ville motvirke arbeidsledigheten blant jordløse småkårsfolk med bureisning, dvs. bygging av småbruk, som også ville fremme målet om å utvide småbrukerklassen. Problemstillingen skal også søkes belyst med i hvilken grad partiets krisepolitikk var innrettet mot og til fordel for småbrukere og småkårsfolk i jord – og skogbruksbygder. Valgprogrammene for alle tre valgperiodene gav en klar føring for partiets virke på Stortinget. Alle fremholdt følgende: ”Trygge og gode vilkaar for det arbeidende jordbruk er Det Radikale Folkepartis første sak”¹²

Hva partiet siktet til med begrepet ”arbeidende jordbruk” fremgår ikke av programmene. Mjøen ser imidlertid ut til å ha hatt en klar forståelse av hva det betød. Under finansdebatten 1934 skilte han klart mellom bønder med ”arbeidersjel” og ”kapitalistsjel”. Den første gruppen utgjorde de små brukene som talte 200 000 bruk, mens den andre gruppen representerte de større brukene og var omtrent 50 000 i tallet.¹³ Det var nok den første gruppen partiet hadde i sikte med ”det arbeidende jordbruk”.

Til sammenligning i et samtidsperspektiv kan det spørres om Det radikale Folkeparti fylte en lignende rolle for småbrukere og småkårsfolk i jord – og skogbruksbygder i Oppland, som KRF i følge Kåre Olav Solhjell fylte for lavkirkelige i Hordaland i 1930- årene.¹⁴ Arbeiderpartiets Knut Sjøli var i alle fall klar i sin omtale av Det Radikale Folkeparti som et bygdeparti: ”Jeg vil si at herr Mjøen tilhører et parti, som ikke behøver å skrive annet enn bygdebrev og ikke bruke annet enn lokaltelefonen, politisk sett da.”¹⁵

Forskningsstatus

Partiets historie har vært svært lite forsket på. Utenom Tertit Aaslands statsvitenskapelige avhandling *Fra arbeiderorganisasjon til mellomparti*, som skal omtales senere, foreligger det få vitenskapelige arbeider om partiet, bortsett fra kortfattede omtaler i Leiv Mjeldheims bøker. De som kan nevnes er Margit Thoruds hovedoppgave *Det radikale folkepartis fremvekst* og Jürg Aunes hovedoppgave *utdødde partier i Norge*, hvor Det Radikale Folkeparti er et av partiene som analyseres. Hverken Aasland eller de andre har lagt vekt på den siste tiden av partiets stortingshistorie.

¹¹ Aasland, 1961, side 18 - 19

¹² Det Radikale Folkepartis valgprogram, 1927, 1930 og 1933

¹³ St. tidende, 1934, 7a, side 518

¹⁴ Solhjell, 2008, side 24

¹⁵ St. tidende, 1928, 7b, side 1767

Grunnene til at forskere i liten grad har befattet seg med partiets historie kan være mange. I sin artikkel om Det Radikale Folkepartis skolepolitikk fremholder samfunnsviteren Paul Halberg en historiografisk forklaring: ”For Bergsgård - tradisjonen og Bull - tradisjonen, ble Arbeiderdemokratene et parti som ikke passet inn i deres oppfatning av hva som var de politiske skillelinjer. Her er det behov for videre forskning.”¹⁶ Gehalten i påstanden skal ikke drøftes, men oppfordringen i den skal gripes. Det skal kastes lys over deler av Det Radikale Folkepartis siste tre perioder som stortingsparti. Kan hende kan undersøkelsen med det bidra til å utfylle kunnskapen om norsk politikk i mellomkrigstiden i sin alminnelighet.

Sentrale begreper og perspektiver

Betydningen av begrepet ”radikalitet” er avhengig av sammenhengen det benyttes i. Ad liberale partiers politikk kan det sees i lys av Gordon Smiths inndeling av liberale partier. Han skiller mellom *liberalkonservative* og *liberalradikale* partier. Forskjellen knytter han til synet på statsmakten. De liberalkonservative partiene er mer negative, mens de liberalradikale partiene er mer positive til statlig involvering i sosiale og økonomiske samfunnsspørsmål.¹⁷ Med dette begrepsparet skal det sees på om Det Radikale Folkeparti var mer liberalradikalt enn Venstre i sin krisepolitikk. Med andre ord: om partiet lå til venstre for Venstre.

For å granske dette må man se på partienes vilje til å prioritere tiltak over statsbudsjettets utgiftsside oppimot ønsket om å begrense skattene og prioritere nedbetaling av statsgjeld. Det kan grovt og forenklet skilles mellom et *samfunnsøkonomisk* og et *statsfinansielt* hensyn. Ad tiltakene skal det også i noen grad sees på forslag til inndekning.

Hva gjelder typer av statlige tiltak mot arbeidsledighet og gjeldsproblemer er noen begreper til hjelp i fremstillingen. Typer av tiltak mot arbeidsledigheten kan sees i lys av Toril Johanssons to begreper *sosialpolitikk* og *krisepolitikk*. Den første typen omfatter tiltak som hadde til hensikt å lindre de sosiale og økonomiske problemene, mens den andre omfatter tiltak med målsetning om å løse årsakene til de sosiale og økonomiske problemene. Av tiltak viser Johansson til forsorg og nødsarbeid som sosialpolitiske virkemidler, mens trygd, bureising og ordinært arbeid kunne være krisepolitiske virkemidler.¹⁸ Dertil skal presiseres at fremstillingen kun vil ta for seg arbeidsrettede tiltak, mens trygdeordninger vil bli utelatt.

¹⁶ Halberg, 2004, side 20

¹⁷ Smith, 1988, side 21- 22

¹⁸ Johansson, 1980, side 6-7

Ad gjeldsproblemene opererer Øistein Hveding med et skille mellom to hovedtyper av statlige tiltak: *bidragslinjen* og *akkordlinjen*.¹⁹ Den første omfatter statlige bidrag til lettelser i renter og avdrag. Den andre omfatter ulike former for nedskrivning av gjeldens verdi, herunder frivillig som tvungen nedskrivning. Disse to tiltaksformene kan sies å ha store likheter i intensjon med henholdsvis sosialpolitiske og krisepolitiske tiltak. Liksom småbrukere og kommuner var bankene rammet av arbeidsledighets- og gjeldsproblemene. Bankene kunne også utgjøre et virkemiddel til å avhjelpe problemene. Av den grunn skal også politikken overfor bankene til en viss grad behandles.

Kildeundersøkelsen skal gjennomføres med utgangspunkt i at Tertit Aasland plasserer Det Radikale Folkeparti politisk mellom Venstre og Arbeiderpartiet²⁰. Dette har støtte i Mjøens egen oppfatning. Under finansdebatten i 1935 mente han at valgresultatet burde gi politiske løsninger et sted mellom Arbeiderpartiets og Venstres. Det han kunne se som Det Radikale Folkepartis politikk: ”Jeg gjentar at generalnevneren for valgene ligger etsteds imellom Arbeiderpartiet og Venstre - man kunde gjerne si den går over Det Radikale Folkeparti.”²¹

Hvis Det Radikale Folkepartis standpunkter i større grad enn Venstres hadde likheter med Arbeiderpartiets, indikerer det at Det Radikale Folkeparti var mer radikalt enn Venstre. Det skal også gås inn på Det Radikale Folkepartis og Venstres syn på regjering – og samarbeidskonstellasjoner i Stortinget. Synet på regjeringsskonstellasjoner gir antydninger om synet på i hvilken retning kompromisser og politikk burde føres. Endelig skal partiets politikk i noe grad sammenlignes med Bondepartiets politikk, som bidrag til å belyse om partiet med sin krisepolitikk hadde preg av et klasseparti.

Økonomisk samtidskontekst i mellomkrigstiden

Hans Fredrik Dahl skriver at Norge ble rammet av to økonomiske kriser i mellomkrigstiden, som skapte en nesten sammenhengende periode av økonomiske vanskeligheter fra rundt 1920 til godt ut på 1930- tallet.²² I følge Dahl handlet krisen i 1920-årene om mangel på penger, mens krisen i 1930-årene handlet om mangel på arbeid.²³ Fremstillingen er forenklet, men kan tjene som en inngang til en beskrivelse av den økonomiske situasjonen i mellomkrigstiden.

¹⁹ Hveding, 1982, side 120

²⁰ Aasland, 1961, side 7

²¹ St. tidende, 1935, side 47

²² Dahl, 1973, side 17

²³ Dahl, 1973, side 19

I 1928 var den såkalte paripolitikken fra Norges Bank i ferd med å nå sine mål. Bakgrunnen for den var at under første verdenskrig førte den norske stat en ekspansiv, lånsfinansiert krigsøkonomi. Følgen ble at prisene steg sterkt, mens kronens verdi sank kraftig. Med krigens slutt fulgte en nedgang i internasjonal handel. Etterspørselen og omsetningen av norske varer sank drastisk. For staten førte det til inntektsreduksjoner, som ble dekket inn med opptak av nye utenlandske lån. Situasjonen for statens finanser ble ytterligere forverret og kuttene forsterket da avdragskravene og rentene økte ut over i 1920-årene.²⁴

Kronens verdi sank betydelig under første verdenskrig og samtidig falt det internasjonale valutasystemet fullstendig sammen. Fra midten av 1920 besluttet Norges Bank, i samforståelse med stortingsflertallet, å føre en pengepolitikk som skulle bringe kronen tilbake i førkrigsverdi, til det som er kjent som parikurs. Kredittmarkedet og pengemengden ble strammet inn ved blant annet hjelp av strenge krav for utlån og høyere rente for bankene. Paripolitikken satte også klare rammer for Stortinget finanspolitikk.

De som ble spesielt rammet av konjunkturedgangen tidlig i 1920 – årene var konkurranseutsatt industri og deres ansatte. Ved siden av næringslivet, rammet paripolitikken banker og lånetagere hardt. Da kronen steg i kurs økte gjeldsverdien. Lånetagerne fikk problemer med å betjene sine lån, noe som også skapte problemer for bankene.²⁵

Problemene i 1920-årene ble forsterket med krisen som slo inn fra 1931. Rolf Danielsen har gitt en tredelt analytisk beskrivelse av krisen i 1930-årene. Det var en *omsetningskrise* i landbruket. Sett fra Bondepartiet som en *priskrise* og fra Venstres hold som en *produksjonskrise*.²⁶ Den hang sammen med overproduksjon, som var drevet frem i et forsøk på å motvirke synkende inntekter, og nedgang i etterspørselen.

Det var en *gjeldskrise*, som særlig rammet jordbruket, hvor det var tatt opp store investeringslån i årene før krisen slo inn i 1920-årene. Sammen med omsetningsvansker og arbeidsledighet bidro den stigende kroneverdien, som økte gjeldens verdi, til at mange gårdbrukere og småbrukere ikke evnet å betjene sine gjeldsforpliktelser.²⁷

²⁴ Danielsen, 1983, side 114 - 116

²⁵ Dahl, 1973, side 37-38

²⁶ Furre, 1972, side 228 - 229

²⁷ Hveding, 1982. side 42

Det var en *beskjeftigelseskrise*, en arbeidsledighetskrise, som rammet både by og land. Denne skyldtes nedgangskonjunkturerne på verdensmarkedet, store fødselskull som gjorde sitt inntok på arbeidsmarkedet og at muligheten for utvandring i all hovedsak var stanset.²⁸

Danielsen nevner også en fjerde krise: *krisen i kommunene*. Denne krisen var i sin form nærmest parallell med den statlige. Kommunene hadde i årene rundt krigsutbruddet tatt opp store lån for å foreta store investeringer i ulike næringssatsninger og da spesielt bygging av elektrisitetsverk. For det første førte økningen i kroneverdien til at kommunenes realgjeld økte. For det andre sviktet kommunenes skatteinntekter med økningen i arbeidsledigheten. For det tredje fikk kommunene en ytterligere økonomisk byrde i form av økte utgifter til forsorg, samt igangsetting av kommunale sysselsettingstiltak mot arbeidsledigheten. De økonomiske problemene i kommunene forsterket også de økonomiske problemene for de lokale sparebankene som i all hovedsak hadde ytt kommunene lån til investeringene.²⁹ Det samme gjaldt nok problemene for småårsfolk og småbrukere.

Jordbrukskrisen vil først bli omtalt i forbindelse med kriseforliket mellom Arbeiderpartiet og Bondepartiet i 1935. Før den tid engasjerte Mjøen seg svært lite i denne delen av den økonomiske krisen. Heller ikke partiets valgprogrammer nevner jordbrukskrisen eller gir noe synspunkt for hvordan den skulle løses.

Jordbrukskrisen, lønnsomhetsproblemene, rammet i første rekke de større bøndene som produserte for salg, ”bøndene med kapitalistsjel”. Det Radikale Folkepartis manglende engasjement rundt jordbrukskrisen må trolig forstås ut fra den at i langt mindre grad omfattet og opptok ”det arbeidende jordbruk”. Småbrukere produserte i stor utstrekning for selvforsyning. Partiets fraværende engasjement for jordbrukskrisen kan derfor tjene som et klart holdepunkt for at partiet med sin krisepolitikk hadde tydelige trekk av et klasseparti for småbrukere og småårsfolk i jord – og skogbruksbygger. Da Mjøen i 1935 kom til engasjere seg i jordbrukskrisen var det da heller ikke med ønske om å løse vanskene. Det var derimot i motstand mot Bondepartiets politikk for økte salgspriser og lønnsomhet for de større bøndene. Denne politikken gikk ut over forbrukere og forfordelte småbrukere, i følge Mjøen.

²⁸ Danielsen, 1984, side 241-243

²⁹ Danielsen, 1984, side 261 - 262

Kilder og kildeutvalg

I fremstillingen skal det gjøres bruk av fire kilder, stortingsforhandlingene, Venstres gruppeprotokoller, Det Radikale Folkepartis valgprogrammer, samt aviser. Til kildene og bruken av dem skal det knyttes noen kommentarer.

*Stortingstien*de trenger ingen utførlig beskrivelse. Referatene inneholder fullstendige nedtegnelser av uttalelser fra talerstol og stemmetallene i voteringer. Derimot gir referatene ingen opplysninger om standpunktene til representanter som ikke deltok i debattene. Videre bringer referatene kun ved bruk av navneopprop opplysninger om hvordan de ikke - deltagende representantene har stemt i voteringer.

Venstres gruppeprotokoller gir referater fra gruppemøtene, men er lite utførlige i sitt innhold. Referatene oppgir for det meste kun representantenes standpunkter og i liten grad deres argumenter. Heller ikke gruppeprotokollen gir innsikt i standpunktene til de representantene som ikke deltok i debattene. Det at protokollene er knappe i sitt innhold gjør at utbyttet av dem er langt mindre enn referatene fra stortingsforhandlingene. Et forhold ved protokollene som bør nevnes er at uttalelser i møtene kan ha vært utelatt fra referatene. Samtidig er det ingen grunn til å tvile på at det som er referatført har blitt uttalt.

Valgprogrammene inneholder svært kortfattede og generelle prinsipper for partiets politikk. Til bruk som kilde er valgprogrammenes anvendelighet begrenset til hvilke målsetninger og forventninger partiet stilte til sin stortingsrepresentant. Forholdet mellom parti, partiprogram og representant skal for øvrig drøftes nærmere i neste kapittel.

Aviser utgjøres i denne fremstillingen av Vælgeren, partiets organ på Gjøvik, samt enkeltartikler i Dagbladet og Aftenposten. Vælgeren er gjennomgått for første halvår av årene 1929, 1931 og 1936. Disse tidsperiodene er valg ut på grunn av stortingssaker i disse sesjonene, hvor stortingsreferatene gir få eller ingen opplysninger om Mjøens standpunkter. Aftenposten er benyttet avisens arkiv finnes elektronisk med mulighet for person - og emnesøk. Artikkelen fra Dagbladet funnet i referanse i sekundærlitteratur. Av typer av artikler er det bare benyttet referater, mens det ikke er benyttet kommentarartikler eller lederartikler.

Hva angår hvilke debatter som skal behandles, er de dels valgt ut på grunnlag av problemstillingene og dels ut fra tilgang på kilder. Stort sett er det derfor debatter hvor Mjøen var deltagende som vil bli behandlet. Mønsteret av hvilke debatter Mjøen deltok i er i seg selv et interessant funn. Det gir klare indikasjoner på hvilke saker han og partiet var opptatt av.

Det at det gjøres et utvalg medfører at fremstillingen ikke blir uttømmende. Da den spenner over tre stortingsperioder må det uansett gjøres et utvalg blant debatter.

Utvalget gir derimot et grunnlag for å vise noen mønstre i Det Radikale Folkepartis krisepolitikk. Foruten debatter om arbeidsledighets – og gjeldsproblemene er samtlige trontale-, finans- og regjeringserklæringsdebatter gjennomgått. De sistnevnte debattene omhandler overordnende spørsmål og er i seg selv grunnlag nok for å vise noen trekk i partiets krisepolitikk.

I noen tilfeller er det påpekt og kommentert at Mjøen ikke var deltagende i debatter. Fravær av deltagelse i debatter er også et interessant funn. Man skal imidlertid være varsom med å trekke slutninger om bakgrunnen for fraværet. Det kan ha vært flere grunner til at Mjøen ikke var deltagende i debatter med tilknytning til arbeidsledigheten og gjeldsproblemene. En nærliggende grunn er at han var enig med Venstre, mens en annen kan ha vært kapasitetsproblemet som en enmannsgruppe har. I enkelte tilfeller hvor Mjøen ikke omtalte enkelte og konkrete deler av debatttemaet er det vist til partiprogrammet for å vise hva partiet stod for. Det gir imidlertid ikke full klarhet i hvordan Mjøen stilte seg til dem i stortingsdebattene. Uten referatførte uttalelser i stortingsdebattene er det ikke mulig å bringe klarhet i hvordan Mjøen stilte seg i sakene.

Med andre ord skal man være varsom med å trekke slutninger om Mjøens taushet i debatter etter det Dahl refererer til som *argumentum e silentio*. Med det menes at hvis det ikke finnes spor av at et fenomen fant sted i kildene, når det med tvingende nødvendighet må ha satt spor i kildene for å kunne ha funnet sted, kan det sluttet at det ikke fant sted.³⁰ I dette tilfellet er det blant annet ikke slik at uenighet mellom Det Radikale Folkeparti og Venstre med tvingende nødvendighet måtte sette spor i referatene i form av debattdeltagelse fra Mjøen.

³⁰ Dahl, 1988, side 108-109

Et annet forhold som gjør at avhandlingen ikke er uttømmende er at uenigheter i Venstres gruppe ikke er fullt ut belyst. I de fleste tilfeller er det vist til Johan L. Mowinckels eller Venstres fagstatsråders standpunkter. Forholdet mellom partigruppene kan ha vært mer nyansert enn det som fremkommer i denne fremstillingen.

Kapittel 2- Teori

Mjøens stortingsmandat – partibundet eller selvstendig?

Det Radikale Folkepartis eneste stortingsrepresentant i disse tre valgperiodene var generalkrigskommissæren og gårdeieren Alf Mjøen fra Gjøvik, som var en av Det Radikale Folkepartis mest sentrale politikere. Han ble født på Gjøvik i 1869 og døde samme sted i 1956. Han startet sin politiske karriere i Gjøvik for Venstre og var byens ordfører i 1902. I 1913 ble han valgt inn på Stortinget for Det Radikale Folkeparti, hvor satt han helt frem til 1936, med et avbrekk for perioden 1925 og 1927. Han var i samtlige perioder medlem av militærkomiteen, hvor han i flere perioder endatil var komiteens formann.³¹

Denne fremstillingen skal ikke tjene som en biografisk fremstilling av Mjøen som person. Den er en partihistorisk fremstilling av han som representant for stortingspartiet Det Radikale Folkeparti. Grensegangen mellom en biografisk og en partihistorisk fremstilling er på ingen måte klar. Det finnes så vidt kjent ingen etablert teori om det. Fastsettelsen av genren er i stor grad et skjønnsspørsmål.

Hovedargumentet for at dette er en partihistorisk fremstilling er at den ikke retter søkelyset mot privatpersonen Mjøens påvirkning på stortingsgjerningen, men derimot mot at Mjøen fylte en rolle i henhold til et mandat fra sitt parti. Et annet argument er at hvis fremstillingen skulle vært en biografisk fremstilling burde kildegrunnlaget vært bredere. Det burde i så fall ha omfattet private og personlige kilder fra Mjøen.

Av dette reises et spørsmål om i hvilken grad Mjøens standpunkter i Stortinget var hans egne eller partiets standpunkter. Det finnes få opplysninger om forholdet mellom Mjøen som stortingsrepresentant og Det Radikale Folkeparti som partiorganisasjon. Det kan derfor søkes bistand i statsvitenskapelig teori for å belyse spørsmålet.

³¹ De biografiske opplysningene i dette kapittelet er hentet fra Halvdan Hegtuns bok ”ti liv – og 200 års Norges historie”, Alf forlag, 2006.

Det Radikale Folkeparti organisering av Mjøens stortingsmandat kan sees i sammenheng med statsviterne Narud og Valens begrep om *betinget partimandat*. I det legger forfatterne at partiprogrammet er å forstå som en avtale inngått i valg mellom velgerne og partiene, mens stortingskandidaten ved å la seg nominere forplikter seg til det samme programmet overfor partiet i sitt stortingsvirke.³²

Dette er en modell som mest av alt angir et ideal for hvordan beslutningsstrukturen mellom parti og representant burde være. En svakhet ved den er at den ikke angir noe om beslutningsstrukturen i tilfeller hvor partiprogrammet ikke angir standpunkt eller programpostene er så vidt generelle at de ikke gir klare føringer for stortingsrepresentantens standpunkter i Stortinget. Det er i stor grad tilfelle med Det Radikale Folkepartis programmer.

Til dette aspektet kan det vises til at Narud og Valen skriver at borgerlige partier, i motsetning til Arbeiderpartiet, tradisjonelt har vært såkalte *parlamentspartier*. Med det menes at beslutningsmyndigheten i langt større grad har tilligget og vært delegert til stortingsgruppen, mens i Arbeiderpartiet har partiorganisasjonen hatt betydelig myndighet over beslutningene.³³

I tillegg til det faktum at Det Radikale Folkeparti var et borgerlig parti finnes det en uttalelse fra Mjøen som underbygger at partiet ikke var organisert med på en lignende måte som Arbeiderpartiet. Den skriver seg fra debatten om regjeringen Kolstads tiltredelseserklæring. Arbeiderpartiet fremmet da et mistillitsforslag mot den nyutnevnte regjeringen. Mjøen uttalte da at Arbeiderpartiets gruppe kom med stadige mistillitsforslag mot borgerlige regjeringer, mens det selv ikke hadde beslutningsmyndighet over om det kunne danne regjering. Det var opp til partiorganisasjonen å beslutte: ”og selv har de jo barnepike, de har ikke lov til å danne regjering, det er landsstyret som bestemmer det. De har ikke lov, men må be om lov.”³⁴

Selv om Mjøen nok var delegert beslutningsmyndighet fra partiet innebar ikke det at det ikke fant sted møter mellom partiorganisasjon og stortingsrepresentant. Fra gruppeprotokollene er det kjent at Mjøen skulle rådslå seg med partiet om sitt standpunkt til den såkalte lilleborgkonsesjonen i 1931. Saken skal beskrives mer utførlig senere, men i korte trekk handlet den om å gi konsesjon til utenlandsk eierskap over norsk næringsliv. Mjøen ble i

³² Valen og Narud, 2007, side 87

³³ Valen og Narud, 2007, side 40

³⁴ St. tidende, 1931, 7b, side 1236

protokollen referert med følgende: ”Mjøen hadde kalla saman styret for folkepartiet komande sundag og daa vilde han leggja saki fram for dette.”³⁵

Denne opplysningen bekrefter derfor at slike rådslagningsmøter fant sted. Denne opplysningen fra gruppeprotokollene om møter mellom parti og stortingsrepresentant er imidlertid enestående. Det er derfor ikke mulig å fastslå hvilket omfang møter fant sted eller hvilken påvirkningskraft de hadde på Mjøens beslutninger. Antagelig var beslutningene i stor grad delegert til Mjøen som stortingsrepresentant.

Dertil kan det nevnes at journalist Ole Johs. Vassbotten skriver at det fra flere hold ble ment at Mjøen hadde en svært selvstendig stilling. Etter fleres mening var han en ”politisk fribytter uten politisk sentrum”. Vassbotten avviser imidlertid at Mjøen manglet politisk forankring: ”Både han og hans parti har hatt sin hovedlinje og sitt eget program, spesielt i sociale saker.”³⁶ Leiv Mjeldheim skriver at Mjøen i liten grad skilte seg fra Venstre, bortsett fra enkelte soloutspill.³⁷ Ut fra den politiske nærheten mellom partiene gir det en klar antydning om at Mjøen var solid ideologisk og politisk forankret i sin stortingsgjerning.

Vassbotten hevder imidlertid at Mjøen som enslig representant hadde en noe friere stilling enn andre representanter. Det kan for så vidt være riktig, ut fra at Mjøen ikke hadde andre medrepresentanter fra eget parti å konferere med. Samtidig skilte nok ikke Mjøens stilling som stortingsgruppe overfor eget parti seg vesentlig fra andre borgerlige partier.

Selv om Mjøen var enslig stortingsrepresentant fra sitt parti er det all mulig grunn til å klargjøre at hans stilling skilte seg fra hans samtidige enslige representant Bertram Dybvad Brochmann fra Samfundspartiet. I følge Øystein Sørensen var Samfundspartiet preget av en markant førerskikkelse, som ble dyrket som profet av tilhengerne. Ved siden av Vidkun Quisling var det i følge Sørensen ingen andre partiledere som hadde tilnæringsvis samme posisjon.³⁸ Aune skriver at Dybvad Brochmann bortimot egenhendig opprettet partiet rundt sin egen person, tuftet på sine ideer og verdier og bevisst organiserte det med en svak og lite formalisert organisasjon.³⁹

³⁵ Venstres gruppeprotokoll, 29.4. 1931

³⁶ Vassbotten, O. Johs, ”Alf Mjøen” biografi i NBLI 1940

³⁷ Mjeldheim, 2006, side 368

³⁸ Sørensen, 1991, side 76

³⁹ Aune, 1984, side 45-46

Kontrasten til Det Radikale Folkeparti og Mjøen er svært sterk. Mjøen var innvalgt for et etablert parti, med utbygd partiorganisasjon og et partiprogram preget av kontinuitet. Ut fra sammenligningen virker det utenkelig at Mjøen hadde en tilsvarende egenrådige og personlige stilling som stortingsrepresentant. Dessuten inngikk Mjøen i et gruppesamarbeid med et annet parti, Venstre, som reiser spørsmålet i hvilken utstrekning Mjøen faktisk utgjorde en enmannsgruppe og beslutningsmessig stod friere enn andre representanter. Det spørsmål skal drøftes i et senere kapittel. Selv om det ikke er kildemessig belagt, kan det stilles spørsmål ved om Mjøens stortingsmandat kunne ha større likheter med den samtidige enslige KRF-representanten Nils Laviks mandat.

Et helt annet spørsmål er hvilken maktstilling Mjøen hadde i partiorganisasjonen og hvorvidt partiets stortingsrepresentasjon var knyttet til Alf Mjøen in persona. Det at partiet falt ut av Stortinget da Mjøen frasa seg gjenvalg i 1936 kan indikere at personfaktoren spilte inn. I det følgende skal Mjøens stortingsopptredener forstås i lys av Det Radikale Folkepartis partiprogrammer som en *ytre* påvirkningsstruktur, mens Venstre kan sees som en *indre* påvirkningsstruktur. Samtidig må det antas at beslutningsmyndigheten over konkrete saker i Stortinget i stor grad tillå Mjøen som stortingsrepresentant i henhold til hvordan stortingsmandatet ble definert av partiet.

Teori om Det Radikale Folkeparti

Inspirasjonen for fremstillingen kommer hovedsakelig fra Aaslands arbeid. Det er derfor nødvendig å gi en kort redegjørelse for hennes arbeid, for blant annet å kunne drøfte dette arbeidet kritisk i forhold til kildegranskningen.

Aaslands teori har ambisjon om å omfatte alle politiske områder. Grunnlaget for den utgjøres riktignok i hovedsak av generelle ideologiske programerklæringer. Det tilsier på den ene side en varsomhet mot å sammenligne hennes teori på andre enn hennes forutsetninger. På den annen side tilsier det at teorien bør konfronteres med partiets praktiske politikk. Aaslands teori omfatter hele partiets levetid og innholdet i den peker frem til hennes syn på partiets profil i de siste valgperiodene. Det er grunnen til at den trekkes frem i denne avhandlingen.

Hovedelement i Aasland teori er at Det Radikale Folkeparti i løpet av mellomkrigstiden skiftet plassering i partisystemet. Partiet endret profil fra å være en arbeiderorganisasjon med arbeiderklassens interesser som hovedformål, til å bli et mellomparti som søkte å appellere til

alle velgergrupper. Aasland belegger det blant annet med uttalelser fra partiet i 1921 om at det nå oppfattet seg mer som et ”sentrumsparti” enn et ”arbeiderparti”. Dessuten belegger hun det med at begrepene ”arbeider” og ”arbeiderklasse” samtidig gikk ut av programmene. Hun konkluderer derfor som følger:

”Den endrete formulering kan likevel sies å være symptomatisk for partiets utvikling fra en organisasjon til fremme av arbeidernes interesser til et politisk mellomparti som på ideelt grunnlag appellerte til alle gode og forstandige velgere”⁴⁰

Aasland mener imidlertid at posisjonsendringen først og fremst var retorisk og velgerstrategisk. De ideologiske standpunktene var de samme gjennom hele partiets levetid: ”Det var ikke noen endring i organisasjonens formål, selv om uttrykksmåtene skiftet.”⁴¹ Aasland mener det var en bestandig ideologisk grunntone i partiets politikk, som fremholdt sosial og økonomisk likestilling og rettferdighet mellom alle samfunnsborgere:

”Undertonen i Arbeiderdemokratenes politikk var nettopp ønsket om å skape større likhet i livsvilkårene for samfunnets medlemmer, en mer rettferdig fordeling av samfunnets goder, og i praksis måtte politikken da gå ut på å bedre kårene for dem som var dårligst stilt”⁴²

De retoriske endringene hang i følge Aasland sammen med endringer i forholdet mellom partiene i innlandsfylkene. Ut over i mellomkrigstiden overtok Arbeiderpartiet i økende grad Det Radikale Folkepartis posisjon som partiet for småkårsfolk i bygder preget av store sosiale forskjeller og motsetninger. Det Radikale Folkepartis oppslutning ble i økende grad konsentrert rundt småbrukere og da spesielt i bygder med mindre sosiale forskjeller.⁴³

Jürg Aune, som baserer sin fremstilling på Aaslands arbeid, har åpenbart feiltolket hennes funn. Han skriver at partiets velgergrunnlag endret seg fra oppslutning blant arbeidere til å bli stadig mer konsentrert rundt småkårsfolk, husmenn landarbeidere og småbrukere på bygdene i Oppland.⁴⁴ Ut fra Aunes formulering virker det som om han har forstått Aaslands bruk av begrepet ”arbeider” som ensbetydende med ”industriarbeider”, og at endringen i partiets velgergrunnlag i stor grad var basert på en overgang fra oppslutning i industribaserte strøk til jord – og skogbruksstrøk.

Dette er utvilsomt ikke det Aasland mener. Hun knytter partiets velgeroppslutning gjennom hele dets eksistensetid til bygdene, og knytter begrepet ”arbeider” til arbeidere i jord – og skogbruket. Aasland omtaler ikke endringen i partiets velgeroppslutning som en overgang fra

⁴⁰ Aasland, 1961, side 33

⁴¹ Aasland, 1961, side 33

⁴² Aasland, 1961, side 33

⁴³ Aasland, 1961, side 21

⁴⁴ Aune, 1984, side 206

arbeidervelgere i industriområder til arbeidervelgere i jord – og skogbruksområder. Hun mener derimot at partiets velgergrunnlag innad i jord – og skogbruksbygdene ble stadig mer sosialt konsentrert rundt småbrukere.

Aune tar dessuten tydelig feil i sin tolkning av Aaslands arbeid ved å mene at Det Radikale Folkeparti kom i skvis mellom Arbeiderpartiet og Venstre, og delvis Bondepartiet. Aasland viser at Venstre var bortimot utradert i landdistriktene i innlandsfylkene, og at Det Radikale Folkeparti representerte Venstre i disse områdene. På nasjonalt nivå kom Venstre delvis i den samme skvisen som Det Radikale Folkeparti gjorde i innlandsfylkene. Aaslands syn er at Det Radikale Folkeparti ut over i 1920- årene kom i skvis mellom Bondepartiet og Arbeiderpartiet, ettersom det første ble etablert og det andre gjorde sin endelige inntog på bygdene. Partiets velgere meldte da i økende grad overgang til Arbeiderpartiet. Det er på den bakgrunn Aasland mener at Det Radikale Folkepartis retoriske endringer må forstås som et forsøk på å vinne innpass hos nye velgergrupper.

Aaslands konklusjon ut fra det foregående er at Det Radikale Folkeparti i begynnelsen av århundret må sees som et arbeiderparti på venstre fløy, men senere som et radikalt mellomparti, som utgjorde Venstre i innlandsfylkene.⁴⁵ Sett oppimot Dahls påstand om at partiet i de siste valgperiodene ikke utgjorde noen venstre fløy i forhold til Venstre åpner denne beskrivelsen for flere innvendinger, som bygger opp til spørsmålene for kildegranskningen. For det første kan Aaslands konklusjon i seg selv virke forvirrende. Hun antyder at selv om partiets politikk forble uforandret, beveget partiet seg i retning av en nærmere samhörighet med Venstre.

For det andre virker det underlig at Aasland mener at partiet endret plassering, velgergrunnlag og retorikk, mens politikken forble uforandret. Til det kan det anføres flere spørsmål. For det første: hvis partiets politikk var uforandret, var da partiets politikk, men ikke retorikk, fortsatt preget av arbeideres interesser? Med andre ord at retorikk og politikk var i utakt med hverandre. For det andre: hvis partiets retorikk og velgergrunnlag var endret, er det ikke da grunn til å tro at dets politikk også var gjenstand for endring? Med andre ord at retoriske endringer var ledsaget av politiske endringer, og at politikken var blitt mindre radikal.

⁴⁵ Aasland, 1961, side 20

For det tredje kan innvendes mot Aasland teori at samtidig som hun legger stor vekt på partiets ambisjon om å være et folkeparti, betoner hun ellers i avhandling sterkt jordbrukets betydning i partiets politikk.⁴⁶ Dessuten fremhever hun at partiet i 1920-årene la betydelig vekt på at det sosiale reformarbeidet måtte rettes inn mot bygdene. I følge Aasland mente partiet at industriarbeiderklassen i byene utgjorde en privilegert klasse, mens småkårsfolket på bygdene levde i de mest usle kår.⁴⁷ Ut fra de økonomiske nedgangstidene ut over i mellomkrigstiden er det lite som taler for at dette synet endret seg.

En gjennomgang av partiets programmer fra de tre valgperiodene viser at Aasland har rett i at partiet i sin overordnede appell forsøkte å appellere til alle samfunnsgrupper, mens de politiske programpostene tydelig bar preg av småbrukere og småkårsfolks interesser. Til det kan det stilles spørsmål ved om partiets appell som folkeparti for brede grupper var knyttet til bygdene. Om hun med partiets ambisjon om å være et folkeparti siktet til et folkeparti for bygdene vites ikke. Det er i alle fall liten tvil om at hun i sin teori i for liten grad tar høyde for bygde – og småbrukeraspektet ved partiets politikk, og da også når det gjelder programmene.

Et utgangspunkt for en hypotese for granskningen kan utgjøres av Leiv Mjeldheims syn på partiets programmer. Han skriver at partiets politikk og programmer var sterkt preget av, men ikke utelukkende, småbrukeres og småkårsfolks i innlandsbygdenes interesser. Partiets program omfattet også andre grupper og områder:

”Arbeidarprogrammet femnde om dei fleste sektorane av offentleg politikk. Jamvel om det var tydeleg merkt av interessene til småbrukarar, husmenn og landarbeidarar på austlandet – det viktigaste rekrutteringsgrunnlaget til organisasjonen – hadde programmet og ein mer ålmenn appell til grupper som ønskte ein progressiv sosialpolitikk og ein økonomisk fordelingspolitikk til bate for underpriviligerte samfunnslag”⁴⁸

Til granskningen av partiets politikk overfor arbeidsledigheten og gjeldsproblemene kan følgende hypotese formuleres: partiets politikk var sterkt preget av småkårsfolk og småbrukere i jordbruks – og skogbruksbygdenes situasjon, men omfattet også i noen grad politikk for å løse vanskene for andre grupper. Før det sees nærmere på kildene skal det sees noe nærmere på partiet som fenomen.

⁴⁶ Aasland, 1961, side 43-44

⁴⁷ Aasland, 1961, side 115

⁴⁸ Mjeldheim, 1978, side 271

Kapittel 3 – partiets ideologi, historie og stortingshistorie

Partiets ideologi

Høyres Carl J. Hambro karakteriserte Alf Mjøens politikk og tenkning på følgende måte i en debatt om samfunnsvernet i 1929:

”Hr. Mjøen representerte nu som så ofte ellers en eiendommelig krysning som har funnet sitt klassiske uttrykk i den gamle fabel om ulven og fåret. Til forskjellig tider slutter hr. Mjøen sig nærmere ulven, til andre tider slutter hr Mjøen sig nærmere til fåret, men hans ideal synes å være en krysning av disse to dyrearter både politisk og militært”⁴⁹

Hambros uttalelse vitner om at Det Radikale Folkeparti befant seg politisk mellom de borgerlige partiene og Arbeiderpartiet. Margit Thorud mener endatil at partiets ideologi kan betegnes som ”En av sosialistiske strømninger korrigert liberalisme.”⁵⁰ Thorud belegger imidlertid ikke denne påstanden.

Sammenholdt med Aaslands arbeid er det all mulig grunn til å tilbakevise at partiet var preget av ”sosialistiske strømninger”. Partiprogrammene gir heller intet belegg for at det var det. Aasland er tydelig på at partiet ønsket et samfunn preget av større sosial likhet og rettferdig fordeling.⁵¹ Samtidig understreker hun at partiet ville forbedre levekårene for de svakest stilte på ”det bestående samfunns grunn” og ikke ved å skape en ny samfunnsordning, noe som gjorde at partiet skilte seg klart fra sosialistene.⁵² Spørsmålet kan stilles om Thoruds bruk av begrepet ”sosialistiske strømninger” mer skyldes mangelen av egnede begreper til å beskrive partiets radikale politikk enn at hun mener at partiet var inspirert av sosialistisk tenkning.

Utenom de mer generelle ideologiske prinsippene viser Aasland partiets tydelige politiske orientering mot småbrukerklassen som interessegruppe og ideal. Partiets politiske konsentrasjon rundt småbrukere var ikke bare begrunnet i denne gruppens interesser, men også i at småbrukere fremstod som et politisk og samfunnsmessig ideal for partiet. Etter partiets syn var småbrukere en nøytral og uavhengig gruppe i et klassesdelt samfunn mellom jordeiere og jordløse. Da småbrukere dels var arbeidere og dels var jordeiere, mente partiet at denne gruppen stod i en mellomposisjon og representerte en brobygger mellom klassene. Partiet oppfattet seg selv som et ideelt parti, til forskjell fra klasse- og interessepartiene Høyre og Bondepartiet på den ene side og Arbeiderpartiet på den andre siden.⁵³

⁴⁹ St. tidende, 1929, 7a, side 73

⁵⁰ Thorud, 1947, side 118

⁵¹ Aasland, 1961, side 33

⁵² Aasland, 1961, side 54

⁵³ Aasland, 1961, side 46

I følge partiet hadde disse klasseinteressene fått særlig innpass i byene og det fryktet at bygdene økende grad ville følge etter.⁵⁴ Spørsmålet er om partiets ønske om å utvide småbrukerklassens utbredelse kan forstås som et uttrykk for å dempe motsetningene ved å bedre levekårene for småkårsfolk på bygdene. I trontaledebatten i 1933 viste Mjøen prov på en slik tankegang: ”Jeg sier at social uro krever sociale tiltak.”⁵⁵ Spørsmålet dertil er om Det Radikale Folkeparti bak de ideologiske erklæringene selv hadde trekk av et klasseparti, for småkårsfolk og småbrukere? Et annet spørsmål knytter seg til om dette idealet ble fremtredende i partiets politikk mot de økonomiske vanskene i 1920- og 1930- årene?

Partiets historie

Partiet hadde sitt utspring i kretser innenfor organisasjonen de norske arbeidersamfunn. Organisasjonen bestod av arbeiderorganisasjoner i byer og på industristeder, mens husmannsforeninger utgjorde de lokale foreninger på bygdene. Semmingsen antyder at den store sosiale avstanden mellom bønder og husmenn i innlandsfylkene la grunnlaget for at foreningene ble etablert, mens utbredelsen av foreninger i sin tur bidro til å gi partiet dets sterke og spesielle posisjon i disse fylkene.⁵⁶

Den upolitiske organisasjonen fikk mot slutten av 1800-tallet en stadig sterkere forbindelse til partiet Venstre. Fra starten av 1900-tallet tok grupperinger innenfor organisasjonen skrittet fra å arbeide innenfor Venstre til å etablere et eget parti. Det fikk senere navnet Det Radikale Folkeparti. Partidannelsen er i organisatorisk forstand å betrakte som en prosess over tid, hvor organisasjonen gikk fra å operere som pressgruppe innenfor Venstre til å bli et eget parti.⁵⁷

Et år som oppgis for partidannelsen er 1906. Det henger dels sammen med en resolusjon fra landsmøtet i de norske arbeidersamfunn som bekjentgjorde dannelsen av et demokratisk parti. Dels henger det sammen med at partiet fikk sitt valggjennombrudd i 1906 med tre representanter valgt på egne lister. Tidligere hadde partiet fått nominert kandidater på Venstres lister.⁵⁸

⁵⁴ Aasland, 1961, side 44

⁵⁵ St. tidende, 1933, 7a, side 131

⁵⁶ Semmingsen, 1984, side 192-193

⁵⁷ Aasland, 1961, side 11-12

⁵⁸ Aasland, 1961, side 10

I en partipolitisk kontekst innenfor Venstre må partidannelsen forstås i sammenheng med de politiske brytningene innenfor partiet rundt 1905. Etter unionsoppløsningen ble partiet preget og utfordret på spørsmålet om hvilken retning det skulle ta etter at fundamentet for samholdet i partiet var forsvunnet med unionsoppløsningen med Sverige. I følge Trond Nordby oppstod det i partiet to samlingsbestrebelser ut over partiet. Den ene representert ved Christian Michelsen som ønsket en samling av moderate representanter for høyre og venstre. Den andre representert ved Johan Castberg som ønsket en samling av radikale fra Venstre og ikke-revolusjonære i Arbeiderpartiet.⁵⁹ I et foredrag for Oslo Unge Venstre i 1935, referert i Dagbladet, fremholdt Mjøen at han i dette spørsmålet hadde forsøkt å følge Castbergs linje.⁶⁰

Ingen av samlingsønskene vant frem. I stedet for vant den sentrumsorienterte fløyen rundt Gunnar Knudsen frem. Denne fløyen stod for et selvstendig Venstre uavhengig av samlingsønskene til høyre og venstre. Fraksjonen konsoliderte i 1908 Venstre ved å nekte Michelsens fraksjon adgang til Venstres gruppe, mens Castberg og hans arbeiderdemokrater ble hilst velkommen som et eget parti.⁶¹ Dette dannet det partimessige utgangspunktet for Det Radikale Folkeparti og dets gruppesamarbeid med Venstre i Stortinget.

De første årene var det offisielle partinavnet Arbeiderdemokratene. I et tidsrom titulerte partiet seg med både Arbeiderdemokratene og Det Radikale Folkeparti, i varierende rekkefølge på de to navene. Fra og med landsmøtet i 1921 ble det kun hetende Det Radikale Folkeparti. Organisatorisk og i valgoppslutning var partiet på sitt høyeste punkt rundt første verdenskrig. Fra inngangen til 1920- tallet opplevde partiet en vedvarende tilbakegang til det forsvant ut av Stortinget i 1936, da felleslisten i Oppland mellom Det Radikale Folkeparti og Venstre ble stående uten representasjon. Med det var partiet i realiteten utdødd.

Oppland var det fylket hvor partiet hele tiden stod sterkest og holdt seg lengst levende, og etter 1918 var det alt vesentligste av partiets oppslutning og utbredelse i Oppland. På det siste landsmøtet i 1927 var alle foreninger unntatt tre fra Oppland. Fra da av var partiet begrenset til Oppland radikale Folkeparti⁶². Før den tid, frem til 1918, hadde partiet også vært representert på stortinget fra Hedmark. Partiet hadde også en viss oppslutning i Telemark og

⁵⁹ Nordby, 1983, side 11

⁶⁰ Dagbladet, 15.5.1935 (referanse til artikkel funnet i Mjeldheim, 2006, side 397)

⁶¹ Nordby, 1983, side 12

⁶² Aasland, 1961, side 13

Nord – Trøndelag⁶³, samt at det ved enkelte valg stilte liste i Aust-Agder, Akershus, Sogn og Fjordane og Nordland.⁶⁴ Partiet hadde en ambisjon om å være et parti med nasjonal utbredelse, men ble i realiteten ut fra stortingsrepresentasjon et parti for innlandsfylkene og da særlig Oppland. Det virker også til å ha vært en samtidig oppfatning av partiet. Aasland skriver at så vel arbeiderdemokrater som venstrefolk ofte uttalte at Det Radikale Folkeparti (arbeiderdemokratene) ikke var annet enn Venstre på Østlandet.⁶⁵

Ut fra blant annet denne uttalelsen kan det stilles spørsmål ved hvilket forhold Venstre og Det Radikale Folkeparti hadde. Under en stortingsdebatt i 1928 uttalte Mjøen ”Jeg føler mig iallfall selv i slekt med venstreregjeringen.”⁶⁶, og dermed også med Venstre. Under foredraget i 1935 fremholdt både Mjøen og deltagende venstrefolk, i følge Dagbladet, at Det Radikale Folkeparti og Venstre gjennom årene hadde hatt et lojalt samarbeid.⁶⁷

De to partiene var to selvstendige partier. Dette understrekes blant annet av at Venstre hadde egne fylkeslag i Hedmark og Oppland fylke i de årene Det Radikale Folkeparti eksisterte. Fylkespartiene samarbeidet i valg ved å avstå fra å stille liste, i listeforbund og på felleslister. Venstre stilte ved noen valg konkurrerende liste i Oppland⁶⁸. Ut over valgsamarbeid finnes det ingen opplysninger om organisatorisk samarbeid mellom partiene, hverken på fylkesnivå eller landsnivå. Det var to selvstendige partier, Det Radikale Folkeparti og Oppland Venstre, som slo seg sammen i 1938. Hvor sterkt Det Radikale Folkeparti engang hadde stått illustreres av at det frem til valget i 1957 var listestiller sammen med Venstre i Oppland.⁶⁹

De to partiene kan betegnes som søsterpartier. Forholdet mellom dem hadde store likhetstrekk med forholdet mellom Høyre og Frisinnede Venstre på 1920 – tallet. I følge Danielsen hadde Frisinnede Venstre og Høyre en henimot symbiotisk eksistens i årene frem mot andre halvdel av 1920, med felles valglister, fellesgruppe i stortinget og felles regjeringsdannelser. Dette i likhet med Det Radikale Folkeparti og Venstre. Partiene hadde også i motsetning til Det Radikale Folkeparti og Venstre til dels felles partiorganisasjoner. Frisinnede Venstre var

⁶³ Semmingsen, 1984, side 192

⁶⁴ Aasland, 1961, side 17

⁶⁵ Aasland, 1961, side 99

⁶⁶ St. tidende, 1928, 7a, side 1166

⁶⁷ Dagbladet, 15.5.1935 (referanse til artikkel funnet i Mjeldheim, 2006, side 397)

⁶⁸ Aasland, 1961, side 97

⁶⁹ Aasland, 1961, side 12-13

lik som Det Radikale Folkeparti, dog ikke like sterkt, langt mer geografisk sentrert enn søsterpartiet. Partiet hadde sine avgjort sterkeste områder i Oslo, Bergen og Trondheim.⁷⁰

Ad geografisk konsentrasjon mener Aune det var Det Radikale Folkepartis svakhet og styrke. Det ble en årsak til at partiet forsvant, men også en årsak til at det eksisterte så vidt lenge som det gjorde.⁷¹ Ut fra Aunes konklusjon kan det stilles spørsmål ved om det hang sammen med at Det Radikale Folkepartis politikk overfor de økonomiske vanskene var rettet mot småbrukere og småkårsfolk i jord – og skogbruksbygder. Før spørsmålet om Det Radikale Folkepartis politikk over arbeidsledighets – og gjeldsproblemene granskes, er det nødvendig å se på gruppeforholdet i Stortinget mellom Venstre og Det Radikale Folkeparti.

Partiets stortingshistorie og gruppeforholdet til Venstre

Det Radikale Folkeparti var representert på Stortinget mellom valgene i 1906 og 1936. Stortingsgruppen var på sitt største i årene mellom 1912 og 1918, da den bestod av seks representanter. Fra valget i 1918 var partiets representasjon synkende. Fra 1927 til det falt ut i 1936, bestod gruppen av en eneste representant. Frem til 1915 var Det Radikale Folkeparti medlem av Venstres stortingsgruppe, da samarbeidet ble brutt. Det gjenoppstod kortvarig mellom 1922 og 1924, for deretter å vare gjennom tidsrommet mellom 1928 og 1936.

I debatten om regjeringen Hornsrud tiltredelseserklæring betraktet Arbeiderpartiets Johannes Bøe Det Radikale Folkepartis forhold til Venstre på følgende måte: ”Med denne tale har hr. Mjøen fastslått at det demokratiske parti i Oppland fylke ikke lenger eksisterer, det har gått over i Venstre, og hr. Mjøen vil herefter hvile i hr. Mowinckels favn”⁷² Bøes uttalelse kan neppe forstås bokstavelig, men som en polemisk kommentar. Den berører likevel spørsmålet om de to partiene i realiteten var ett stortingsparti. For å belyse det politiske forholdet mellom partiene er det avgjørende å klargjøre det organisatoriske forholdet mellom dem.

Etter valget i 1927 søkte Mjøen om å bli tilsluttet Venstres stortingsgruppe. Mjøen ble innvilget medlemskap som *gruppe*, med Det Radikale Folkeparti anført i parentes.⁷³

Understrekingen av Mjøens stilling som gruppe vitner om at begge partier betraktet ham som representant for et selvstendig parti. Nordby har vist at også i samarbeidet før 1915 var

⁷⁰ Danielsen, 1984, side 180 -187

⁷¹ Aune, 1984 side 206

⁷² St. tidende, 1928, 7a, side 186

⁷³ Venstres gruppeprotokoll, 10.1.1928

praksis at Det Radikale Folkeparti ble gitt medlemskap som gruppe. ”Arbeiderdemokratene ble gitt medlemskap som arbeiderdemokrater, med fulle rettigheter”.⁷⁴ Var samarbeidet på noen måte begrenset, ut fra at partiene utgjorde to selvstendige partier? I Gruppeprotokollene finnes ingen uttalte retningslinjer for samarbeidet. For å få et inntrykk av samarbeidsformen må det søkes i referatene etter saker hvor Mjøen var avskåret fra å delta.

Ved to anledninger forekom det at Mjøen var utelukket fra behandlingen av saker. Den første var i forbindelse med den allerede nevnte lilleborgsaken i 1931. Etter at venstreregjeringen var gått av etter kabinettsspørsmål, skulle gruppen ta stilling til om Rudolf Peersen og Carl Hartmann skulle suspenderes fra gruppen. De to hadde sammen med Mjøen stemt mot sin egen regjering. I dette møtet bad Anton Djupvik om at Mjøen ble utelukket fra møtet, hvorpå Mowinckel svarte at Mjøen ikke var innkalt fordi han ikke var medlem av gruppen.⁷⁵

Den andre anledningen var i 1935 da gruppen skulle ta stilling til et forpliktende saksforberedende samarbeid mellom de borgerlige partiene. Partiene skulle i fellesskap blant annet drøfte og avklare saker før de kom til behandling i Stortinget. I debatten ble det gjort klart at Mjøen ikke var stemmeberettiget på grunn av at han representerte et annet parti.⁷⁶

Ser man på de to sakstilfellene har de det fellestrekket at begge gjaldt organisatoriske spørsmål. Det første tilfellet angikk gruppens forhold til to av dens medlemmer, mens det andre angikk gruppens forhold til andre partigrupper. De to tilfellene vitner klart om at Mjøen som innvalgt fra et annet parti var avskåret fra behandlingen av organisatoriske spørsmål for representanter valgt på Venstres lister. Begrensningene som fulgte av å representere et annet og selvstendig parti var nok samtidig mer av en fordel for ham.

Mjøens uttalelser om sitt forhold til venstregruppen etter lilleborgsaken tyder sterkt på det. Mjøen dementerte da rykter om at han var utestengt fra venstregruppen etter å ha stemt mot venstreregjeringen. Det skyldtes etter hans syn at han representerte et selvstendig parti: ”Jeg har ikke mottatt noget brev om ikke å delta i gruppens møter. Jeg har blitt forholdsvis pent og pyntelig behandlet, men det kommer vel av at jeg har mitt eget parti.”⁷⁷

⁷⁴ Nordby, 1983, side 113

⁷⁵ Venstres gruppeprotokoll, 13.5. 1931

⁷⁶ Venstres gruppeprotokoll, 22.1. 1935

⁷⁷ St. tidende, 1931, 7b side 1236

Aasland hevder uten belegg at Mjøen ble gitt en friere stilling i venstregruppen etter lilleborgsaken.⁷⁸ Antagelig er utestengingen fra det nevnte gruppemøtet bakgrunnen for hennes påstand. Spørsmålet som kan stilles er om Mjøens friere stilling som selvstendig parti mer var av en forutsetning for hans stemmegivning i saken enn en konsekvens av den. Det som i alle fall er klart er at Mjøen allerede i 1928 under regjeringen Mowinckels tiltredelseserklæring uttalte at han som representant for et selvstendig parti hadde en forholdsvis fri stilling overfor Venstres gruppe:

”Ja, ja, de får gjøre med mig hva de vil - jeg er jo en forholdsvis fri mann, i alle fall nokså fri. Jeg behøver ikke engang, som hr. Thommessen, konferere med en eller to partifeller, jeg kan konferere med mig selv.”⁷⁹

Vassbotten har beskrevet Mjøens stilling som ”en gruppefører for sig selv”⁸⁰ Ut fra Mjøens egen beskrivelse av å være nokså fri var det en sannhet med modifikasjoner. Ut fra Mjøens beskrivelse virker Mjeldheims beskrivelse mer treffende. Han skriver: ”Eit og anna soloutspel kunne veteranen Alf Mjøen prestera, det vart tålt.”⁸¹ Mjeldheims beskrivelse kan forstås som en antydning om at det fra Venstres side potensielt var grenser for hvor sterk politisk selvstendighet som ble tålt fra for å opprettholde samarbeidet.

Etter kildene å dømme, ble aldri grensen definert. Derimot er det kjent fra samarbeidet frem til 1915 at grensen kunne være reell. Venstre avsluttet da samarbeidet etter at Det Radikale Folkeparti hadde stemt for et forslag, til tross for at statsminister Gunnar Knudsen hadde stilt kabinettsspørsmål på at det ikke ble vedtatt.⁸² Tilsvarende var det nok også grenser for hvilke bindinger Det Radikale Folkeparti kunne akseptere for å inngå i Venstres stortingsgruppe, og tatt i betraktning at samarbeidet ikke ble avsluttet etter lilleborgsaken må nok aksepten for politisk selvstendighet vært forholdsvis høy.

Mjøens og Det Radikale Folkepartis motiver for å slutte seg til Venstres gruppe lar seg ikke fastslå. Likevel er det nærliggende å tro at Mjeldheims beskrivelse av Det Radikale Folkepartis forhold til Venstre delvis belyser dette. I følge ham ønsket partiet dels å markere seg som et eget parti med eget program, dels å arbeide i tett samarbeid med og innenfor Venstre. Mjeldheim ser i det hele tatt store likhetstrekk mellom Det Radikale Folkepartis

⁷⁸ Aasland, 1961, side 11

⁷⁹ St.tidende, 1928, 7a, side 147

⁸⁰ Vassbotten, O. Johs, ”Alf Mjøen”, biografi i NBLI, 1940

⁸¹ Mjeldheim, 2006, side 368

⁸² Aasland, 1961, side 81-83

forhold til Venstre og det forhold organisasjoner som målbevegelsen, avholdsbevegelsen og landbruksorganisasjonene hadde til Venstre.⁸³

Hvilke fordeler og ulemper medlemskapet i venstregruppen kunne ha er godt illustrert av de avveininger KRFs enmannsgruppe stod overfor etter valget i 1933. Nils Lavik ble da tilbudt medlemskap i venstregruppen. Partiet takket til slutt nei. I følge Solhjell stilte Lavik seg positiv til invitasjonen. Gruppesamarbeid kunne gi bedre påvirkningsmuligheter for partiets saker, samt tilgang på informasjon fra andre komiteer. Partistyret var derimot negativt innstilt. Partiet måtte holde klare politiske linjer hvis det skulle vokse og det var da avgjørende å markere avstand og uavhengighet fra Venstre.⁸⁴ Lignende avveininger stod trolig Alf Mjøen og Det Radikale Folkeparti overfor.

Sett fra Stortingssalen ble Det Radikale Folkeparti i vekslende grad betraktet som et selvstendig parti. Under behandlingen av regjeringen Hornsruds erklæring i 1928 ble Mjøen innvilget tid som ”gruppefører”.⁸⁵ Mens under finansdebatten i 1934 mente presidenten at Mjøen ikke var ”gruppefører” og måtte nøye seg med ordinær taletid. Dette til tross for at Mjøen insisterte på å være ”gruppefører” for et eget parti.⁸⁶ I 1935 ble Nils Lavik innvilget taletid som ”gruppefører” på presidentens initiativ.⁸⁷ Presidentens ulike syn kan vært begrunnet i at Mjøen, i motsetning til Lavik, inngikk i Venstres gruppe.

Det virker klart at partiene ikke var et stortingsparti. Partienes stilling som selvstendige partier ser ut til å ha innebåret at Mjøen ikke tok del i venstregruppens organisatoriske spørsmål. Denne stillingen gav til gjengjeld Mjøen en politisk friere stilling overfor gruppen enn Venstres representanter. Da Mjøen og Lappen i 1922 gikk inn i venstregruppen, understreket de i en meddelelse at de utgjorde en selvstendig partigruppe med lojalitet til eget program. Samtidig var det naturlig at partiet som et venstreparti inngikk i Venstres gruppe.⁸⁸

Kildene tyder samtidig på at partisamarbeidet var mer forpliktende enn uforpliktende felles gruppemøter. Et holdepunkt for det er at Mjøen i 1930 stilte som kandidat til gruppestyret

⁸³ Mjeldheim, 1978, side 272

⁸⁴ Solhjell, 2008, side 60

⁸⁵ St.tidende, 1928, 7a side 96

⁸⁶ St.tidende, 1934, 7a side 517

⁸⁷ St. tidende, 1935, 7a, side 1130

⁸⁸ Aftenposten, 10.2.1922 (funnet i avisens elektroniske nettarkiv ved personsøk på Alf Mjøen)

uten at det fremkom referatførte protester.⁸⁹ I trontaledebatten i 1908 avgav Johan Castberg denne beskrivelse av gruppesamarbeidet. Den kan stå som en oppsummering:

”(at stortingsvenstre), nemlig ikke er en forening, som er helt parallell med Norges Venstreforening , men som er en forening av de demokratiske elementer i Stortinget, som kan samarbeide om, politiske og sociale spørsmål.”⁹⁰

Til undersøkelsen er det vesentlig å påpeke at Mjøens uttalelser og standpunkter kan ha blitt påvirket av medlemskapet i Venstres gruppe. Mjøens oppfatning av å ha vært en ”nokså fri mann” underbygger det. Den politiske betydningen av samarbeidet med Venstre har ikke latt seg bestemme, men det er likefullt et forhold som må nevnes.

Kapittel 4 - stortingsperioden 1928 - 1930

Perioden ble innledet med en arbeiderpartiregjering under ledelse av Christoffer Hornsrud. Den ble felt på sin tiltredelseserklæring. Venstre overtok regjeringsansvaret og satt perioden ut med Johan L. Mowinckel som statsminister. Foranledning for arbeiderpartiregjeringen var at partiet ble størst ved valget i 1928. Partiet gikk frem på et mer moderat program og mye på grunn av de voksende gjeldsproblemene.⁹¹ Valget innebar at Høyre og Venstre ikke lenger hadde flertall sammen mot Arbeiderpartiet. Dermed ble motsetningen mellom dem erstattet av motsetningen mellom de borgerlige partiene og Arbeiderpartiet.⁹²

Kapittel 4.1 - Fra regjeringen Hornsrud til Mowinckel 1928

7. februar var regjeringen Hornsruks tiltredelseserklæringen oppe til debatt. Den ble møtt med mistillitsforslag fra Venstres Johan L. Mowinckel. Det fikk flertall med alle de borgerlige representantenes stemmer med unntak av Alf Mjøens⁹³, og regjeringen måtte gå av. Til Mjøens stemmegivning kan det spørres om den skyldtes at Det Radikale Folkeparti ønsket en mer radikal krisepolitikk enn Venstre.

Regjeringene Hornsrud og Mowinckels tiltredelseserklæringer

Mjøen satte Arbeiderpartiets store valgfremgang, foranledningen for regjeringen Hornsrud, i sammenheng med virkningene av paripolitikken. Et stort ansvar for den og Arbeiderpartiets fremgang la han på Norges bank:

⁸⁹ Venstres gruppeprotokoll, 10. 1 1930

⁹⁰ Aasland, 1961, side 63

⁹¹ Maurseth, 1987, side 434-437

⁹² Danielsen, 1984, side 165

⁹³ St. tidende, 1928, 7a, side 200

”Jeg vet godt at ved siden av denne samling, er selvfølgelig den desperasjon, den fortvilelse som hersker utover i landdistriktene en vesentlig grunn til, at de har fått så stor tilslutning. Våre banker har hatt et tungt ansvar, og ikke minst det institutt som har ledet landets pengepolitikk”⁹⁴

Mjøen gjorde ikke bare Norges Bank ansvarlig for de samfunnsforhold som medvirket til at Arbeiderpartiet var kommet til makten. Mjøen mente endatil at sentralbanksjef Nicolai Rygg var delaktig i at regjeringen nå ble felt: ”Jo, det er det at vi skimter en enkelt mann bak dette. Han har lagt nokså store deler av landet i ruiner hittil, og han synes å ha næsten en tilfredsstillelse av å lage ruiner.”⁹⁵

Mjøen fant denne innvolveringen av og fra en utenomparlamentarisk aktør i regjeringsspørsmålet svært kritikkverdig. Det at det var Norges Banks sjef det gjaldt, ser ut til å ha forsterket Mjøens kritiske holdning. Det var nettopp Norges Bank som etter Mjøens syn hadde bidratt til de økonomiske problemene som gav Arbeiderpartiet økt oppslutning og mulighet til å danne regjering:

”Først er altså våre banker skyld i, på grunn av manglende ledelse, at store deler av landet nå gisper, og dernest skal disse også ha lov til å diktere landets lovlige nasjonalforsamling, simpelthen diktere hvilken regjering landet skal ha, ja det er til å bli rasanes over..”⁹⁶

Venstres kommende statsminister Johan Ludvig Mowinckel tilbakeviste Mjøens versjon av Ryggs medvirkning til mistillitsforslaget. Han mente Mjøen uttalte seg mot bedre vitende. Mowinckel roste endatil Nicolai Rygg for hans innsats i pengepolitikken:

”Jeg har hatt anledning til å følge direktør Rygg – ikke som medlem av Norges Banks direksjon, men som regjeringsmedlem – i en del av denne vanskelige tid, og jeg har fått en stigende respekt for hans viljefasthet, for den bestemthet, hvormed han har fulgt en bestemt linje i tro på den linjes riktighet.”⁹⁷

Ryggs delaktighet rundt regjeringsspørsmålet i 1928 knytter seg til et forslag om en innskuddssentral for bankene, som skulle tjene som et gjensidig sikringsfond. Valgresultatet og kunngjøringen av at Arbeiderpartiet skulle danne regjering hadde nemlig ført til kapitalflukt fra bankene. Rygg stilte krav om at staten skulle garantere for bankenes innskudd i sentralen. Dette stilte Hornsrud seg avvisende til. I etterkant av Hornsruks avslag ble Rygg oppsøkt av Mowinckel, som spurte Rygg om det var nødvendig å felle regjeringen. Dette svarte Rygg bekreftende til. Mowinckel gikk deretter i gruppemøte og fikk tilslutning for å stille mistillitsforslag mot regjeringen Hornsrud.⁹⁸ Francis Sejersted oppsummerer Ryggs

⁹⁴ St. tidende, 1928, 7a, side 96

⁹⁵ St. tidende, 1928, 7a, side 96

⁹⁶ St. tidende, 1928, 7a, side 96

⁹⁷ St. tidende, 1928, 7a, side 101

⁹⁸ Maurseth, 1987, side 446

delaktighet med at han spilte en viss rolle, men at den ikke må overdrives. Mowickel fikk samme råd fra flere. ”Men Rygg var nok ikke den ubetydeligste han fikk råd fra”.⁹⁹

Det at mistillitsforslaget etter Mjøens syn var kommet i stand under medvirkning fra Norges Bank, som utenomparlamentarisk aktør, ser ut til å ha vært en grunn i seg selv for at Mjøen ikke støttet mistillitsforslaget. Under regjeringen Mowinckels tiltredelseserklæring understreket han at arbeiderpartiregjeringen var kommet til makten ad lovlig vei: ”Den var kommet til på en redelig og rettskaffen måte, den var kalt av Kongen.”¹⁰⁰

Mjøens støtte til arbeiderpartiregjeringen var også politisk motivert. Han uttalte til og med: ”vi skulde hatt en arbeiderregjering lenge før.”¹⁰¹ Dette begrunnet han med at folket forlangte handling i form av statlige tiltak mot virkningene av paripolitikken: ”Folket lengter etter å se handling, det går ikke an bare å gå nedover, bakover, folket mister troen og tilliten, det mister tro og håp”¹⁰² I følge Mjøen var det med arbeiderpartiregjeringen slike tiltak ville bli iverksatt:

”og derfor mener jeg at landet pustet friere, følte det som en utlufting dette, et friskt pust, at man så at der vilde bli gjort noget. Jordspørsmålet, bureisningen – at man ikke driver tusener og atter tusener av småbrukere fra deres hjem.”¹⁰³

Den økte oppslutningen om Arbeiderpartiet så han også som en reaksjon mot Venstres politikk. Også Det Radikale Folkeparti i Oppland måtte ved valget i 1927 tåle tilbakegang til fordel fra Arbeiderpartiet. Partiet tapte det ene av sine to representanter i Oppland til Arbeiderpartiet. Mjøen mente at Venstre nå måtte innrømme at partiet ikke hadde vært politisk radikalt nok når det gjaldt tiltak til fordel for småkårsfolk:

”...vi har hatt deres stemmer blandt våre. Og selv om de har funnet at de har måtte forlate oss – ved dette valget har store deler gått fra oss dessverre – så tenker vi som rettskafne mennesker at kanskje har vi lite grand skyld i det selv. Vi har ikke gjennomført, og gjort nok, for den menige mann. Vi har kanskje ikke vært så radikale som vi burde være, vi har kanskje latt være å gjennomføre ting til beste for småkårsfolk, som vi burde ha gjort.”¹⁰⁴

Det er nærliggende å tolke denne kritikken som en kritikk av Venstres budsjettssamarbeid med Høyre i forrige stortingsperiode.¹⁰⁵ I lys av kritikken mot Venstre er det interessant at Mjøen mente at regjeringen Hornsruds regjeringserklæring i stor grad inneholdt Venstres politiske saker: ”Det ser man jo på Regjeringens erklæring at de fleste poster er Venstres saker.”¹⁰⁶

⁹⁹ Sejersted, 1973b, side 125

¹⁰⁰ St. tidende, 1928, 7a, side 198

¹⁰¹ St. tidende, 1928, 7a, side 96

¹⁰² St. tidende, 1928, 7a, side 97

¹⁰³ St. tidende, 1928, 7a, side 97

¹⁰⁴ St. tidende, 1928, 7a, side 97

¹⁰⁵ Mjeldheim, 2006, side 373

¹⁰⁶ St. tidende, 1928, 7a side 96

Ved regjeringen Mowinckels erklæring gjorde han det dessuten til et poeng at arbeiderpartiregjeringen ville ha vært avhengig av Venstres støtte: ”og lengre enn Venstrepartiet vilde tillate det, vilde det ikke komme.”¹⁰⁷ Mjøen så ingen fare for sosialistiske samfunnsomveltninger med dannelsen av regjeringen Hornsrud. Den ville politisk ha blitt begrenset av Venstre.

Regjeringen Hornsrud kan sees i sammenheng med begrepet *ministersosialisme*. Arne Ivar Roset definerer i sin studie av Hornsruks regjeringsdannelse dette begrepet i følgende betydning: at en eller flere sosialister går inn i en samlingsregjering eller at det dannes en sosialistregjering i mindretall i parlamentet. Sett fra et sosialistisk ståsted er problemet med denne posisjonen at det blir umulig å føre sosialistisk prinsipp-politikk. En sosialistiskregjering i mindretall vil enten bli felt av det borgerlige flertallet, eller hvis den vil bli sittende, vil den bli tvunget til å føre en politikk dette flertallet kan akseptere.¹⁰⁸

Det virker klart at det var det andre av de to scenarioene Mjøen ønsket med sin støtte til regjeringen Hornsrud. Det er i alle fall liten tvil om at Mjøen ønsket en mer radikal politikk. Da regjeringen Mowinckel avgav sin erklæring, henstilte han til regjeringen om å orientere seg politisk til venstre. Venstre skulle følge opp flere av arbeiderpartiregjeringens saker:

”Jeg har den tro om ministerchefen og om de mange dyktige medlemmer av Venstre regjeringen at de vil være tro mot Venstretradisjonen, og jeg legger deri at de vil orientere seg til venstre. For landets skyld; ti mange av de saker som stod i regjeringen Hornsruks erklæring venter landet på.”¹⁰⁹

I pakt med ønsket om en mer radikal politikk formante han til Mowinckel om å avvise alle invitasjoner til en borgerlig samlingsregjering. Venstre burde søke samarbeid med Arbeiderpartiet. Med et slikt samarbeid ville spørsmålet om borgerlig samarbeid få en tydelig avklaring, i følge Mjøen

”Bruk mest venstrefoten, hr. statsminister, bruk om mulig bare venstrefoten. Og da kan han ta med ro den trusel fra hr. Hambro om at Høires støtte ikke var å betrakte som innskudd på 6 måneders opsigelse. Da har han ikke noget med hr. Hambro å gjøre, heller ikke med hr. Mellbye, for da støtter han sig til et sterkt parti til venstre for oss”¹¹⁰

Mowinckel formulerte seg derimot langt vagere om valg av samarbeidspartnere. Han avviste riktignok kategorisk en borgerlig samlingsregjering under debatten om regjeringen Hornsruks erklæring: ”...men blir det Venstre som blir gitt i oppdrag å danne ny regjering, så blir det en

¹⁰⁷ St. tidende, 1928, 7a side 198

¹⁰⁸ Roset, 1951, side 23

¹⁰⁹ St. tidende, 1928, 7a, side 199

¹¹⁰ St. tidende, 1928, side 199

venstreregjering – en venstreregjering sans phrase.”¹¹¹ Under sin egen tiltredelseserklæring uttalte han vagt at partiet ville søke samarbeid med alle gode krefter i folk og Storting for å løse de økonomiske samfunnsproblemene.¹¹² Forholdet til Arbeiderpartiet ble med andre ord ikke konkretisert, ei heller nevnt.

Mjeldheim mener at Gunnar Knudsens syn om at Venstre skulle samarbeide til venstre knapt var en tanke i Venstre i 1920 – årene og først ble vekket til live utpå 1930-tallet.¹¹³ Om Mjeldheim bevisst utelater eller overser Mjøens standpunkt i 1928 er ikke kjent. Det er likevel en svakhet at han ikke nevner Det Radikale Folkepartis ønske om samarbeid mellom Arbeiderpartiet og Venstre i 1920-årene.

Forskjellene mellom Venstres og Det Radikale Folkepartis i syn på samarbeidskonstellasjoner indikerer klart at Mjøen ønsket en mer radikal krisepolitikk. Det er i alle fall liten tvil om at for Venstre ville et samarbeid med Arbeiderpartiet gi en mer radikal politikk enn et samarbeid med de andre borgerlige partiene. Selv ikke etter at regjeringen Hornsrud var avgått, gav Mjøen opp målet om å få i stand et samarbeid mellom Venstre og Arbeiderpartiet. Han henstilte til Arbeiderpartiet om ikke å bli bitre og hevnlystne: ”så sant Arbeiderpartiet finner at sakene er til landets beste, henstiller jeg til det at det ikke lar sig lede av bitterhet eller hevnfølelse, men er med på å gjennomføre sakene; ti landet venter på dem”¹¹⁴

Arbeiderpartiet ønsket ikke å avgi støtte til venstreregjeringen. Christoffer Hornsrud fremmet på vegne av partiet mistillitsforslag mot venstreregjeringen. Det ble blant annet begrunnet med at venstreregjeringen var kommet til etter en såkalt utenomparlamentarisk aksjon.¹¹⁵ Aksjonen hadde Venstre bidratt til, og Venstres delaktighet beviste for Arbeiderpartiet at det i Stortinget var to partier: de borgerlige partiene og Arbeiderpartiet.¹¹⁶ Interessant er det at Arbeiderpartiets og Mjøens forståelse av bakgrunnen for regjeringens avgang var svært like.

Arbeiderpartiet kom også til å fremme mistillitsforslag mot regjeringen Mowinckel i de etterfølgende tre trontaledebattene.¹¹⁷ Ut fra det har Mjeldheim rett i at regjeringen

¹¹¹ St. tidende, 1928, 7a, side 104

¹¹² St. tidende, 1928, 7a, side 172

¹¹³ Mjeldheim, 2006, side 570

¹¹⁴ St. tidende, 1928, 7a, side 199

¹¹⁵ St. tidende, 1928, 7a, side 165

¹¹⁶ St. tidende, 1928, 7a, side 159

¹¹⁷ St. tidende, 1929, 7a, side 132, St. tidende, 1930, 7a, side 112, St. tidende 1931, 7a, side 232

Mowinckels eksistens i stor grad var betinget av de andre borgerlige partiene. Regjeringen Mowinckel ble i følge ham sittende i tre år på relativ godvilje fra de andre borgerlige partiene.¹¹⁸ Samtidig skulle det også vise seg at Venstre i noen tilfeller fikk nødvendig støtte, ofte subsidiær støtte for sine forslag av Arbeiderpartiet.

Ut over i stortingsperioden ser det også ut til at Mjøen avfant seg med at et tettere samarbeid mellom Arbeiderpartiet og Venstre ikke var mulig. I debatten om regjeringsprotokollene i 1929 avviste han kontant alle forslag om en borgerlig samlingsregjering. Han uttalte at den eneste samarbeidskonstellasjonen som var ønskelig var et samarbeid mellom Venstre og Arbeiderpartiet. Det var derimot ikke mulig. Det var nemlig forutsatt av at Arbeiderpartiet i Norge tillat seg det Mjøen kalte ”moderne egenskaper”, slik som søsterpartiene i Danmark og England hadde gjort. De to søsterpartiene hadde åpnet for samarbeid med borgerlige partier:

”Muligheten for å få en flertallsregjering, en sterkere regjering på bredere basis, den ligger, som situasjonen nu er, deri at Arbeiderpartiet vil se til å tillegge seg mere moderne egenskaper som Arbeiderpartiet i Danmark har vist seg å være i besittelse av og det engelske Arbeiderpartiet. Da kunde der bli en sterk regjering på grunnlag av Arbeiderpartiet og et radikalt Venstre.”¹¹⁹

Mjøens uttalelse understreker både Mjøens prinsipielle syn på samarbeid med andre partier og hans situasjonsbaserte vurdering av om et slik samarbeid var mulig. Et interessant aspekt ved uttalelsen er at han benytter begrepet ”radikalt Venstre”. Det fremgår ikke av uttalelsen hva han har lagt i den begrepsbruken. Siktet Mjøen med bruken av begrepet ”radikalt Venstre” til at Venstre måtte bli mer radikalt for at slikt samarbeid skulle kunne realiseres? Var det også ment som en generell henstilling om at Venstre måtte utvikle en mer radikal krisepolitikk? Spørsmålene kan tjene som en inngang til å se på resten av stortingsperioden.

Kapittel 4.2 – Under regjeringen Mowinckel frem til valget i 1930

Forslag om begrensning av bankenes rentemargin

20. april fremmet Bondepartiets Gabriel Moseid forslag om å undersøke bankenes rentemargin på utlån og vurdere begrensning av den i lovs form. Han mente at mange banker krevde en utlånsrente som langt oversteg bankenes administrative kostnader. Bankene satt i følge Moseid igjen med betydelig avkastning.¹²⁰

¹¹⁸ Mjeldheim, 2006, side 578

¹¹⁹ St. tidende, 1929, 7b, side 2558

¹²⁰ St. tidende, 1928, 7a, side 952

Finansminister Per B. Lund fra Venstre avviste forslaget fra Moseid. En slik lovregulering ville kunne føre bankene på konkursens rand. Han delte da heller ikke synet om at bankene hadde stor fortjeneste på sine utlån til lånetagerne.¹²¹

Det Radikale Folkeparti dannet sammen med Arbeiderpartiet, Bondepartiet og NKP flertall for forslaget.¹²² Det Radikale Folkeparti hadde endatil forslaget programfestet.¹²³ Mjøen uttrykte sterk irritasjon over Venstres og Høyres standpunkt i saken. Han uttrykte stor skuffelse over at Venstre i det hele tatt ikke ville støtte en utredning av spørsmålet:

”skal vi da virkelig ikke her i stortinget kunne be om en utredning av dette spørsmålet, å lette rentebyrden for de folk som er lånetagere?” og videre: ”jeg skal få lov å si hvad høire skulle gjøre her i dag og også Venstre. De skulde stemme for forslaget.”¹²⁴

Mjøen begrunnet sitt syn med at hensynet til de 90 prosent av folket med lån gikk foran hensynet til de 10 prosent med innskudd. Han mente videre at det alltid var en oppgave å begrense bankenes rentemargin.¹²⁵

Regulering av rentemarginen kan sees i sammenheng med begrepet *bidragslinjen*, som et tiltak for å lindre gjeldsbyrden. Det Radikale Folkeparti var mer radikalt enn Venstre ved å støtte en slik regulering og yte bistand til gjeldstyngede. Trolig kan Det Radikale Folkepartis støtte til forslaget forstås ut fra partiets oppslutning blant småbrukere, som slet med stor gjeldsbyrde. Støtten må også forstås ut fra at Det Radikale Folkeparti i større grad enn Venstre ville underlegge bankene statlig styring. I partiprogrammet for 1927 ønsker partiet endatil offentlig overtagelse av det private bankvesen.¹²⁶

Gjeninnføring av parikurs

27. april hadde Stortinget spørsmålet om å oppheve den midlertidige suspensjonen av kroneverdien til behandling. Opphevelsen av suspensjonen innebar i praksis å gjeninnføre parikurs for kronens verdi. Debatten ble i realiteten en debatt om hvilket nivå kronens verdi burde stabiliseres på. Det forekom tre standpunkter i debatten. Høyre og Venstre støttet gjeninnføring av parikurs. De to andre, representert ved Arbeiderpartiet og Bondepartiet, var kritiske til dette. Arbeiderpartiet mente at verdifesting av kronen skulle utsettes til

¹²¹ St. tidende, 1928, 7a, side 954 - 955

¹²² St. tidende, 1928, 7a, side 973

¹²³ Det Radikale Folkepartis valgprogram 1927

¹²⁴ St. tidende, 1928, 7a, side 972

¹²⁵ St. tidende, 1928, 7a, side 972

¹²⁶ Det Radikale Folkepartis valgprogram 1927

gjeldskommisjonens innstilling forelå. Partiet mente at verdifastsettelsen måtte ledsages av betydelige nedskrivninger i kommunenes og småkårsfolkets gjeld.¹²⁷ Gjeldskommisjonen var nedsatt i finansdebatten samme år med mandat til å fremkomme med tiltak mot gjeldsproblemene.¹²⁸

Finansminister Lund understreket at det var Norges Bank som styrte pengepolitikken. Saken dreide seg ikke om at Stortinget skulle fastsette kroneverdien. Den gjaldt det forhold at kronens verdi ved kongelig resolusjon var blitt suspendert i 1916. Norges Bank henstilte nå om at suspensjonen ble opphevet.¹²⁹ Etter statsrådets syn varslet både Arbeiderpartiet og Bondepartiets syn at de ville skrive ned kronens verdi, hvilket statsråden mente var uheldig.

For det første mente han at en nedskrivning av kronens verdi ville undergrave totalt tilliten til kronen som valuta.¹³⁰ For det andre ville en nedskrivning av kronens verdi innebære en alminnelig gjeldsnedskrivning, som ville slå urettferdig ut. Mange ville da få store formuer. For det tredje ville en nedskrivning lede til valutaspekulasjon.¹³¹

Mjøen mente at finansministeren fremstilte situasjonen altfor enkelt med bortimot å mene at så lenge kronen kom i parikurs ville alle problemer bli løst: ”Han var grei og klar å høre på, men jeg kan ikke nekte for, at det var svært meget som forekom mig lett, jeg hadde nær sagt: litt løst”¹³² Denne uttalelsen gir en indikasjon på at Det Radikale Folkeparti så noe annerledes på spørsmålet om verdifesting av kronen enn Venstre.

Mjøen valgte riktignok å stemme med regjeringen, men levnet ingen tvil om at han primært hadde ønsket en annen løsning. Han symboliserte sin stemmegivning med biskop Trolles ord om at ”dette gjør jeg nødt og tvunget”.¹³³ Hans begrunnelse for stemmegivningen er ikke kjent. Det kan stilles spørsmål ved om lojaliteten til venstreregjeringen og gruppefellesskapet med Venstre var medvirkende. Mjøen ønsket primært i likhet med Arbeiderpartiet å se spørsmålet om verdifesting i sammenheng med gjeldskommisjonens forslag. Han antydte

¹²⁷ St. tidende, 1928, 7a, side 1144

¹²⁸ Mjeldheim, 2006, side 517

¹²⁹ St. tidende, 1928, 7a, side 1156

¹³⁰ St. tidende, 1928, 7a, side 1157

¹³¹ St. tidende, 1928, 7a, side 1160

¹³² St. tidende, 1928, 7a, side 1161

¹³³ St. tidende, 1928, 7a, side 1166

samtidig at han kunne sett for seg en stabilisering av kroneverdien på et lavere nivå.¹³⁴ Mjøen begrunnet primærstandpunktet med flere forhold.

For det første at verdifesting burde ha blitt sett i sammenheng med tiltak for å avhjelpe de økonomiske ringvirkningene av paripolitikken. Han fremholdt at siden landets banker hadde mottatt betydelige statlige beløp for å unngå konkurs, var det helt på sin plass at ofrene for paripolitikken, småbrukere og kommuner, mottok beløp i samme størrelsesorden.¹³⁵ For det andre ville han se verdifesting i sammenheng med en oversikt over landets produksjon, slik at vilkårene for produksjon og omsetning ble tatt hensyn til ved verdifesting. For det tredje mente han at en fellesbehandling av verdifesting og statlige tiltak mot gjeldsproblemene ville ha innebåret en betimelig anerkjennelse av statlig medansvar for gjeldsbyrden i samfunnet:

”Jo, vi hadde derved vunnet, at folket så og kommunene så, at staten følte medansvaret for den pengepolitikk, som er ført, og da! Da hadde vi hadde vi hatt ro, og en ganske annen tilslutning ute i folket når vi gikk til pari”¹³⁶

Mjøens skepsis til å innføre parikurs skyldtes ikke bare de sosiale og økonomiske kostnadene paripolitikken hadde ført med seg. Den skyldtes også fremtidige kostnader ved å opprettholde parikurs: ”Ja, pari kan vi kanskje holde, men jeg er bange for at det skjer med store ulykker for land og folk. Vi har fått hodet over nu, men vi er bare ved begynnelsen, og der skal altså nu fortsettes med å skape ruiner ut over landet.”¹³⁷

Mjøen viste til at økonomer hadde beregnet nødvendige reduksjoner av statsbudsjettet og lønninger på henholdsvis ¼ og ¼ for å holde parikurs. Det var etter Mjøens syn verken mulig eller ønskelig. Kutt i denne størrelsesorden ville føre til at så vel statlige som kommunale velferdsordninger ble fjernet. Det var en samfunnsutvikling i stikk motsatt retning av den Det Radikale Folkeparti ønsket:

”Men er det nogen utsikt til å få statsbudsjettet ned i 250 millioner? Og blir vi ikke nødt til da å stryke alle sociale reformer? Vi vil få en periode på 20-30 år hvor vi efter hvert får strøket den ene efter den annen, reformer som vi møisommelig har kjempet for å få frem i de siste 20-30 år.”¹³⁸

Mot slutten av debatten ble uenigheten mellom Det Radikale Folkeparti og Venstre om kroneverdien og tiltak mot gjeldsproblemene skulle sees i sammenheng understreket nok en

¹³⁴ St. tidende, 1928, 7a, side 1161

¹³⁵ St. tidende, 1928, 7a, side 1163

¹³⁶ St. tidende, 1928, 7a, side 1164

¹³⁷ St. tidende, 1928, 7a, side 1164

¹³⁸ St. tidende, 1928, 7a, side 1164

gang. Mjøen spurte da Mowinckel om han kunne godta et omarbeidet forslag fra Arbeiderpartiets Olav J. Sæter. Forslaget var en henstilling til regjeringen om å vurdere å gi moratorium på alle lån i statens småbruk -, fiskeri – og hypotekbank, i påvente av gjeldskommisjonens innstilling. Statsministeren avsto anmodningen fra Mjøen, selv om forslaget var omarbeidet fra et vedtaksforslag til en henstilling.¹³⁹

Debatten kan oppsummeres langs to linjer. Den første angikk synet på kroneverdien. Det Radikale Folkeparti ønsket primært, i likhet med Arbeiderpartiet og i motsetning til Venstre, å stabilisere kronens verdi på et lavere nivå enn parikurs. De to ulike synene på verdifesting kan forstås i lys av Sejersteds to begreper: *seddelbeskyttelse* og *produksjonsbeskyttelse*.¹⁴⁰ Det første henviser til et mål om å prioritere hensynet til kroneverdien i pengepolitikken, mens det andre henviser til å gi vilkårene for produksjon og handel forrang foran kroneverdien. Ved siden av at verdifesting på et lavere nivå ville være fordelaktig for produksjons- og arbeidsliv, ville det også være gunstig for gjeldstyngede, blant annet småbrukere og kommuner. Dette fordi det ville redusere gjeldens verdi.

Den andre linjen må forstås i forlengelsen av den først. I likhet med Arbeiderpartiet og i motsetning til Venstre ønsket Det Radikale Folkeparti å sette verdifesting av kronen i sammenheng med statlige tiltak mot gjeldsproblemene. I likhet med synet på verdifesting, vitner det klart om at Det Radikale Folkeparti i likhet Arbeiderpartiet og i større grad enn Venstre ville vektlegge å avhjelpe gjeldsproblemene. Det ble senere bekreftet da gjeldskommisjonens innstilling kom til stortingsbehandling.

Ad statlige tiltak uttalte Mjøen seg kun for midler til rentelettelser.¹⁴¹ Det vil si tiltak som kan forstås i lys av *bidragslinjen*. Han uttalte seg ikke eksplisitt for gjeldsnedskrivninger, slik Arbeiderpartiet tok til orde for, men han avviste det heller ikke. Partiets valgprogram åpnet for gjeldsnedskrivning på boliger og småbruk, hvis lån var tatt opp i tiden da kroneverdien var lav.¹⁴² Det var derfor en klar forventning til Mjøen fra partiet om at gjeldsnedskrivninger skulle støttes.

¹³⁹ St. tidende, 1928, 7a, side 1236

¹⁴⁰ Sejersted, 1973b, side 57

¹⁴¹ St. tidende, 1928, 7a, side 1165

¹⁴² Det Radikale Folkeparti valgprogram 1927

Hensynet til gjeldstyngende småbrukere og kommuner var fremtredende i Mjøens primærstandpunkt om å stabilisere kronen på et lavere nivå enn parikurs. Det samme gjaldt hans standpunkt om at verdifestingens skulle ledsages av statlige tiltak. Samtidig var hans syn på verdifestingens også begrunnet i hensynet til hele produksjons – og arbeidslivet. Hans syn var også basert på hensynet til å bevare velferdsordninger i kommunene. Det må samtidig stilles spørsmål ved om Mjøens mer radikale standpunkt i forhold til Venstres var påvirket av at småbrukere og kommuner i hans valgdistrikt var av de hardest rammede.

Bevilgninger til tiltak mot arbeidsledigheten

24. mai behandlet Stortinget bevilgninger til tiltak mot arbeidsledigheten. Statsråd Torjus Værland uttalte at regjeringen ville anvende tre millioner til formålet. Selv om det innebar en økning fra foregående år, uttrykte statsråden glede over at beløpet over tid var redusert: ”Men heldigvis synes det å gå i den riktige retning, idet beløpene suksessivt har gått nedover.”¹⁴³ Arbeiderpartiet ønsket å disponere totalt 5,8 millioner kroner til tiltak i form av nødsarbeid. Nils A. Steen mente at selv dette beløpet for lite. I følge ham var det i årene 1923 – 1924 brukt det dobbelte, da arbeidsledigheten var bare halvparten av hva den nå var i 1928.¹⁴⁴

Nødsarbeid var i følge Toril Johansson et alternativ til forsorg, fattigunderstøttelse. Nødsarbeid var offentlig arbeider som ble regnet som uproduktive fordi de ikke utgjorde aktuelle oppdrag for private bedrifter. Lønningene var dessuten lavere for at nødsarbeid ikke skulle være mer attraktivt enn arbeid i private virksomheter. Arbeidene ble som oftest gjennomført i kommunal regi med statlige økonomiske bidrag.¹⁴⁵

Arbeiderpartiet og Venstre hadde ulike syn på behovet for å iverksette nødsarbeid. Forskjellen er interessant med henblikk på hvordan Det Radikale Folkeparti stilte seg til spørsmålet. Mjøen ønsket primært å øke bevilgningen til bureisning. Han fremmet riktignok ikke forslag om det, med henvisning til opplysninger om at det ikke var kapasitet til å øke aktiviteten:

”Jeg hadde helst ønsket å stemme for større beløp til bureisningen, men det blev innvendt den gang at det var ikke så liketil å sette det i verk. Det må planlegges og forberedes, og det skal meget til om man kunde disponere mer enn de 6 250 000 kroner som i år disponeres til det formålet”¹⁴⁶

¹⁴³ St. tidende, 1928, 7b, side 1715

¹⁴⁴ St. tidende, 1928, 7b, side 1703

¹⁴⁵ Johansson, 1980, side 51

¹⁴⁶ St. tidende, 1928, 7b, side 1719

Mjøen støttet derfor Arbeiderpartiets forslag til bevilgning for å markere at det var nødvendig med en økning i den statlige innsatsen mot arbeidsledigheten. ”Men jeg akter å markere min stilling ved å stemme for disse 5 millioner, arbeiderpartiets forslag.”¹⁴⁷ I likhet med Arbeiderpartiet mente Mjøen at selv ikke Arbeiderpartiets bevilgningsforslag var tilstrekkelig. Han uttrykte respekt for budsjettdisiplin, men den høye arbeidsledigheten innebar at låneopptak måtte vurderes for å skaffe mer midler til tiltak mot arbeidsledigheten:

”Jeg pleier å ha respekt for budsjettets balansering. Jeg har respekt for at man i bevilgninger ikke skal strekke sig videre enn skinnfelden rekker. Men jeg sier likefrem at om staten lånte noen millioner i denne overgangstid....om staten skulde bruke lånemidler for å kunne avhjelpe arbeidsledigheten, så var det forsvarlig anvendte penger.”¹⁴⁸

Mjøens utspill om låneopptak ble ikke kommentert fra venstrehold. Holdningen var antagelig avvisende, ut fra statsrådets tilfredshet med at bevilgningene til formålet var redusert de siste årene.

Mjøens primære ønske om å øke bevilgningene til bureisning fremfor til nødsarbeid ble ikke begrunnet. Umiddelbart kan standpunktet sees i sammenheng med partiets ambisjon om å bekjempe arbeidsledigheten med bureisning og dermed utvide småbrukerklassens utbredelse. Samtidig skal det nevnes at Johansson skriver at bureisning ble regnet som et bedre og mer varig tiltak enn nødsarbeid. Bureisning kan i større grad sees i lys av begrepet *krisepolitikk*, mens nødsarbeid omfattes av begrepet *sosialpolitikk*.¹⁴⁹ Hvorvidt effekten av tiltakene var et moment som spilte inn på Mjøens primærstandpunkt vites ikke. Ut fra hans senere omtaler av bureisning er det imidlertid nærliggende å tro det. En sak som stod i ledetog med bureisning var tilgangen på jord for jordløse. I samme sesjonen behandlet Stortinget forslaget til jordlov som skulle imøtekomme dette behovet.

Jordloven

Skillelinjene i behandlingen av jordloven gikk i hovedsak mellom Arbeiderparti og Venstre på den ene siden og Bondepartiet og Høyre på den andre siden. Venstre og Arbeiderpartiet tok mest hensyn til de jordløses interesser, mens de to andre søkte å verne om jordeiernes eiendomsrett. Venstre og Arbeiderpartiet dannet flertall for loven i stortingsbehandlingen.¹⁵⁰

¹⁴⁷ St. tidende, 1928, 7b, side 1719

¹⁴⁸ St. tidende, 1928, 7b, side 1719

¹⁴⁹ Johansson, 1980, side 5

¹⁵⁰ Almås, 2002, side 61

Eller mer treffende, som Knut Sveen skriver, at Arbeiderpartiet gav subsidiær støtte til Venstres lovforslag for i det hele tatt å få vedtatt en lov.¹⁵¹

En vesentlig forskjell mellom Arbeiderpartiets og Venstres forslag gikk ut på hvor radikal adgangen til ekspropriasjon skulle være.¹⁵² Venstre ville skjerme dyrket jord på eiers bostedsgård¹⁵³ Arbeiderpartiet åpnet for ekspropriasjon av dyrket jord på eiers bostedsgård. Dette hvis eieren og hans familie eide uforholdsmessig store jordområder i bygden og behovet for jord nødvendiggjorde det.¹⁵⁴ Arbeiderpartiets radikale forslag kan ha vært rettet inn mot bygder med store klasseforskjeller mellom storbønder, småbrukere og jordløse, slik som bygdene på Toten, Hedmarken og deler av Trøndelag.¹⁵⁵

Til lovbehandlingen forelå det fire lovforslag, ett fra hvert av de store partiene. Da Arbeiderpartiets gruppe var den største, ble partiets lovforslag lagt til grunn.¹⁵⁶ Ut over i debatten valgte partiet som kjent å trekke flere av sine forslag til lovbestemmelser og heller gi støtte til Venstres forslag.

Mjøen tok kun ordet i debatten om hvilket forslag som skulle legges til grunn.

Mjøen roste loven som et uttrykk for at: ”vi vil tilbake til jorden.”¹⁵⁷ Han uttalte at eiendomsretten ikke måtte stå i veien for å nå dette målet. Et nærliggende utviklingsmål for jordbruket i Norge burde være å øke antallet fra rundt 250 000 til en million gårdbrukere. Dertil trengtes det radikale lover. Mjøen tilkjennegav deretter at han ville stemme for å legge Arbeiderpartiets forslag til grunn:

”jeg har således intet mot, at Arbeiderpartiets forslag legges til grunn. Nettop på dette område, og ved denne anledning har Arbeiderpartiet gått reformenes vei på det beståendes grunn, og det er den vei, som jeg mener er den beste for å forhindre enhver tilbøielighet hos den jordløse befolkning til å velge andre veier enn reformenes vei.”¹⁵⁸

Mjøen fremholdt likefullt at han i stor grad også var tilfreds med Venstres lovforslag. Han mente at disse to partiene burde ha samlet seg mer om en innstilling: ”men jeg er også i

¹⁵¹ Sveen, 1978, side 13

¹⁵² Sveen, 1978, side 13

¹⁵³ St. tidende, 1928, 6b, side 50

¹⁵⁴ St. tidende, 1928, 6b, side 73

¹⁵⁵ Almås, 2002, side 23

¹⁵⁶ St. tidende, 1928, 6b, side 276

¹⁵⁷ St. tidende, 1928, 6b, side 268

¹⁵⁸ St. tidende, 1928, 6b, side 269

mange henseender vel tilfreds med venstre-fraksjonens forslag, og disse to fraksjonene burde ha arbeidet seg bedre sammen i komiteen.”¹⁵⁹

I hvilken utstrekning Det Radikale Folkeparti gav sin tilslutning til Arbeiderpartiets forslag under de enkelte lovbestemmelser er vanskelig å fastslå ut fra flere forhold. For det første uttalte som nevnt ikke Mjøen seg om de enkelte lovbestemmelser. For det andre trakk Arbeiderpartiet flere av sine forslag til fordel for Venstres. For det tredje ble det ikke anvendt navneopprop ved voteringene.

Arbeiderpartiet valgte å opprettholde sitt radikale forslag til ekspropriasjonsbestemmelse for å kunne stemme prinsipielt for dette og subsidiært for Venstres forslag. I tillegg til partiets og NKPs stemme ble det avgitt en stemme for forslaget.¹⁶⁰

Det finnes ingen eksakte holdepunkter for at det var Mjøen som utgjorde denne stemmen. Det at han som eneste borgerlige representant stemte for å legge Arbeiderpartiets forslag til grunn, kan imidlertid peke i den retning. Det kan i alle fall sås tvil ved om noen annen borgerlig representant kan ha stemt for Arbeiderpartiets forslag til lovbestemmelse, men mot at forslaget hvor den utgjorde et hovedelement ble lagt til grunn. Sveen skriver at ekspropriasjonsbestemmelsen var en av hovedgrunnene til at Arbeiderpartiet og Venstre ikke samlet seg om en felles innstilling.¹⁶¹ Partiets program for valget 1927 åpnet for ekspropriasjon, men omtaler ikke hvor radikal adgangen skulle være. Samtidig vitner programerklæringen ”jord til alle som vil drive jorden¹⁶²”, om at partiet var villig til å gå langt. I neste valgprogram fra 1930 uttalte partiet at ”jordloven må endres på vesentlige punkter.”¹⁶³ Uten at dette spesifiseres uttømmende og ekspropriasjonsbestemmelsen nevnes.

Et annet aspekt som kan peke i retning av at det var Mjøen som støttet Arbeiderpartiets forslag til lovbestemmelse er at Det Radikale Folkeparti var det borgerlige parti som sterkest støttet bureisning. Partiet hadde et erklært mål om å utvide småbrukerklassens tallmessige størrelse. Jordloven var en forutsetning for bureisningen, mens hvor radikal ekspropriasjonsretten var, kunne være avgjørende for hvor storstilt bureisningen kunne bli.

¹⁵⁹ St. tidende, 1928, 6b, side 269

¹⁶⁰ St. tidende, 1928, 6b, side 445

¹⁶¹ Sveen, 1978, side 13

¹⁶² Det Radikale Folkepartis valgprogram 1927

¹⁶³ Det Radikale Folkepartis valgprogram 1930

Ytterligere et aspekt som bør nevnes er jordforholdene i Mjøens valgdistrikt. Det ser som nevnt ut til at Arbeiderpartiets radikale forslag til bestemmelse var rettet inn mot jordbruksbygder preget av store forskjeller, med store gårder og mange jordløse. I Oppland hadde som nevnt flere av jordbruksbygdene en slik sosial struktur. Hvis Mjøen støttet forslaget kan det ha vært motivert av å ville bidra til omfordeling av jord i disse bygdene.

Et siste aspekt som kan ha muliggjort at partiet støttet en mer radikal ekspropriasjonsrett er at den trolig i liten grad var i konflikt med partivelgernes eiendomsinteresser. Partiets velgere blant småbrukere ville mest sannsynlig ikke bli rammet av en mer radikal ekspropriasjonsadgang. Det synes klart at partiets politikk var tuftet på å fremme det ”arbeidende jordbruk”, mens de større bøndernes eiendomsinteresser var underordnet. Saken tjener som et holdepunkt for at partiet hadde tendenser til et klasseparti på bygdene.

Gjeldskommisjonens forslag

I 1929 kom den tidligere omtalte gjeldskommisjonens forslag til stortingsbehandling. Det var særlig småbrukeres og kommuners gjeldsproblemer som kom i forgrunnen. For kommunenes vedkommende var det allerede kommet i stand tiltak mot gjeldsproblemene. I 1928 ble det i lovs form vedtatt å opprette gjeldsmeglingsnevnder mellom den enkelte kommune og dens kreditorer. Dette med formål om å inngå frivillige avtaler om gjeldsnedskrivninger. Kommunalbanken fikk i oppdrag å yte kapital til kontantoppkjørene med kreditorer, samt refinansiering av kommunenes lån.¹⁶⁴

Arbeiderpartiet fremmet et radikalt forslag om å stoppe alle tvangssalg av boliger og småbruk, samt å åpne for tvangsmessig nedskrivning av kommuners og småkårsfolks gjeld.¹⁶⁵

Dette forslaget samlet to stemmer, ut over Arbeiderpartiets og NKPs stemmer.¹⁶⁶

Da avstemningen over forslaget ikke foregikk med navneopprop, samt at Mjøen ikke omtalte forslaget i sitt innlegg, er det ikke mulig å bringe på det rene om han var en av de to borgerlige representanter som støttet forslaget.¹⁶⁷ Som tidligere nevnt støttet partiprogrammet gjeldsnedskrivninger. Mjøen hadde i alle fall programforankring for å støtte forslaget.

¹⁶⁴ Danielsen, 1984, side 261-262

¹⁶⁵ St. tidende, 1929, 7b, side 2309

¹⁶⁶ St. tidende, 1929, 7b, side 2310

¹⁶⁷ Avisen Vælgeren er gjennomgått for månedene rundt stortingsbehandling for eventuelt å finne opplysninger. Avisens omtale av Mjøens forhold til saken begrenser seg til stortingsreferatene.

Det at Mjøen senere under behandlingen støttet et mer radikalt forslag fra Arbeiderpartiet om blant annet rentelettelser i statens småbruk – og boligbank, kan også styrke sannsynligheten for at Mjøen stemte for Arbeiderpartiets gjeldsnedskrivningsforslag. Det er i alle fall lite trolig at noen andre representanter stemte for gjeldsnedskrivninger, men mot økte bevilgninger til rentelettelser.

Deretter fikk Venstre flertall for å bevilge 3 millioner kroner til lån til sparebanker med utestående fordringer til vanskeligstilte kommuner og enkeltlånetagere. Det ble også vedtatt å øke bevilgningen til opprettelse av flere gjeldsmeglingsnevnder. Endelig ble det enighet om å utstede statsgaranti for kommunalbankens nåværende og fremtidige lån, for å sikre lånekapital til de kommunale gjeldsoppgjørene.¹⁶⁸

Derneft ble småbrukeres og fiskeres gjeldsproblemer overfor de statlige bankene tatt opp til behandling. Et sentralt forhold gjaldt lånetagere med gjeld i statens småbruk – og boligbank. For å forstå forslagene er det nødvendig å se noe nærmere på denne banken. Banken ble opprettet i 1903 som statens arbeiderbruk – og boligbank, men ble omdøpt til ovennevnte navn i 1915.¹⁶⁹ I følge Tore Sandbakken var denne statlige banken ideologisk inspirert av tanken om hjelp til selvhjelp. Ved hjelp av offentlig lånekapital skulle småkårsfolk gjøres i stand til å bygge sine egne boliger og bruk.¹⁷⁰ Staten hadde det kapitalmessige og administrative ansvaret, mens kommunene var pålagt å garantere for lånet og eventuelle utestående fordringer på lånetagers vegne.¹⁷¹

Arbeiderpartiet fremmet også her et forslag om tvangsmessig nedskrivning av gjeld, men i denne sammenheng kun overfor personer med lån i statens småbruk – og boligbank. Partiet tok til orde for lokale takstnevnder som skulle omtaksere småkårsfolks bruks – og boliggjeld til nåverdi. Det skulle avsettes ti millioner kroner til formålet og dessuten skulle det opprettes en egen lånekaske for jordbruket. Forslaget falt mot partiets egne og to andre representanters stemmer.¹⁷²

¹⁶⁸ St. tidende, 1929, 7b, side 2310

¹⁶⁹ Sandbakken, 1977, side 164

¹⁷⁰ Sandbakken, 1977, side 26

¹⁷¹ Sandbakken, 1977, side 18

¹⁷² St. tidende, 1929, 7b, side 2316-2317

Det er interessant at dette forslaget fikk to færre stemmer enn forslaget om generelle gjeldsnedskrivninger. Det er ut fra debattreferatene ikke mulig å bringe på det rene hvilke partier og to enkeltrepresentanter som støttet Arbeiderpartiets forslag. Det som er klart er at NKP tidligere i debatten fremmet et mer radikalt forslag til gjeldsnedskrivning enn Arbeiderpartiet.¹⁷³ For øvrig ser det ut til at NKP i andre voteringer støttet Arbeiderpartiet. Det er dermed flere faktorer som peker mot at det var NKP som støttet forslaget.

Samtidig er det interessant at Det Radikale Folkepartis valgprogram for 1930 tok til orde for en slik gjeldsnedskrivning av lån i Statens småbruk - og boligbank. Programmet uttalte at småbrukere med lån i statens småbruk - og boligbank kan få sine lån omtaksert og at kommunene og staten i fellesskap skulle dekke differansen.¹⁷⁴ Denne programposten gir intet holdepunkt for at partiet støttet forslaget fra Arbeiderpartiet i debatten i 1929. Det viser kun at Det Radikale Folkeparti støttet det et år senere.

Venstreregjeringens vilje til å yte statlige bidrag mot gjeldsproblemene begrenset seg i følge Mjeldheim til å yte midler til rente – og avdragslettelse for vanskeligstilte i statsbanker.¹⁷⁵ Den holdt seg med andre ord til tiltak som kan forstås i lys av *bidragslinjen*.

Venstre forslo å bevilge 2,5 millioner kroner til Statens småbruk - og boligbank. Midlene skulle benyttes til å dekke bankenes utestående fordringer overfor enkeltlånetagere og kommuner, samt rentelettelse for lånetagere. Arbeiderpartiet fremmet forslag om å øke bevilgningen til tre millioner kroner. Voteringen foregikk ved navneopprop. Referatene avdekker at to borgerlige representanter sammen med NKP igjen stemte for Arbeiderpartiets forslag. Den ene var Alf Mjøen og den andre var Arne Løfsgaard fra Bondepartiet.¹⁷⁶ Var det de samme to som stemte for tvangsmessig gjeldsnedskrivning?

Venstre foreslo videre å øke bevilgningen med 100 000,- kroner til tilsvarende formål til statlige banker for fiskere: fiskeribanken og havfiskefondene. Arbeiderpartiets Knut Nordanger opplyste at partiet egentlig ville fremmet et forslag om omtaksering og nedskrivning av gjeld, liksom det hadde fremmet for småbrukere. Da det forrige forslaget falt, valgte partiet å avstå fra å fremme dette.

¹⁷³ St. tidende, 1929, 7b, side 2244

¹⁷⁴ Det Radikale Folkepartis valgprogram 1930

¹⁷⁵ Mjeldheim, 2006, side 518

¹⁷⁶ St. tidende, 1929, 7b, side 2316- 2317

Partiet fremmet istedenfor et forslag om å doble det statlige beløpet til bankene til 200 000,- kroner.¹⁷⁷ Johan Strand forsvarte Venstres forslag med at bevilgningen til bankene prosentvis svarte til økningen til småbruk – og boligbanken. Denne gangen samlet Arbeiderpartiets forslag kun en borgerlig representants stemme.¹⁷⁸

Da voteringen foregikk uten navneopprop er det umulig å bringe på det rene om Mjøen var den ene borgerlige representanten som støttet Arbeiderpartiets forslag. Heller ingen uttalelser fra debatten om dette spørsmålet kan avklare hvem denne representanten var. Det Radikale Folkepartis program omtaler ikke fiskernes gjeldsproblemer særskilt, selv om disse problemer kan ha vært forstått inkludert i programposten om gjeldsnedskrivning for boliger og småbruk. Samtidig inneholdt programmet poster om fiskeriene, i form av krav om gode lånebetingelser for fiskere, samt et prinsipp om å fremme likestilling i vilkårene for fiskerinæringen, skogbruket og jordbruket med industrien.¹⁷⁹ Ut fra at fiskeriene var viet oppmerksomhet i programmet, er det noe underlig at gjeldsproblemene i næringen ikke er omtalt i programmet.

Det finnes ingen klare holdepunkter for hvilket standpunkt Mjøen inntok i dette bevilgningsspørsmålet. Drøftingen må derfor avgrenses til hvordan de to stemmealternativene kan forstås i relasjon til partiets krisepolitikk. Hvis Mjøen støttet Arbeiderpartiets forslag til en høyere bevilgning kan det være en indikasjon på at partiet liksom Arbeiderpartiet mente at bidragene til å avhjelpe gjeldsproblemene gjennomgående var for små. Det er i så fall også en indikasjon på at partiets politikk overfor gjeldsproblemene var mer radikal enn Venstres også ut over småbrukere i jord – og skogbruksbygders interesser. Hvis han ikke støttet Arbeiderpartiets forslag kan det være en indikasjon på at småbrukere i jord – og skogbruksbygders interesser var prioritert i partiets politikk. I så fall var Mjøen verken enig med Arbeiderpartiet eller Venstre om at bevilgningsnivået til disse statsbankene måtte sees i sammenheng med hverandre.

Det er i det hele tatt interessant at Mjøens innlegg i all hovedsak kretset rundt ett spørsmål. Han tok opp problemer som ble skapt for bureisere som ønsket lån i Statens småbruk - og boligbank, men hvor hjemkommunen ikke kunne stille nødvendig garanti. Lånesøkerne fikk i

¹⁷⁷ St. tidende, 1929, 7b, side 2318

¹⁷⁸ St. tidende, 1929, 7b, side 2319

¹⁷⁹ Det Radikale Folkepartis valgprogram 1927

disse tilfellene ikke lånetilsagn. Hans ensidig fokus i debatten kan vanskelig forstås som noe annet enn et utslag av partiets tilknytning til småkårsfolk i jord – og skogbruksbygder.

Mjøen mente at kravet til kommunal garanti virket svært urettferdig og vilkårlig overfor lånesøkere. Blant annet fordi personer som søkte om lån for å bygge bruk utenfor hjemkommunen fikk statlig lånegaranti. Dessuten mente han at bestemmelsen satte bom for bygging av småbruk: ” De tjener selvfølgelig ikke stort, men det er bedre enn intet, de er nøisomme, og da er det trist at alt det arbeide skal stå stille fordi man tilfeldigvis bor i en kommune hvis garanti ikke er effektiv”¹⁸⁰

Mjøen mente derfor det måtte lempes på kravet om kommunal garanti og heller se på lånetagernes behov og betalingsevne. Dette spørsmålet fulgte Mjøen opp ved senere anledninger i Stortinget. 7. mars 1930 stilte han en interpellasjon om saken. Mjøen hadde angivelig fått oppgitt fra bankens administrasjon at en lovendring om kommunal garanti for låneopptak var under utarbeidelse. Mjøen stilte på den bakgrunn spørsmål til statsråd Værland om en slik lovendring snart ville foreligge.¹⁸¹ Statsråden svarte at det ikke var noe forslag til lovendring i vente, men derimot at en endring av bankens eget utlånsreglement var under utarbeidelse. Mjøen sa seg deretter fornøyd med statsrådets svar.¹⁸²

Til tross for statsrådets positive svar, sett fra Mjøens ståsted, ser det ut til at denne endringen trakk ut i tid. I 1931 under behandlingen av endringer i lov om småbruk – og boligbanken uttalte nemlig Mjøen nok en gang at regelverket med kommunal garanti virket urettferdig og måtte endres for å sikre lån til bureisere.¹⁸³

I denne debatten er det klart at Det Radikale Folkeparti var mer radikalt enn Venstre når det gjaldt tiltak som kan sees i lys av begrepet *bidragslinjen*. Partiet støttet en høyere bevilgning til småbruk – og boligbanken enn Venstre. Derimot er det usikkerhet om det samme var tilfelle overfor tilsvarende bank for fiskere.

Når det gjelder tiltak som kan forstås med begrepet *gjeldsnedskrivning* er holdepunktene for hvilket standpunkt Det Radikale Folkeparti inntok langt svakere. Partiets program samt

¹⁸⁰ St. tidende, 1929, 7b, side 2321

¹⁸¹ St. tidende, 1930, 7a, side 365

¹⁸² St. tidende, 1930, 7a, side 366

¹⁸³ St. tidende, 1931, 8, side 855

voteringsmønstrene gir imidlertid indikasjoner på at partiet i likhet med Arbeiderpartiet og i motsetning til Venstre gikk inn for gjeldsnedskrivning som tiltak for å løse gjeldsproblemene.

Partiets sterke tilknytning til svært gjeldstyngede småbrukere og kommuner svekker heller ikke sannsynligheten for det. Mjeldheim setter Venstres avvisende holdning til gjeldsnedskrivning på slutten av 1920-tallet i sammenheng med at hovedvekten av partiets velgere kom fra områder som var mindre tyngt av gjeldsproblemet. Det gjorde at partiet i liten grad var under press for gjeldsnedskrivning fra sine velgere.¹⁸⁴ Kontrasten til Det Radikale Folkepartis velgergrunnlag er svært slående.

Forslag om økte bevilgninger til bureisning og kommunene

Like før sesjonsslutt i 1930 fremmet Mjøen et forslag om å an vise et eventuelt overskudd på statsbudsjettet til bureisning og opprettelse av flere gjeldsmeglingsnevnder til å påskynde gjeldsoppgjøret for kommunene.¹⁸⁵ Etter at justisminister Håkon Evjenth hadde opplyst ham om at flere gjeldsmeglingsnevnder kunne opprettes uten vedtak og tilleggsbevilgning fra Stortinget, gikk Mjøen med på at forslaget ble oversendt regjeringen.

Statsminister Mowinckel satte en klar betingelse for å akseptere oversendelse. Han gjorde det klart at hvis forslaget var ment som en instruks om bruk av et eventuelt budsjettoverskudd, ville regjeringen ikke akseptere det. Derimot valgte statsministeren å tolke forslaget som en henstilling. Hvis statsregnskapet viste overskudd og kommende års økonomiske utsikter virket positive, kunne regjeringen vurdere å bevilge mer midler til disse formålene.¹⁸⁶ Statsministeren og Mjøen var enige om at det prinsipielt kunne stilles mer midler til disposisjon til disse formålene.

Hvorvidt Mjøens forslag var ment som en instruks eller en henstilling fremgår ikke av debatten. Det er derimot liten tvil om at formuleringen i Mjøens forslag var mer forpliktende enn den tolkning statsministeren valgte. I kombinasjon med det faktum at Mjøen reiste forslaget, kan det indikere at Det Radikale Folkeparti i større grad enn Venstre ville prioritere midler til bureisning og midler til gjeldsoppgjør for kommunene. Det at bureisning var fremhevet spesielt underbygger inntrykket av bureisning som fremtredende i partiets politikk

¹⁸⁴ Mjeldheim, 2006, side 522

¹⁸⁵ St. tidende, 1930, 7b side 2007

¹⁸⁶ St. tidende, 1930, 7b, side 2009

mot arbeidsledigheten. Ønsket om å forsterke innsatsen mot gjeldsproblemene i kommunene må nok forstås i lys av at landkommunene i Mjøens valgdistrikt var av de hardest rammede.

Kapittel 4,3 - Oppsummering av stortingsperioden 1928 - 1930

Utvalget av debatter for stortingsperioden 1928 – 1930 avdekker at Det Radikale Folkeparti var mer radikalt enn Venstre i sin krisepolitikk. Noe som underbygger det er at Mjøen i motsetning til Venstre, særlig i starten av perioden, tok til orde for et tettere samarbeid mellom Venstre og Arbeiderpartiet.

Overfor arbeidsledigheten var Det Radikale Folkeparti i likhet Arbeiderpartiet og i større grad enn Venstre villig til å bevilge midler til statlige tiltak. Mjøens uttalelser og engasjement vitner dessuten klart om at bureisning var det fremtredende tiltaket i den forbindelse. Det virker klart at arbeidsledigheten på bygdene i stor grad skulle søkes løst gjennom å bygge småbruk og dermed utvide småbrukerklassens sosiale utbredelse.

I stortingsvalgprogrammet for 1927 slo partiet riktignok til lyd for en plan for bekjempelse av arbeidsledigheten som omfattet alle næringer. Partiet listet imidlertid kun opp tiltak rettet mot jordbruket, samt hjemme - og småindustri. Disse formene for industri kunne riktignok omfatte både by og land, men det er samtidig interessant at partiets program overhodet ikke nevner den større industriens situasjon. Mjøens engasjement og deltagelse i stortingsdebattene i denne valgperioden svarer da også godt til trekkene i partiprogrammet. Samtidig skal det nevnes at partiets primære standpunkt i pengepolitikken og var begrunnet ut fra industriens og handelens vilkår.

Også overfor gjeldsproblemene var Det Radikale Folkeparti mer radikalt enn Venstre. Partiet inntok primært, i likhet med Arbeiderpartiet, et mer radikalt syn på pengepolitikken, som i større grad tok hensyn til gjeldsproblemene. Partiet hadde også et mer radikalt standpunkt enn Venstre til å bevilge statlige midler til rentelettelser for å lindre gjelds – og betalingsvanskene. Kildeopplysningene peker også mot at Det Radikale Folkeparti liksom Arbeiderpartiet var villig til å gå inn for gjeldsnedskrivninger.

En interessant observasjon ved Det Radikale Folkepartis politikk overfor de økonomiske vanskene og dets politiske forhold til Venstre, er at hverken i 1929 eller 1930 omtalte Mjøen

den økonomiske krisen i trontale- eller finansdebatten. Hvordan tausheten skal tolkes er det umulig å ha en klar oppfatning om. Mjeldheim skriver at statsbudsjettet for 1930 bar preg av at regjeringen fremdeles så de økonomiske utsiktene som svært lyse, og at den derfor prioriterte skattelettelse fremfor å øke bevilgninger mot arbeidsledigheten.¹⁸⁷

Det som er kjent er at Mjøen i en debatt om regjeringsprotokollene på et tidspunkt mellom de to trontaledebattene uttalte seg kritisk til venstreregjeringens politikk. Han var kritisk til regjeringens politikk overfor kommunene. Han siktet da spesielt til dens manglende vilje til å avhjelpe gjeldsproblemene. Dette førte til at kommunene måtte fjerne sosiale ordninger, som særlig rammet småkårsfolk. Han fant det beklagelig at Venstre som i stor grad hadde innført reformene nå bidro til å oppheve dem:

”Det er trist å se hvorledes de sociale reformer som man har oparbeidet gjennom en rekke av år, nu brytes sammen den ene efter den annen på kommando av justisdepartementet”¹⁸⁸

Og senere:

”Man skal huske på, at ute i herredsstyrene er det nettopp venstre, som har gjennomført den ene efter den annen av disse reformer, og de synes det er sårt å være vidne til, at de nu, ved påbud ovenfra, skal strykes.”¹⁸⁹

Dette standpunktet kan sees i forbindelse med partiets tilknytning til landkommunene og småbrukere/småkårsfolk i Oppland, hvor situasjonen var meget vanskelig. Uttalelsen bidrar også til å underbygge at Det Radikale Folkepartis krisepolitikk var mer radikal enn Venstres i denne valgperioden. Spørsmålet er om dette mønsteret vedvarte i den neste stortingsperioden mellom 1931 og 1933

Kapittel 5 - Stortingsperioden 1931 - 1933

Valget i 1930 styrket de borgerlige partienes stortingsrepresentasjon og svekket Arbeiderpartiets oppslutning. Regjeringen Mowinckel ble sittende etter valget, men gikk av i 1931. Den ble erstattet av en bondepartiregjering under ledelse av Peder Kolstad og senere Jens Hundseid. I 1933 kom imidlertid Venstre og Mowinckel tilbake i regjeringsposisjon.

Valget i 1930 var preget av forsterkede motsetninger mellom de borgerlige partiene og Arbeiderpartiet. Bakgrunnen for det var blant annet at Arbeiderpartiet på landsmøtet i 1930 vedtok en mer radikal politikk. ”Prinsippprogrammet fra 1927 ble revidert i revolusjonær

¹⁸⁷ Mjeldheim, 2006, side 482

¹⁸⁸ St. tidende, 1929, 8, side 217

¹⁸⁹ St. tidende, 1929, 8, side 223

retning”.¹⁹⁰ Finn B. Før Sund mener at denne endringen var mer retorisk enn praktiskpolitisk. Partiets politikk i Stortinget kom etter hans syn ikke til å bære nevneverdig preg av programrevisjonen.¹⁹¹ De sterke motsetningene fra valgkampen fulgte i alle fall med inn i åpningen av det nyvalgte stortinget i 1931.

Kapittel 5.1 - Fra Mowinckel til bondepartiregjeringer 1931

Trontale – og finansdebatt 1931

12. februar 1931 ble det avholdt trontale – og finansdebatt for det nyvalgte Stortinget. Arbeiderpartiets Alfred Madsen uttalte at løsningen på de økonomiske problemene var et sosialistisk samfunn. Da det på kort sikt ikke var mulig, ønsket partiet radikale tiltak for å avhjelpe arbeidsledigheten og bedre arbeiderklassens levekår. Partiet krevde reduksjon i arbeidstiden og heving av arbeiderlønnene. Dette ville heve arbeidernes kjøpekraft, skape mer etterspørsel og produksjon og flere arbeidsplasser.¹⁹² Statsminister Mowinckel avviste forslaget om kombinasjonen redusert arbeidstid og økt lønn kontant. Han betegnet det som kvakksalveri.¹⁹³ Mjøen for sin del unnlot å kommentere forslaget.

Alf Mjøen gav i gruppemøtet før debatten uttrykk for at Venstre på ingen måte skulle skjemmes over sitt forslag til budsjett. Han trakk da særlig frem ”sosiale formål”.¹⁹⁴ Av de knappe protokollreferatene fremgår det ikke hva Mjøen la i dette. Mjøens temmelig rosende omtale av regjeringens budsjettforslag er imidlertid interessant ut fra at han i forrige stortingsperiode ikke er oppført med omtaler av regjeringens budsjettforslag i gruppemøtene. Man skal imidlertid være varsom med å trekke klare slutninger av dette funnet. Hans uttalelser fra trontale – og finansdebatten i 1931 peker imidlertid klart i retning av at han var mer tilfreds enn tidligere.

Mjøen pekte i sitt innlegg på at Mowinckel under valgkampen hadde uttalt at ”statens skib nu kunde sette sakte fart forover”. Dette knyttet Mjøen til at nedskjæringer på statsbudsjettet kunne reduseres og bevilgningene til ønskede formål økes. Mjøen uttalte at han i budsjettforslaget så konturene av dette. Blant annet uttalte han tilfredshet med at midlene til å motvirke arbeidsledigheten var økt.

¹⁹⁰ Maurseth, 1987, side 533

¹⁹¹ Før Sund, 1975, side 1

¹⁹² St. tidende, 1931, 7a, side 90

¹⁹³ St. tidende, 1931, 7a, side 119

¹⁹⁴ Venstres gruppeprotokoll, 10. 2. 1931

Samtidig knyttet Mjøen Venstres fremgang i valget til regjeringens budsjettpolitikk i de foregående år, hvor statsgjelden var betydelig sanert.¹⁹⁵ Mjøens omtale av gjeldssaneringen kan vanskelig forstås som negativ. Det kan virke noe underlig, all den tid Mjøen utfordret denne politikken ved flere anledninger i forrige periode. Mjøen stemte da for økte bevilgninger til avhjelp av arbeidsledigheten og gjeldsproblemer. Han åpnet endatil for låneopptak for å skaffe midler til tiltak. I tillegg rettet han ved flere anledninger kritikk mot nedskjæringer på budsjettene.

Mjøen gav i det hele tatt sterk støtte til venstreregjeringen. Venstre var det eneste partiet som kunne styre landet på sitt program. Det kunne nemlig styre vekselvis på støtte fra venstre - og høyresiden. Muligheten for et tettere samarbeid med Arbeiderpartiet omtalte han ikke. Det må antagelig forstås i sammenheng med at Arbeiderpartiet som kjent fremmet mistillitsforslag mot regjeringen Mowickel. Det han derimot uttalte seg sterkt avvisende om var en borgerlig samlingsregjering. Den største faren ved en slik regjering var i følge Mjøen at budsjettreduksjoner og gjeldssanering ville bli altoverskyggende:

”Budsjettet ned, statsgjelden ned, således lyder opsangen blandt Høires og bondepartiets talere og høires presse hjelper trolig til Der ligger en plan i dette. All opmerksomhet skal samles om dette ene og derved skal det overskygge alt annet, så at venstre skal la være, skal glemme å regjere efter sitt program. Folket kan ikke leve av dette, at vi skal få budgettet ned, folket kan ikke leve av at statsgjelden skal ned med så og så mange millioner om året.”¹⁹⁶

Sanering av gjeld hadde vært nødvendig, i følge Mjøen. Samtidig mente han at saneringen som var gjort, nå mer åpnet for å iverksette sosiale tiltak enn for å forsterke gjeldssaneringen, slik Bondepartiet og Høyre ville. Mjøen ville rette oppmerksomheten og innsatsen mot arbeidsledigheten. Med referanse til den tidligere liberale statsminister Lloyd George gjorde han det klart at ”det ville være en fallitterklæring for statskunst å erklære seg ute av stand til å løse en oppgave som arbeidsløsheten.”¹⁹⁷ Til Venstre gjorde han det derfor klart at partiet nå i kraft av sin tradisjon forpliktet til å iverksette nye sosiale reformer:

”Jeg nevnte at Venstres fortid og Venstres tradisjoner medførte at regjeringen må ta op igjen fremskrittssarbeidet, og den må ikke la sig forlede av dette at der males op om at budgettet må ned og at statsgjelden må ned, de må ikke la det overskygge alt, så den ikke følger sin egen tiltredelseserklæring. Tiltredelseserklæringen lyder: Regjeringen vil under hensyn til landets bæreevne søke å fremme tiltak til bedring av folkets arbeids – og levevilkår.”¹⁹⁸

For Mjøens vedkommende avspeilte dette synet seg i et forslag om å redusere avdragene på statsgjelden for å skaffe midler til økte krisebevilgninger. Mjøen lanserte tanken om å

¹⁹⁵ St. tidende, 1931, 7a, side 184

¹⁹⁶ St. tidende, 1931, 7a, side 184

¹⁹⁷ St. tidende, 1931, 7a, side 227

¹⁹⁸ St. tidende, 1931, 7a, side 186

redusere det årlige avdraget på statsgjelden fra 27 til 20 millioner kroner. Disse frigjorte midlene ville i følge Mjøen kunne skape ny økonomisk aktivitet og derigjennom redusere behovet for fattigunderstøttelse:

”Når jeg spør mig selv: Hvordan kunde de 41,5 eller 27 millioner anvendes til landets beste, til folkets beste, i en så vanskelig som nå? Som avdrag Eller som en del derav å bøte på et så stort socialt onde som arbeidsløsheten?”¹⁹⁹

Mjøen fremmet ikke noe vedtaksforslag ved denne anledningen. Mjøens forslag viser likevel med all tydelighet at Det Radikale Folkeparti i større grad enn Venstre ville prioritere midler mot arbeidsledigheten fremfor nedbetaling av gjeld. Partiet var til tross for den rosende omtalen av regjeringens budsjettforslag, fortsatt mer radikalt enn Venstre i krisepolitikken. I gruppemøtet før budsjettbehandlingen henstilte han til regjeringen om å se med velvilje på vanskene på bygdene.²⁰⁰ Henstillingen tyder på at det var særlig overfor bygdene Det Radikale Folkeparti ønsket en mer radikal politikk. I programmet fra 1930 skrev partiet at det måtte skapes nytt arbeid på bygdene.²⁰¹ Byene ble ikke nevnt. Spørsmålet om å øke bevilgningene mot arbeidsledigheten kom for øvrig opp i Stortinget også senere i sesjonen.

Midler til bekjempelse av arbeidsledigheten

Ved to anledninger i stortingssesjonen 1931 behandlet Stortinget bevilgninger til nødsarbeid. 27. februar stemte samtlige partier unntatt Høyre for å øke bevilgningene med en halv million, i forhold til opprinnelig budsjett.²⁰² Knut Tønder fra Arbeiderpartiet medgav at regjeringens forslag til beløp var altfor lite.²⁰³

Mjøen sa seg helt enig med Arbeiderpartiet: ”Jeg hører til dem som gjerne hadde sett at beløpet hadde vært litt større.”²⁰⁴ Han uttalte at disse midlene var gode eksempler på hjelp til selvhjelp, og at de positive resultatene for samfunnet langt oversteg bevilgningen. Igjen betonte Mjøen at midler til arbeid var langt bedre enn å yte forsorg. Hans ønske om å øke bevilgningene til å motvirke arbeidsledigheten må blant annet forstås som et ønske om å redusere behovet for forsorg.

”Det er nemlig meget bedre å gi penger til arbeide enn å gi penger til forsorg. Å øse ut millioner til forsorg av arbsføre og arbeidsvillige folk – det kan forbigående være nødvendig, men det er det

¹⁹⁹ St. tidende, 1931, 7a, side 226

²⁰⁰ Venstres gruppeprotokoll, 10. 2. 1931

²⁰¹ Det Radikale Folkepartis valgprogram 1930

²⁰² St. tidende, 1931, 7a, side 262

²⁰³ St. tidende, 1931, 7a, side 255

²⁰⁴ St. tidende, 1931, 7a, side 255

uheldigste middel, det virker som en kreftskade i vårt folk, det demoraliserer folket. Å gi penger til arbeid er uendelig mye bedre”²⁰⁵

14. april var igjen bevilgninger til nødsarbeid oppe til behandling i Stortinget. Venstre forslo å bevilge en million kroner, mens Arbeiderpartiet ønsket en bevilgning på to millioner. Arbeiderpartiet stemte først prinsipalt for sitt eget forslag, som falt og bidro deretter til subsidiært flertall for Venstres forslag.²⁰⁶

Nils A. Steen fra Arbeiderpartiet begrunnet partiets forslag med at arbeidsledigheten var stadig økende og at midlene derfor måtte økes i takt med den negative utviklingen. Han erkjente at dette beløpet ikke ville føre til avvikling av arbeidsledigheten, men det kunne i større grad bidra til å lindre den. Steen mente at beløpet egentlig burde vært langt høyere, men siden partiet alltid ble nedstemt, begrenset det forslaget til økning. Håpet var at et mer moderat forslag kunne resultere i en høyere bevilgning enn de borgerlige foreslo.²⁰⁷

Anton Djupvik fra Venstre uttalte at det var adskillig sterkere argumenter for Arbeiderpartiets enn Høyres forslag om å redusere bevilgningen. Djupvik medgav at arbeidsledighetstallene gikk i gal retning og at Venstres forslag på en million kroner antagelig ikke ville strekke til. Han åpnet derfor for at en økning av bevilgningene kunne komme på tale ved neste budsjettforhandling, hvis arbeidsledigheten fortsatte å øke.²⁰⁸

Mjøen kunngjorde at han støttet Arbeiderpartiets forslag. Han uttalte: ”Arbeidsledigheten griner oss i møte over det hele land, og det er fortvilet at man skal betale folk for ikke å arbeide ved forsorg.”²⁰⁹ Mjøen kunne ikke sitte stille å se på at arbeidsledigheten vokste. Han viste derfor igjen til sitt forslag fra trontaledebatten: reduksjon av avdraget på statsgjeld for å frigjøre midler til tiltak mot arbeidsledigheten. Han uttalte sympati for Venstres åpning for å øke bevilgningene hvis behovet vokste. Samtidig uttalte han at erfaringen fra innværende år viste at en økning var nødvendig og at behovet ville fortsette å øke.²¹⁰

²⁰⁵ St. tidende, 1931, 7a, side 255

²⁰⁶ St. tidende, 1931, 7a, side 648

²⁰⁷ St. tidende, 1931, 7a, side 636

²⁰⁸ St. tidende, 1931, 7a, side 637-638

²⁰⁹ St. tidende, 1931, 7a, side 638

²¹⁰ St. tidende, 1931, 7a, side 639

Det Radikale Folkeparti var mer radikalt enn Venstre i å bevilge midler til å motvirke arbeidsledigheten. Det er interessant at Mjøen ved denne anledning ikke fremhevet bureisning som ønsket tiltak fremfor nødsarbeid. Spesielt ut fra at bevilgningene til bureisning var under press, sett fra Det Radikale Folkepartis ståsted.

Bureisning og nyrydding

18 juni 1931 behandlet Stortinget spørsmålet om bevilgning til og endringer i reglementet for statlig tilskudd til bureisning. I bevilgningsspørsmålet var Stortinget enstemmig i sitt vedtak. Det ble vedtatt å bevilge i overkant av 6,2 millioner kroner til formålet.²¹¹ Enigheten kan virke underlig ut fra at det var uenighet om prosentandelen på det statlige tilskuddet og hvor strenge vilkårene for å motta støtte skulle være. Det er også interessant ut fra at Det Radikale Folkeparti i sitt valgprogram krevde at bevilgningene til bureisning ble kraftig økt.²¹²

Bondepartiet, Høyre og majoriteten av Venstre samlet seg om å redusere prosentandelen på det statlige bidraget fra en fjerdedel til 22 prosent av totalsummen. De samlet seg også om at inntekts – og formuesgrensene for bidragsberettigede mottagere skulle senkes. Grensene ble endret fra en inntektsgrense på kroner 18 000,- til kroner 16 000,-, mens formuesgrensen ble senket fra kroner 2500,- til kroner 2200,-.²¹³

Andreas Moan fra Arbeiderpartiet fremmet forslag om at gjeldende tilskuddsandel og økonomiske kriterier for tildeling ble videreført. Partiet ville dessuten øke den statlige tilskuddsandel til 50 prosent for bruk under 50 dekar, når det gjaldt utvidelse av bruket opp til 50 dekar. Arbeiderpartiets forslag falt og partiet valgte deretter å stemme imot endringene i tilskuddsandel og tildelingskriterier.²¹⁴

Mjøen var sterkt engasjert i spørsmålet om endringer i bureisningspolitikken. 25. februar var saken oppe til drøftinger i Venstres stortingsgruppe. Finansminister Lund forklarte at bakgrunnen for innstramningene var store budsjettoverskridelser. Mjøen beklaget for sin del at Venstre ville stramme inn og dermed løp Høyres ærend. Han så heller for seg å redusere avdraget på statsgjelden for å skaffe til veie nødvendige midler.²¹⁵ Saken ble også drøftet i

²¹¹ St. tidende, 1931, 7b, side 1667-1668

²¹² Det Radikale Folkepartis valgprogram 1930

²¹³ St. tidende, 1931, 7b, side 1667-1668

²¹⁴ St. tidende, 1931, 7b, side 1667

²¹⁵ Venstres gruppeprotokoll, 25. 2. 1931

gruppemøtet 4. mars. Mjøen advarte da sterkt mot å redusere det statlige tilskudd til hver enkelt bureiser. Han argumenterte med at det som ble lagt ned av midler til dette formålet var kapital til landet.²¹⁶ 22. april var igjen saken til behandling. Mjøen bad nå innstendig om at Venstre ikke endret bevilgningene eller kriteriene for bureisning.²¹⁷

Gruppemøtedebattene om bureisning inngikk i en mer overordnet debatt om innstramninger på budsjettet. Bureisning var et av flere formål som ble diskutert og vurdert strammet inn. Det er derfor interessant at Mjøens deltagelse i debattene var begrenset til bureisning. Man skal være varsom med å trekke for sterke slutninger om hva det sier om partiets politikk. Samtidig kan det ikke være tvil om at det viser hvor sentralt bureisning stod i partiets politikk.

Under behandling av saken i Stortinget 18. juni uttalte Mjøen at innstramningene i bureisningspolitikken ble møtt med stor sorg på bygdene. I venstrekretser var skuffelsen stor over at Venstre hadde sett seg nødsaget til, eller endatil ønsket å stramme inn ordningen:

”Det er neppe noget, som har vakt sådan sorg i våre landsbygder som dette a, at man vil røre ved bevilgningene til nyrydding og bureisning, og ikke minst sorg har det vakt i venstrekretser utover i vårt land at venstre regjeringen har satt sig nødsaget til å nedsette dette beløp, enten det skjer ved rasjonalisering av bidragene eller det skjer ved å nedsette grensen for formue og inntekt for ”kunne oppnå dem.”²¹⁸

Mjøen viste til at den nylig avgåtte landbruksministeren Hans J. Aarstad i debatten hadde forsvart innstramningene med at tilskuddsandelen og tildelingskriteriene måtte innrettes etter budsjetttrammene. Mjøen svarte til det at Stortinget, hvis det ville, kunne skaffe de midler til bureisning som var nødvendig for å avhjelpe arbeidsledigheten på bygdene. Igjen viste han til sitt forslag om å redusere avdraget på statsgjelden som inndekning. Debatten er nok en understrekning av at Det Radikale Folkeparti i større grad enn Venstre ville prioritere statlige midler mot arbeidsledigheten fremfor nedbetaling av gjeld.

Mjøen gjentok partiets syn om at bureisning var det beste tiltaket for å redusere forsorgsutgiftene i bygdekommunene. Mjøen viste i den anledning til et forslag fra partiet som var oversendt regjeringen. I forslaget fremholdt partiet at som et minimum måtte ikke tildelingskriteriene eller den statlige tilskuddsandelen strammes inn.²¹⁹

²¹⁶ Venstres gruppeprotokoll, 4. 3. 1931

²¹⁷ Venstres gruppeprotokoll, 22. 4. 1931

²¹⁸ St. tidende, 1931, 7b, side 1650

²¹⁹ St. tidende, 1931, 7b, side 1650

Først ble det votert over Arbeiderpartiets forslag. Dette samlet kun 45 stemmer, som svarer til Arbeiderpartiets tilstedeværende representanter.²²⁰ Derneft ble det votert over de borgelige partienes felles forslag. I og med at voteringen foregikk med navneopprop er det kjent at Mjøen sammen med fem andre borgerlige representanter stemte imot forslag til reduksjon i den statlige tilskuddsandelen. I Det Radikale Folkepartis valgprogram for 1933 står det dessuten klart at den statlige tilskuddsandelen til bureisning atter skulle heves til 25 prosent.²²¹

Voteringen over inntekts – og formuesgrensene foregikk ikke ved navneopprop. I tillegg til Arbeiderpartiets 45 tilstedværende representanter ble det avgitt en stemme mot de borgerlige partienes forslag. Ut fra Mjøens uttalelser i debattene, samt innholdet i partiets forslag, er det overveiende sannsynlig at det var Mjøen som stemte sammen med Arbeiderpartiet.

Debatten viser med all tydelighet hvor sentralt bureisning stod i Det Radikale Folkepartis politikk mot arbeidsledigheten på bygdene. Den viser også og at partiet ville strekke seg lengre enn Venstre for å hindre innstramminger i bureisningspolitikken. Den understreker også det generelle mønsteret at partiet var mer radikalt enn Venstre i krisepolitikken. Sett sakens forløp under ett, fra gruppemøter til stortingsbehandling, er det også mulig å se Mjøens standpunkter og engasjement som et holdepunkt for at Det Radikale Folkeparti var et klasseparti for småkårsfolk og småbrukere i jord – og skogbruksbygder.

Bureisning var også tema to dager tidligere da Odelstinget behandlet forslag til endringer i lov om Statens småbruk - og boligbank. Igjen kom Det Radikale Folkepartis tydelige tilknytning til småkårsfolk i jord - og skogbruksbygder klart til uttrykk.

Statens småbruk – og boligbank og fordeling av lån mellom bruk og boliger

16. juni behandlet Odelstinget endringer i lov om Statens småbruk - og boligbank. Kjernen i endringsforslaget fra Arbeiderpartiet var å oppheve den lovregulerte fordelingen av utlånsmidler mellom boliger og bruk. Gjeldende lov påla at andelen lånemidler til boliger ikke skulle overstige andelen til småbruk.²²²

²²⁰ St. tidende, 1931, 7b, side 1667

²²¹ Det Radikale Folkepartis valgprogram 1933

²²² St. tidende, 1931, 6b O. innst. 17

Lovendringsforslaget var nå til andregangsbehandling i Odelstinget. Ved førstegangsbehandling hadde Arbeiderpartiet fått flertall for å fjerne fordelingskravet. Grunnen til at forslaget da fikk det nødvendige flertall var stort forfall. Senere ble forslaget forkastet av Lagtinget, og det ble derfor sendt tilbake til Odelstinget.

Christoffer Hornsrud forsvarte Arbeiderpartiets forslag med at nåværende lovregulerte fordeling hindret lånetilsagn på boliger fordi utlånet til småbruk var på et lavt nivå. Partiets forslag var begrunnet i at et lavt utlån til småbruk ikke skulle hindre at søknader til boliger ble godkjent på grunn av fordelingsnøkkelen.²²³

Mjøens holdning var meget klar. ”Etter mitt syn på disse ting – på denne vår eneste bank til dannelse av småbruk – vil jeg ikke gjerne være med på at småbruکلån tilsidesettes eller forminskes i forhold til boliglånene.”²²⁴ Mjøen mente at hovedutfordringen ikke var at det ble gitt for få tilsagn på boliglån, men at antallet lånesøknader for bruk var for lavt. Tiltaket for å øke antall lånetilsagn for boliger var derfor ikke å fjerne fordelingsnøkkelen, men å øke søknadsmengden for bruk. Det ville i sin tur ville kunne åpne for flere tilsagn på boliglån.

Mjøen begrunnet videre partiets standpunkt med at banken var opprettet med det primære siktemål å bidra til bygging av småbruk. Han avviste med det at banken i større utstrekning skulle tjene industristrøk eller fiskeristrøk: ”Jeg hører nu her at her skal der tenkes på industristrøk, og boliger der. Der skal videre tenkes på fiskeristrøk og boliger der. Det er småbrukbanken vi behandler her.”²²⁵ Ved votering opprettholdt Odelstinget sin beslutning om å fjerne den lovregulerte fordelingen, med stemmetallene 67 mot 37. Mot loveendringen stod Det Radikale Folkeparti sammen med deler av Bondepartiet og Venstre.²²⁶ Saken ble deretter sendt tilbake til Lagtinget for andregangsbehandling.

Debatten understreker ytterligere hvor sterkt bygging av småbruk og utvidelse av småbrukerklassen stod i partiets politikk. For å nå dette målet var partiet villig til å hindre en umiddelbar økning av boligbygging for å bevare garantien for småbrukenes låneandel. Partiets motstand mot lovendring var tydelig begrunnet i en motstand og uvilje mot at banken skulle utvikle seg til i større grad å bli en boligbank og ikke småbruksbank. Partiets

²²³ St. tidende, 1931, 8, side 851

²²⁴ St. tidende, 1931, 8, side 855

²²⁵ St. tidende, 1931, 8, side 857

²²⁶ St. tidende, 1931, 8, side 859

standpunkt i saken kan vanskelig forstås som noe annet enn et utslag av at partiet hadde tydelige trekk av et klasseparti for småkårsfolk og småbrukere på bygdene.

Rett før disse to debattene om bureisning hadde den parlamentariske situasjonen gjennomgått store endringer. I forbindelse med den såkalte lilleborgsaken hadde venstre regjeringen gått av. Den var blitt erstattet av en bondepartiregjering, og med Mjøen i en sentral rolle i begivenhetene.

Lilleborgsaken

Lilleborgsaken faller strengt talt utenfor fremstillingens rammer, men blant annet ut fra betydningen den fikk for regjeringsspørsmålet må den vies noe oppmerksomhet. I korte trekk handlet lilleborgsaken om at regjeringen Mowinckel gav konsesjon til en konkurranseregulerende avtale mellom den engelsk - nederlandske margarintrusten Unilever og de to norske selskapene Lilleborg Fabrikker og De Nordiske Fabrikker. Avtalen resulterte i at Unilever ville bli sittende med store eierandeler i Lilleborg Fabrikker.²²⁷

I stortingssammenheng kom saken på bordet da protokollkomiteen, Lagtingets komite for kontroll med regjeringen, hadde regjeringsprotokollene til gjennomsyn. Komiteens avgav 5. mai 1931 sin innstilling til Odelstinget. Den konkluderte med at konsesjonen var uheldig for norske interesser.²²⁸ Denne innstillingen ble bifalt med 57 mot 55 stemmer. Bondepartiet, Arbeiderpartiet og tre utbrytere fra venstregruppen dannet flertallet mot Høyre og Venstre.²²⁹ Statsminister Mowinckel hadde stilt kabinettsspørsmål på saken. Mjøen og de to utbryterne fra Venstre bidro med det nødvendige flertallet mot regjeringen – og dermed til regjeringens avgang.

Mjøen og Det Radikale Folkepartis begrunnelse for å stemme for innstillingen var utsiktene til at konsesjonslovgivningen som vernet om norsk eierskap ville bli endret hvis Odelstinget gav sin aksept til denne konsesjonen. Han uttalte:

”Hovedsaken i det foreliggende spørsmål er at vi vil ikke svekke det vern, vi har i våre konsesjonslover, vi vil ikke svekke det vern vi har i vår trustlov. Det er som milepeler vi har satt for vårt økonomiske selvstyre”²³⁰

Han understreket at stemmegivningen var saklig fundert etter nøye overveielser, men at protokollkomiteens innstilling var den riktige: ”Efter en saklig vurdering så godt jeg har

²²⁷ Mjeldheim, 2006, side 481

²²⁸ Mjeldhiem, 2006, side 384 - 388

²²⁹ St. tidende, 1931, 8, side 328

²³⁰ St. tidende, 1931, 8, side 318

kunnet og efter samvittighetsfull prøvelse finner jeg, at den innstilling som her foreligger, treffer det rette, når den sier det: ansees uheldig for norske interesser.”²³¹

Tidligere i debatten uttalte han at regjeringens avgang ikke ville få langsiktige konsekvenser. Den parlamentariske situasjon tilsa at en venstreregjering snart ville være i regjeringsskontorene igjen.²³² Det skulle ta to år før Venstre kom tilbake dit. I mellomtiden styrte ministeriene Kolstad og Hundseid landet i to år. Da regjeringen Kolstad tiltrådte i 1931, levnet Mjøen den liten politisk ære: ”På sine frukter skal treet kjennes, og jeg vil tilføie at øksen ligger allerede ved treet fot.”²³³

Omtalen av den såkalte lilleborgsaken stanser her. Lilleborgsaken viser klare tegn på at Det Radikale Folkeparti kunne være mer radikalt enn Venstre, også i spørsmål som gikk ut over småkårsfolk og småbrukere i jordbruks – skogbruksbygdene sine interesser. Den viser også at saker som gikk utenom disses interesser kunne være sterkt vektlagt av partiet. Endog i så stor grad at det ikke bøyd av for et kabinettsspørsmål fra en venstreregjering.

Kapittel 5.2 – Fra Bondepartiregjeringer til Mowinckel 1931 - 1933

Regjeringen Kolstads erklæring

Ved regjeringen Kolstads tiltredelseserklæring var Mjøen mest av alt opptatt av at Venstre og Arbeiderpartiet måtte finne sammen i krisepolitikken. Han utfordret Arbeiderpartiet til å legge vekk sin målsetning om et sosialistisk samfunn og heller orientere seg mot praktiske politiske tiltak innenfor det bestående samfunn:

”Nu kunde de ha sagt som så, at store lag av folket befinner seg for tiden i vanskeligheter, vi lar teorier fare, vi kommer ikke med en regjeringserklæring hvori vi sier at vi vil forberede et socialistisk samfund. Vi lar floskler fare og tar op dagens opgaver, tilstanden er nu sådan i visse lag av folket at de trenger støtte og hjelp, og det anser vi som viktigere enn å fare med teorier”²³⁴

Mjøen fremholdt at med en slik politisk holdning kunne Arbeiderpartiet utfordre Venstre til samarbeid om krisepolitiske tiltak, og da særlig med tanke på å motvirke arbeidsledigheten:

”Men hvis de hadde følt ansvar for dagens opgaver, så hadde de kunnet stille Venstre overfor det vanskelige valg: Er dere med eller er dere mot? Er dere med på praktiske gode reformer, er dere med på å hjelpe til så der blir arbeid istedenfor forsorgen som en sump?”

²³¹ St. tidende, 1931, 8, side 208

²³² St. tidende, 1931, 8, side 206

²³³ St. tidende, 1931, 7a, side 1237

²³⁴ St. tidende, 1931, 7b, side 1236

Samtidig som Mjøen henstilte til Arbeiderpartiet om å utfordre Venstre, utfordret han selv Venstre på partiets politiske retningsvalg. I følge Mjøen stod partiet på skilleveien. Det hadde to alternativer: å bevege seg til høyre eller til venstre. Mjøen viste da til Gunnar Knudsens testamente som foreskrev at Venstre skulle arbeide i forståelse med partiene til venstre:

” og skal det bli til det, at man jevnt og stadig samarbeider med partiene til høyre, så forlater man den linje, som har vært fulgt i venstres mangeårige politikk og som Gunnar Knudsen angav i sitt testamente: Arbeid i forståelse med partiene til venstre. Norge er et radikalt land, det nytter ikke for noget styre i Norge å mene og styre, uten å styre radikalt.”²³⁵

Henstillingen til Arbeiderpartiet ble kontant avvist av Arbeiderpartiets Alfred Madsen. Hvis Mjøen med ”å la teoriene fare” mente at partiet skulle gi avkall på sosialismen som sitt grunnlag og gi Venstre sitt tillitsvotum, måtte han tenke om igjen.²³⁶

Mowinckel unnlot å kommentere Mjøens henstillinger eller Venstres forhold til Arbeiderpartiet. Mønsteret fra tidligere år ser ut til å ha gjentatt seg. Mowinckel som Venstres parlamentariske leder var ikke interessert i å få i stand et mer fast og omfattende samarbeid med Arbeiderpartiet, mens Mjøen ønsker dette. Dette kan virke som en indikasjon på at 1931 liksom i 1928, ønsket Det Radikale Folkeparti en mer radikal krisepolitikk enn Venstre.

Bakgrunnen for at Mjøen nettopp på dette tidspunktet mente til samarbeid mellom Arbeiderpartiet og Venstre var nok flere. Det er nærliggende å se det i sammenheng med at Mjøen ønsket Venstre tilbake i regjeringsposisjon. Dertil var nok et samarbeid mellom Venstre og Arbeiderpartiet først nødvendig, og dernest ønskelig for å kunne få flertall for en mer radikal krisepolitikk. Endelig kan det ses i sammenheng med at med Bondepartiet ved regjeringsmakten ble det politiske initiativet flyttet til høyre. Det er derfor trolig at Mjøen dermed fryktet at Venstre og kompromissene også ble flyttet til høyre. Uttalelsen om at Venstre stod på skilleveien kan tyde på det.

Et klart holdepunkt for at Mjøen ønsket en mer radikal krisepolitikk og da særlig overfor bygdene kom til syne i debatten. Mjøen annonsert at han under bondepartiregjeringen ville fremlegge forslag for å motvirke arbeidsledigheten. Forslagene ville ventelig få støtte fra Arbeiderpartiet og forhåpentligvis fra Venstre. Han siktet i den forbindelse spesielt til problemene i land – og skogsbygdene.²³⁷ Forslagene skulle komme ganske raskt.

²³⁵ St. tidende, 1931, 7b, side 1237

²³⁶ St. tidende, 1931, 7b, side 1240

²³⁷ St. tidende, 1931, 7b, side 1237

Det Radikale Folkepartis ”finansplan”

24. mai 1931 fremsatte Mjøen et forslag om en plan for å motvirke arbeidsledigheten og gjeldsproblemene. Forslaget ble ikke realitetsbehandlet, men oversendt regjeringen. Dette ble fra stortingspresidenten begrunnet med at forslaget ble fremmet etter fristen for forslag fra enkeltrepresentanter var utgått.²³⁸ Forslaget er ikke referert i stortingsforhandlingene, og bemerkelsesverdig nok ikke omtalt i Vælgeren, mens i Aftenposten ble det derimot referert..

Med forslaget formaliserte Mjøen sitt tidligere introduserte forslag om å redusere avdraget på statsgjelden for skaffe til veie midler til botemidler mot arbeidsledigheten. Mjøen mente at avdraget kunne reduseres med ti millioner. Mjøen ønsket å anvende midlene til økt bureisning og grøfting av skogsfelter. Videre ønsket han å bevilge midler til elektrifisering og forbedring av sporene på østfoldbanen og vestfoldbanen. Dessuten ville han omdisponere midler fra en del jernbanestrekninger til veiformål, med den begrunnelse at dette ville skaffe flere arbeid for pengene. Han slo også til lyd for å åpne for bygging av nye vannkraftverk for redusere kraftprisene og gi kommunene mulighet for ny aktivitet og inntekt. Ad kommunene ville han dessuten bevilge mer midler til å forsere gjeldsoppgjøret for landkommunene. Endelig gikk han inn for å opprette en statens lånekassee for jordbruket med det siktemål å ordne gjeldsproblemene blant bønder og småbrukere.²³⁹

Mjøen kom til å fremme og omtale disse forslagene i senere debatter. En mer inngående beskrivelse og drøfting av dem skal derfor utstå til senere i fremstillingen, når forslagene kan sees i sammenheng med Mjøens uttalelser. I forslaget understreket Mjøen at tiltakene var særlig rettet mot krisen på bygdene, mot krisen blant småkårsfolk, småbrukere og landkommuner. Dette gir en bakgrunn for å forstå hvilke grupper og områder han hadde til hensikt å nå med sine forslag, da de ble fremmet på nytt i senere debatter.

Finansdebatt og budsjettdebatt 1932

Trontaledebatten og finansdebatten i 1932 var preget av de samme temaene. Et av dem var arbeidsledigheten. Det kan derfor være god grunn til å se de to debattene under ett. På grunn av statsministeren Peder Kolstads bortgang ble finansdebatten avholdt før trontaledebatten. Sistnevnte fant sted først da Jens Hundseid hadde overtatt statsministerposten.

²³⁸ St. tidende, 1931, 7b, side 1405

²³⁹ Aftenposten 16.5.1931 (funnet i avisens elektroniske nettarkiv ved personsøk på Alf Mjøen)

I følge May - Britt Ohman – Nielsen la regjeringen opp til et meget stramt budsjett, som tok høyde for den sterke inntektssvikten som den økonomiske krisen innebar.²⁴⁰ Innstramningen var imidlertid ikke stor nok for Høyre og Venstre. De to partiene hadde i budsjettkomiteen samlet seg om en flertallsinnstilling, som uttalte at regjeringens forslag til budsjettkutt ikke var store nok. Ytterligere kutt var nødvendig.²⁴¹ Ut fra innstillingens ordlyd virker det klart at både Høyre og Venstre først og fremst hadde den statsfinansielle krisen i syne.

Det Radikale Folkeparti ved Alf Mjøen rettet for sin del ikke oppmerksomheten mot statens, men mot samfunnets økonomiske krise. Han tok til orde for økte bevilgninger mot arbeidsledigheten. Under trontaledebatten 5. april pekte Mjøen på tre veier ut av de økonomiske vanskene. En vei over besparelser, som kunne frigjøre midler. En annen vei bestod av å øke arbeidsbudsjettene og å styrke næringslivets vilkår. Den tredje vei gikk ut på å skaffe nye inntekter ved økte skatter til å styrke arbeidsbudsjettene. Dessuten antydte han en fjerde vei hvor nye midler ble skaffet ved å redusere låneavdragene.²⁴² Det siste forslaget fremmet Mjøen under den forutgående finansdebatten.

Mjøen foreslo å redusere avdraget fra 35 til 25 millioner kroner. Differansen foreslo han å anvende til flere arbeidsfremmende tiltak. Bevilgningene til bureisning skulle økes, regionale veistrekninger i Nord – Norge, på Vestlandet, mellom østlandsfylkene og i dalstrøkene på Østlandet skulle ferdigstilles. Endelig kunne departementet disponere deler av midlene til egnede tiltak.²⁴³

Partiets forslag er interessant ut fra at selv om det foreslo økte bevilgninger til bureisning, var ikke de øvrige tiltakene ensidig knyttet til Opplands, bygdenes eller småbrukeres interesser. De var nasjonale oppgaver, som Mjøen omtalte dem som. Mjøen understreket at han som stortingsrepresentant ikke bare hadde ansvar for sitt distrikt, men for hele landet: ”Når jeg spør mig selv, hvorfor jeg sitter her på tinget, må jeg svare, at det er for å arbeide ikke bare for mitt distrikt, men for det hele lands fremgang”²⁴⁴

Mjøen knyttet i denne sammenheng ikke tiltakene eksplisitt til arbeidsledigheten blant småbrukere eller småkårsfolk på bygdene. Det er imidlertid åpenbart at anleggsvirksomheten i

²⁴⁰ Ohman – Nielsen, 2001, side 186

²⁴¹ St. tidende, 1932, 7a, side 310

²⁴² St. tidende, 1932, 7a, side 451

²⁴³ St. tidende, 1932, 7a, side 262-263

²⁴⁴ St. tidende, 1932, 7a, side 263

distriktene ville komme disse, men også andre grupper til gode. Olav Rovde har vist at småbrukere i Telemark hadde hatt arbeid på byggingen av sørlandsbanen.²⁴⁵ Det at disse forslagene tidligere var fremmet med begrunnelse i situasjonen for småbrukere og småkårsfolk på bygdene, underbygger at disse gruppene nok var av målgruppene for tiltakene. Når det gjaldt satsningen på veiutbygging var den også begrunnet ut fra målet om å sysselsette flest mulig. I den anledning kom han også innom lønsspørsmålet.

Mjøen erkjente at avlønningen for nødsarbeid var beklagelig lav. Samtidig fremhevet han at nødsarbeid var bedre for den enkelte enn forsorg. Nødsarbeid bidro også til å redusere forsorgsutgiftene. Forsorgen var i ferd med å ødelegge landet, i følge Mjøen. Arbeidene skulle dessuten etter Mjøens syn organiseres av kommunene. Han ville nødig bidra til oppbygging av en større og fast statlig arbeidsstokk, som det ville være vanskelig å fjerne når arbeidsmarkedet ble bedre.²⁴⁶ I partiets valgprogram fra 1927 er det fremholdt at offentlige arbeider fortrinnsvis skulle drives i nedgangstider.²⁴⁷ Dette punktet står riktignok ikke nevnt i programmet fra 1930, uten at det nødvendigvis tilsier at partiet hadde endret syn på dette.

Det Radikale Folkeparti tok som det fremgår ikke til orde for å øke lønningene for nødsarbeid. Arbeiderpartiet gikk prinsipielt imot nødsarbeid og for offentlig arbeid til tarifflønn. I praksis var derimot partiet mer delt. En gruppering tonet ned kravet til tariffestet lønn for å skaffe arbeid til flest mulig, noe Toril Johannson setter i sammenheng med et *sosialpolitisk* tiltak. En annen gruppering innenfor partiet så offentlige arbeider til tarifflønn som et *krisepolitisk* tiltak. Med tarifflønn ville arbeidstagernes kjøpekraft øke og dermed også bidra til å øke etterspørsel og sysselsetting, som kunne bidra til å løse arbeidsledighetsproblemene.²⁴⁸

Det Radikale Folkepartis standpunkt ser ut til å ha hatt likhetstrekk med den *sosialpolitiske* begrunnelsen. Tiltakene skulle motvirke forsorg i nedgangstider og gi arbeid til flest mulig. Samtidig er det klart at partiet så nødsarbeidstiltakene som en mulighet til å gjennomføre samfunnsnyttige investeringer og utbygginger.

²⁴⁵ Rovde, 1988, side 83

²⁴⁶ St. tidende, 1932, 7a, side 263

²⁴⁷ Det Radikale Folkepartis valgprogram 1927

²⁴⁸ Johannson, 1980, side 64 - 65

Mjøen omtalte dernest Arbeiderpartiets forslag til krisebevilgninger på 35 millioner kroner med sympati. Det var intet i verden han heller ville enn å øke budsjettet med 35 millioner kroner. Han anså det likevel som urealistisk høyt. Han antydte videre at partiets høye forslag til bevilgning kunne virke mer som et demonstrasjonsforslag enn et realistisk forslag med utsikter til å bli vedtatt:

”Jeg synes det gaper litt for høit. Nu kan det være så, at man tar munnen litt for full og så kan man si, at det er gjenstand for avslag som ved en handel; men en sådan opptreden gir også inntrykk av, at hvis det ikke vedtaes, og det skjønner man, så kan det iallfall tjene som et demonstrasjonsnummer. Jeg vil ikke tro det. Det er imidlertid intet jeg heller skulde ønske enn at det var den mulighet tilstede, at vi kunde øke budgettet med hele 35 millioner.”²⁴⁹

Fra arbeiderpartihold ble Mjøens omtale av forslaget møtt med skuffelse. Olav J. Sæter var skuffet over at Mjøen uttalte at beløpet var for høyt, sett i forhold til hvilke millionbeløp bankene angivelig hadde spekulert bort..²⁵⁰ Hvorvidt Arbeiderpartiets skuffelse skyldtes bare selve uttalelsen, eller om den også skyldtes at den kom fra Det Radikale Folkepartis representant, er ikke mulig å bringe på det rene. Utenkelig er det ikke at Arbeiderpartiet også var skuffet over at den kom fra Mjøen.

Under trontaledebatten omtalte Mjøen igjen Arbeiderpartiets forslag. Etter hans mening var det første gang Arbeiderpartiet hadde fremsatt et forslag som hadde ”påvist positive ting”. Samtidig uttrykte han skuffelse over at partiet og Johan Nygaardsvold ikke forholdt seg til de økonomiske vanskelighetene med det nødvendige alvor.²⁵¹ Igjen siktet han til at Arbeiderpartiets bevilgningsforslag var urealistisk høyt.

Arbeiderpartiets forslag i finansdebatten viste tilbake på Arbeiderpartiets program ” Det arbeidende folks krisekrav”.²⁵² I dette programmet foreslo partiet blant annet å bevilge 35 millioner kroner til offentlige arbeider, bureisning, til fiskere, gjelds- og rentelettelser for jordbrukere, fiskere og kommuner, samt midler til vanskeligstilte kommuner. Midlene ville partiet skaffe til veie ved å redusere militærbudsjettet med fem millioner kroner, 15 millioner kroner i skatte – og avgiftsøkninger, samt reduksjon av avdraget på statsgjeld med 15 millioner kroner.

²⁴⁹ St. tidende, 1932, 7a, side 263

²⁵⁰ St. tidende, 1932, 7a, side 305

²⁵¹ St. tidende, 1932, 7a, side 448

²⁵² St. tidende, 1932, 7a, side 310

Et interessant trekk ved Mjøens uttalelser om Arbeiderpartiets forslag er at han ikke kritiserer det politiske innholdet i dem. Han kritiserte kun størrelsen på bevilgningene. Det må ha hatt sammenheng med at Arbeiderpartiet fra 1932 i sterkere grad gikk inn for å avhjelpe de umiddelbare økonomiske vanskene med praktiske tiltak fremfor på kort sikt å ta til orde for et sosialistisk samfunn. Maurseth skriver:

”Det nye ved Arbeiderpartiets krisebevilgninger i 1932 og 1933 var ikke at de bar bud om en ny økonomisk teori, men kombinasjonen av at Arbeiderpartiet la revolusjonen til side og samtidig viste handlekraft og vilje til å gjøre noe, mens de borgerlige partiene strittet imot.”²⁵³

Finansdebatten munnet ut i at Stortinget etter forslag fra Mowickel besluttet å nedsette en firemannskomite, bestående av alle de fire store partiene. Den skulle i samarbeid med regjeringen fremkomme med nye tiltak på statsbudsjettet til å lette statens og samfunnets økonomiske problemer. Samtidig ble Arbeiderpartiets og Det Radikale Folkepartis forslag besluttet oversendt til denne komiteen.²⁵⁴ Med dette forslaget ser Venstre ut til å ha åpnet for i større grad å rette tiltak mot den økonomiske krisen i samfunnet.

Mjøen sa seg tilfreds med oversendelsen. Da hans forslag var mer beskjedent enn Arbeiderpartiets og utgjorde et mellomstandpunkt, mente han at det burde det ha utsikter til å bli anbefalt av firemannskomiteen. Han oppfordret spesielt Arbeiderpartiet om å slutte opp om Det Radikale Folkepartis forslag og muligens få flertall for det. Det ville være et bedre resultat for partiet å oppnå en viss økning av krisebevilgningene enn ”å ri kjepphester” ved å stå på sitt eget forslag og ikke oppnå noe.²⁵⁵ Uttalelsen kan vanskelig forstås som noe annet enn en oppfordring til samarbeid mellom Venstre og Arbeiderpartiet. Det er også interessant at Mjøen så seg selv og sitt parti i en mellomposisjon mellom Arbeiderpartiet og Venstre.

12. april ble statsbudsjettet lagt frem til endelig behandling. Den ovennevnte komiteen hadde da sammen med regjeringen gjennomgått budsjettforslag. I følge Ohman Nielsen ble utfallet av komitéarbeidet minimalt. Det bestod i all vesentlighet av at 2,4 millioner kroner ble overført fra jernbane - til veiutbygging. Veibyging skulle gi arbeid til flere.²⁵⁶

De minimale endringene i budsjettet etter komitéarbeidet innebar at budsjettsaken stod på stedet hvil fra finansdebatten, sett fra Arbeiderpartiets ståsted. Kornelius Bergsvik fremmet derfor på nytt sitt forslag om kroner 35 millioner kroner i økte krisebevilgninger.²⁵⁷

²⁵³ Maurseth, 1987, side 557-558

²⁵⁴ St. tidende, 1932, 7a, side 311

²⁵⁵ St. tidende, 1932, 7a, side 307

²⁵⁶ Ohman Nielsen, 2001, side 186

²⁵⁷ St. tidende, 1932, 7a, side 592

Som innstilling fra budsjettkomiteen forelå Høyres og Venstres syn om at budsjettet måtte reduseres ytterligere.

For Mjøen var voteringsrekkefølgen avgjørende. Han befant seg i den paradoksale stilling at han fant å måtte stemme for både innstillingen og Arbeiderpartiets forslag.²⁵⁸ Dette standpunktet kan umiddelbart virke underlig. Samtidig skal det understrekes at innsparinger ikke nødvendigvis stod i motsetning til økte krisebevilgninger. Besparelser kunne være avgjørende for å frigjøre midler til dette formålet. I partiets valgprogram for stortingsperioden slo partiet fast at det ønsket streng sparsommelighet med offentlige midler, men at arbeidsbudsjettene i størst mulig utstrekning skulle opprettholdes.²⁵⁹

Behandlingen munnet ut i at et nytt forslag fra Mowinckel ble vedtatt, og med støtte fra Mjøen. Forslaget fremholdt at Stortinget forventet at regjeringen ville fremkomme med forslag til ekstraordinære midler til avhjelp av de økonomiske problemene.²⁶⁰ Mjøen etterlyste en presisering av beløpets størrelse. Da Mowinckel hadde antydnet et beløp på ti millioner kroner i et kommende forslag, kunne Mjøen støtte forslaget. Det svarte i følge Mjøen til hans forslag.²⁶¹

Leiv Mjeldheim skriver at med dette forslaget kom også Venstre på banen i bekjempelsen av arbeidsledigheten. I følge han var motivet blant annet at de borgerlige partiene ikke skulle bli beskyldt for ikke å ville ta grep i arbeidsledighetsspørsmålet. Forslaget fra Mowinckel ble fremmet med det mål for øyet å lage et kompromiss mellom de borgerlige partiene. I følge Mjeldheim var det utenkelig for Mowinckel og Venstre å alliere seg med Arbeiderpartiet. Til det var avstanden i bevilgningsstørrelse for stor. Venstre kunne heller ikke akseptere Arbeiderpartiets inndekning med kutt i forsvarsbudsjettet og avdragene på statsgjeld.²⁶²

Synet på reduserte avdrag på statsgjeld var et punkt hvor Det Radikale Folkeparti var enig med Arbeiderpartiet og uenig med Venstre. Under trontaledebatten i 1933 omtalte Mjøen sitt tidligere forslag om finansiering av krisebevilgninger med reduserte lånevdrag: ”Jeg fikk

²⁵⁸ St. tidende, 1932, 7a, side 652

²⁵⁹ Det Radikale Folkepartis valgprogram 1930

²⁶⁰ St. tidende, 1932, 7a, side 653

²⁶¹ St. tidende, 1932, 7a, side 655

²⁶² Mjeldheim, 2006, side 482

støtte av Venstres fører i tanken, men ikke i måten.”²⁶³ Det Radikale Folkeparti ville riktignok ha en mindre reduksjon enn Arbeiderpartiet, noe som blant annet hang sammen med at partiet gikk inn for en lavere bevilgning enn Arbeiderpartiet.

Mjeldheim skriver dessuten at Arbeiderpartiet i 1932 stod sørgelig alene om å sette arbeidsledigheten i fokus, før Mowinckel kom på banen med sitt forslag.²⁶⁴ Det kan sies å være bare delvis treffende. Mjeldheim unnlater å nevne at Mjøen lanserte sitt forslag i 1931, før Mowinckel fremkom med sitt forslag. Riktignok oversteg ikke Mjøens bevilgningsforslag Mowinckels forslag, og det var sånn sett like langt fra Arbeiderpartiets forslag. Samtidig er det overraskende at Mjeldheim ikke påpeker at det fra Venstres søsterparti kom forslag om større offentlig innsats mot den økonomiske krisen før Venstre gjorde det.

Venstre gikk inn for å dekke inn midlene mot arbeidsledigheten med skatteøkninger. Under trontaledebatten viste Mjøen forståelse for at Mowinckel ville dekke midlene inn med økte avgifter på luksusvarer som drikkevarer og tobakk, samt økning av den direkte beskatningen.²⁶⁵ Mjøen hadde tydeligvis avfunnet seg med at han ikke fikk gehør for å finansiere tiltakene med reduserte avdrag.

I 1932 viser debattene at Det Radikale Folkeparti og Venstre kom på linje i størrelsen på krisebevilgningen, i det Venstre kom med sitt forslag under budsjettbehandlingen. Samtidig var partiene opprinnelig uenige om finansieringsmåten. Det Radikale Folkeparti ønsket egentlig i likhet med Arbeiderpartiet å dekke tiltakene inn med lavere avdrag på statsgjelden. Det kan stilles spørsmål om denne inndekningen var motivert av å unngå å legge de økonomiske byrdene på folket, samt at Det Radikale Folkeparti og Arbeiderpartiet i mindre grad enn Venstre prioriterte å bedre statens finansielle situasjon

Debattene viser videre at forskjellen mellom Det Radikale Folkeparti og Arbeiderpartiet ikke gjaldt politisk innhold, men bevilgningenes størrelse. Denne forskjellen samsvarer med Helge Nordviks syn på det politisk forholdet mellom Arbeiderpartiet og de borgerlige partiene fra og med 1932. Han skriver at forskjellen fra da av ikke angikk politisk innhold, men krisebevilgningenes størrelse:

²⁶³ St. tidende, 1933, 7a, side 127

²⁶⁴ Mjeldheim, 2006, side 482

²⁶⁵ St. tidende, 1932, 7a, side 452

”Både i finansdebatten og i Stortingets behandling av regjeringens forslag om ekstraordinære krisebevilgninger sommeren 1932, kom det klart fram at forskjellen mellom DNA og de borgerlige partiene i virkeligheten begrenset seg til et spørsmål om krisebevilgningenes størrelse”²⁶⁶

Arbeiderpartiet mente som kjent å kunne forsvare størrelsen på sitt forslag med at det var et lite beløp sammenlignet med hva bankene angivelig hadde spekulert bort. Bankene var en del av den økonomiske krisen i mellomkrigstiden, men kunne også være en instans som kunne bidra til å løse arbeidsledighetsproblemet. I det følgende skal det sees nærmere på Det Radikale Folkepartis politikk overfor bankene i tidsrommet frem til valget i 1933.

Bankpolitikk: krav om mer lånekapital til bygdebankene

16. februar 1932 tok Stortinget stilling til en henstilling fra Norges Bank om å samtykke i at sentralbanken gav støtte til de to vanskeligstilte forretningsbankene Den norske Creditbank og Bergens privatbank. Forslaget fikk flertall med de borgerlige partienes stemmer, mens Arbeiderpartiet stemte mot. Arbeiderpartiet fremmet et alternativt forslag, lansert i ”det arbeidende folks krav” om politisk styring og sosialisering av bank – og finansvesenet”.²⁶⁷

I forslaget bad Arbeiderpartiet regjeringen om å fremme et lovforslag om å etablere et politisk valgt finansråd som skulle ha besluttende og kontrollerende myndighet over bankene. Videre foreslo Arbeiderpartiet å opprette et statlig monopol for valutaomsetning, samt opprette en parlamentarisk kommisjon som skulle utrede spørsmålet om en mer betryggende og samfunnsmessig ordning av bankvesenet. Forslaget fikk kun Arbeiderpartiets stemmer.²⁶⁸

Mjøen valgte å gi sin tilslutning til pengestøtten til de to foretningsbankene, men ikke uten kritiske bemerkninger og innvendinger. Partiet tok i sitt valgprogram i 1927 til orde for ”samfunnsmessig overtagelse” av private banker.²⁶⁹ Med andre ord var partiet negativt innstilt til private forretningsbanker. Dette punktet var utelatt i de to etterfølgende valgprogrammene. Uten at det nødvendigvis tilsier at partiets politikk var vesentlig endret.

Mjøen viste til at han tidligere hadde stemt imot statlig støtte til storbankene. Den statlige støtten til disse bankene var også lite populær ute i folket. Han var dessuten irritert over at Norges Bank kom til Stortinget og bad om parlamentets samtykke til pengestøtten til bankene. Norges Bank styrte etter Mjøens oppfatning penge – og kredittpolitikken på en diktatorisk

²⁶⁶ Nordvik, 1977, side 309

²⁶⁷ Maurseth, 1987, side 557

²⁶⁸ St. tidende, 1932, 7a, side 191

²⁶⁹ Det Radikale Folkepartis valgprogram 1927

måte. Han så derfor i lys av det ingen hensikt i at Stortinget skulle involveres i denne saken. Kritikken av Norges Bank må sees i sammenheng med at Det Radikale Folkeparti både i valgprogrammet for 1930 og 1933 tok til orde for å legge Norges Bank under Stortingets kontroll, og da spesielt fastsettelsen av diskontorenten.²⁷⁰

Dessuten fremførte han betydelig frustrasjon over at Norges Bank angivelig var langt mer imøtekommende overfor de store forretningsbankene i byenes enn de små sparebankene på bygdenes kapitalbehov. Dette til tross for at bygdebankenes behov beløpsmessig var langt mindre. I følge Mjøen innebar dette at by – og industrinæringene ble uforholdsmessig tilgodesett i forhold til næringslivet på bygdene. Den manglende viljen til å imøtekomme bygdenes situasjon og behov satte han dernest inn i en større sammenheng. Han uttrykte bekymring for om lånekassene for ”berettigede” gjeldsoppgjør i jordbruk og fiskeri ble opprettet:

”Når det gjelder en liten bank i en bygd – kanskje den ikke trenger mer enn en liten støtte på 50 000 eller 100 000 kroner – da er ikke Norges bank særlig våken, det kan gjelde en sparebank i Vågå eller i Etnedalen eller andre bygdebanks, som dog har stor innflytelse på bygdenes økonomiske liv. Men når det gjelder storbyene og storbankene, handelen og industrien, da lar man straks millionene være ferdige og pungen åpen. Vi får nu se hvorledes det senere går med det stakkars beskjedne krav om en lånekasse for jordbruk og fiske for å ordne berettigede akkordoppgjør.”²⁷¹

Da Det Radikale Folkeparti likevel ga sin tilslutning til støtten til de to forretningsbankene, var det begrunnet i de samfunnsmessige følgene av bankenes konkurs. Hvis Bergens Bank gikk konkurs ville hele kysten bli rammet. Hvis Den norske Creditbank gikk i likvidasjon, ville store deler av industrien bli skadelidende. Det Radikale Folkepartis tilslutning til støtten til de to foretningsbankene var med andre ord først og fremst begrunnet i følgene for samfunnet og ikke for bankene som institusjoner.²⁷²

Mowinckel gav sin tilslutning til støtten til de to foretningsbankene under henvisning til at bankene ellers ville gå konkurs. Det ville få fatale konsekvenser for landet og den økonomiske krisen ville da bli betydelig forverret.²⁷³ I motsetning til Mjøen rettet ikke Mowinckel noen kritiske innvendinger mot Norges Bank. Verken mot måten den styrte penge – og kredittpolitikken på eller mot måten den ivaretok de enkelte bankers og distrikters kapitalbehov på. Uenigheten mellom Mjøen og Mowinckel om Norges Banks politikk ser ut til å ha vart ved siden debattene om paripolitikken i 1928.

²⁷⁰ Det Radikale Folkepartis valgprogram 1930 og 1933

²⁷¹ St. tidende, 1932 7a, side 187

²⁷² St. tidende, 1932, 7a, side 187

²⁷³ St. tidende, 1932, 7a, side 175 - 179

Bygdebankenes kapitalsituasjon var et forhold Mjøen fulgte opp også senere i sesjonen. Under Stortingets behandling av Norges Banks beretning og regnskap 29. mai, uttalte han at Norges Bank etter hans mening fremdeles ikke gav nødvendige lån til bygdebanker. Det var svært uheldig at det meste av bankinnskudd havnet i storbankene i Oslo. Dette gjorde at det var vanskelig for bygdebankene å opparbeide seg utlånskapital, som kunne komme landbruk og næringsliv til nytte. Han stilte derfor spørsmål om det ikke var en mulighet for å overføre noe av innskuddene til bygdebanker:

”Jeg vil videre nevne, at innskuddene i den senere tid – det ser vi alle – har hatt en viss tilbøyelighet til å samle sig i visse storbanker i Oslo. Kunde det ikke finnes en form for at disse – på betryggende måte – blev bragt ut til provinsens banker.”²⁷⁴

Endelig reagerte han sterkt mot et skriv fra Norges Bank til bankene om ikke å låne ut midler til landbruks – og skogbruksformål. I følge Mjøen var dette svært urimelig og uheldig. Landbruket og skogbruket stod for en svært liten andel av bankens tap sammenlignet med handel og industri. Dessuten var det i landbruket og skogbruket det først og fremst kunne skape arbeidsmuligheter, sett ut fra den store arbeidsledigheten i bygdene²⁷⁵

Året etter ble sparebankene igjen gjenstand for debatt i Stortinget. Nå gjaldt det bevilgninger til vanskeligstilte sparebanker. Flertallet bestående av alle partier unntatt Venstre samlet seg om en bevilgning på kroner 300 000,-. Venstre og Det Radikale Folkepartiet utgjorde mindretallet som ønsket en dobling av beløpet til kroner 600 000,-²⁷⁶ Mjøen henstilte til Arbeiderpartiets og Bondepartiets medlemmer om å støtte Venstres forslag.

Mjøen argumenterte med at mindretallets forslag svarte til beløpet som bankinspeksjonen mente var nødvendig for å dekke bygdebankenes kapitalbehov. Det svarte også til det krav om midler til bygdebankene som Bondepartiet hadde stilt for å støtte millionstøtten til Bergens Privatbank året før.²⁷⁷

Begrunnelsen for at Arbeiderpartiet støttet flertallsforslaget lavere bevilgning er ikke kjent, da ingen fra partiet tok ordet i debatten. Derimot begrunnet Bondepartiet ved Arvesen sin stemmegivning med at det fra fjoråret gjenstod midler til formålet. En høyere bevilgning var

²⁷⁴ St. tidende, 1933, 7b, side 1390

²⁷⁵ St. tidende, 1933, 7b, side 1391

²⁷⁶ St. tidende, 1933, 7b, side 1626

²⁷⁷ St. tidende, 1933, 7b, side 1626

dermed ikke nødvendig.²⁷⁸ Hvorvidt Arbeiderpartiet delte dette synet eller om partiet også var negativt til å gi statlig støtte til sparebanker, er ikke kjent.

Debattene viser at Det Radikale Folkeparti, til tross for kritiske innvendinger mot Norges Bank og de store privatbankene, ikke avviste offentlig støtte til de to private foretningsbankene Den Norske Creditbank og Bergens privatbank, slik Arbeiderpartiet gjorde. Det støttet heller ikke Arbeiderpartiets forslag om endringer i organiseringen av bank- og finansvesenet. Det Radikale Folkepartis støtte var imidlertid utelukkende basert på å avverge økonomiske problemer i industri - og kystnæringene, som følge av eventuelle bankkonkurser.

Partiets sterke kritikk av Norges Bank, til forskjell fra Venstre, må dels forstås ut fra at Det Radikale Folkeparti ønsket sterkere politisk styring med Norges Bank. Den må dels også forstås ut fra at partiet betonte bygdenes interesser, hvilket Norges Bank angivelig i for liten grad gjorde. Partiets sterke engasjement for bygdebankenes kapitalsituasjon må forstås ut fra den økonomiske krisen i jord – og skogbruksbygdene og ønsket om å motvirke arbeidsledigheten der.

Dessuten er det grunn til å se dette standpunktet i tilknytning til partiets programfestede ønske om å utvikle hjemmeindustri og småindustri.²⁷⁹ Det kunne skape nye næringsveier og tilleggsnæringer for småårsfolk og småbrukere. Tore Pryser oppgir at i mellomkrigstiden var det en betydelig vekst i små familie – og hjemmebedrifter, som produserte ferdigvarer for salg på hjemmemarkedet. Disse ble særlig opprettet i utkant – Norge av arbeidsledige som ble tvunget til å starte for seg selv. Bedriftene hadde få ansatte, hvor eieren selv var arbeidende og ble driftet med enkelt produksjonsutstyr og lave driftsutgifter.²⁸⁰ Det kan ha vært slike bedrifter Det Radikale Folkeparti ønsket å bidra til fremveksten av med sin politikk for bedre kapital – og lånetilgang på bygdene. Et eksempel på slik hjemmeindustri var husflid, som Mjøen i 1928 snakket varmt om som et tiltak mot arbeidsledigheten på bygdene.²⁸¹

Dessuten kan det stilles spørsmål ved om partiets langt mer positive holdning til å hjelpe sparebankene på bygdene også hadde et bankpolitisk aspekt. Det er kjent fra programmet i 1927 at partiet var kritisk til forretningsbanken som driftsform. Det er også kjent, blant annet

²⁷⁸ St. tidende, 1933, 7b, side 1624

²⁷⁹ Det Radikale Folkepartis valgprogram, 1927, 1930, 1933

²⁸⁰ Pryser, 1988, side 23 - 25

²⁸¹ St. tidende, 1928, 7a, side 837

fra trontaledebatten i 1928, at partiet mente at disse bankene bar et ansvar for gjeldsproblemene i landet. Om sparebankene er det ikke kjent at partiet uttalte seg kritisk. Spørsmålet er om sparebankene var en driftsform partiet i større grad ville støtte oppom. Dertil om det mente at sparebankene liksom mange av deres lånetagere, kommuner og småbrukere, var langt mindre ansvarlige for sine problemer. De kunne derfor være mer berettiget til å få hjelp enn forretningsbankene i byene. Spørsmålene må stå ubesvart.

Trontaledebatt og finansdebatt 1933

I likhet med i 1932 kretset trontale – og finansdebatten i 1933 rundt de samme temaene, med arbeidsledigheten som det sentrale temaet. Liksom året før var det betydelig misnøye fra flere hold mot bondepartiregjeringens krisepolitikk. Så stor var misnøyen at det gikk mot regjeringsskifte. I følge Mjeldheim hadde Venstre gjort sitt til å holde liv i bondepartiregjeringen i halvannet år, men Venstres tålmodighet var i ferd med å renne ut.²⁸²

Mjøen var ikke mindre misfornøyd. I trontaledebatten fremsatte Mjøen et forslag som vanskelig kan forstås som noe annet enn et mistillitsforslag. Selv om Mjøen henstilte til regjeringen om å tolke forslaget som en appell.²⁸³ I gruppemøtet 30. januar innrømmet han derimot at forslaget var et mistillitsforslag. Han håpet at forslaget ikke ville skape problemer for Venstre. Han fremholdt samtidig at han forbeholdt seg retten til å fremme det.²⁸⁴ Måtte Mjøen finne ut av hvor grensene for hans nokså frie stilling gikk?

Mjøens forslag omhandlet to punkter. Det første angikk arbeidsledigheten og uttalte at regjeringen i forslag til budsjett hadde avsatt for lite midler til tiltak mot arbeidsledigheten. Det andre omhandlet regjeringens skattepolitikk. Det knyttet seg til regjeringens forslag om innføring av omsetningsskatt. Det Radikale Folkeparti mente at en slik skatt ville slå svært usosial ut og ramme de vanskeligst stilte.²⁸⁵ Omsetningsavgiften var i følge Ohman Nielsen en avgift på alle varer i salg, unntatt mat. Den skulle etter intensjonen virke sosialt i og med at grupper med høyt forbruk måtte betale mest, mens svake gruppers matforbruk ble skjermet.²⁸⁶

²⁸² Mjeldheim, 2006, side 579

²⁸³ St. tidende, 1933, 7a, side 132

²⁸⁴ Venstres gruppeprotokoll, 30. 1. 1933

²⁸⁵ St. tidende, 1933, 7a, side 127

²⁸⁶ Ohman Nielsen, 2001, side 189 - 190

Det at regjeringen ikke skulle oppfatte forslaget som mistillit begrunnet Mjøen med at han hadde fremmet flere krisepolitiske tiltak, som regjeringen ikke hadde fulgt opp i sine budsjetter. Mjøen hevdet at forslaget derfor var en form for påminnelse til regjeringen:” Men hva endte det med? Det gled hen i sandet alt sammen, der blev intet av. Men når jeg både for to år siden og i fjor fremsatte disse forslag, så har regjeringen ikke nogen grunn til deri å se noget regjeringsstormeri”²⁸⁷

Hva gjaldt regjeringens skattepolitikk mente Mjøen at den bidro til å forsterke mismotet i folket, snarere enn å løse den økonomiske krisen. Mest kritisk var han til at regjeringen ikke ville anvende de nye skatteinntektene fra omsetningsavgiften til å motvirke arbeidsledigheten. Hvis regjeringen hadde avsatt inntektene fra omsetningsavgiften til dette formålet, ville den fått større forståelse ute i folket.²⁸⁸

Mjøens syn på omsetningsavgiften var noe tvetydig. I gruppemøtet 25. januar uttalte han seg kategorisk imot skatten. Regjeringen måtte felles hvis den ikke trakk forslaget.²⁸⁹

I finansdebatten uttalte han derimot at han kunne akseptere en omsetningsavgift på det vilkår at det ble en tidsavgrenset avgift og at inntektene gikk utelukkende til tiltak mot arbeidsledigheten.²⁹⁰

Under trontaledebatten foreslo Mjøen, antagelig som et alternativ til omsetningsskatten, å påkalle offerviljen i landet for å skaffe til veie midler mot arbeidsledigheten. Han tok til orde for en offerdag. Han viste til at småbeløp fra hver enkelt ville gi store summer. Banker og næringsdrivende kunne yte en tusenlapp hver. Hvis hver skattebetaler hadde ytt 50 øre mer i skatt i uken, ville det til sammen innbringe 39 millioner kroner mer til krisebevilgninger:

”Ja, jeg vet at skattene er tunge her i landet; men om man nu stilte en appell om en offerdag for å møte tidens største ulykke her i vårt land? Så vilde man kunne henstille til våre 6 – 700 banker å yde en tusenlapp til det ene store formål og til våre større industridrivende og forretningsdrivende. Men selv 50 øre fra hver skatteyder vil bli 39 millioner kroner. Siden statsbudsjettet er så betrengt, vil jeg henstille til regjeringen å ta initiativet, sette seg i spissen for dette, da fikk man midler.”²⁹¹

²⁸⁷ St. tidende, 1933, 7a, side 127 - 128

²⁸⁸ St. tidende, 1933, 7a, side 128

²⁸⁹ Venstres gruppeprotokoll, 25.1.1933

²⁹⁰ St. tidende, 1933, 7a, side 132

²⁹¹ St. tidende, 1933, 7a, side 152

Mjøen trakk sitt forslag da Mowinckel fremla Venstres krav i fem punkter til bondepartiregjeringen, som vilkår for borgerlig samarbeid. Mjøen begrunnet trekkingen av forslaget med at to av de fem punktene omfattet de to punktene i hans forslag.²⁹²

De to aktuelle punktene i Mowinckels forslag bestod av et punkt som var en henstilling til regjeringen om ikke å innføre omsetningsskatten. Det andre punkt gikk ut på at regjeringen skulle innføre ekstraordinære og tidsavgrensede skatter, direkte som indirekte, som skulle benyttes uavkortet til å igangsette arbeid for arbeidsledige.²⁹³ Mowinckel bad imidlertid ikke om votering over forslaget, da regjeringen ville tolke det som et mistillitsforslag.²⁹⁴ Venstre ønsket med andre ord ikke at regjeringen skulle gis avskjed i denne omgang. Et mistillitsforslag fra Arbeiderpartiet mot bondepartiregjeringen samlet kun partiets stemmer.²⁹⁵

Regjeringsskiftet ble kun midlertidig utsatt. Under finansdebatten kom de fem retningslinjene igjen i brennpunktet. Venstres representant Johan M. Strand fremmet da mistillitsforslag mot bondepartiregjering med henvisning til at regjeringen hadde stilt seg avvisende til Venstres fem retningslinjer for samarbeid. Statsminister Hundseid gjorde det til gjengjeld klart at han ikke ville være ”Mowinckel sekretær.”²⁹⁶ Forslaget fikk flertall med Venstres, Det Radikale Folkepartis og Arbeiderpartiets subsidiære stemmer.²⁹⁷ Arbeiderpartiet stemte først for sitt eget mistillitsforslag.²⁹⁸

Hva gjaldt Arbeiderpartiets krisepolitikk, kommenterte ikke Mjøen den i trontale – og finansdebatten i 1933. Maurseth opplyser at Arbeiderpartiets krav til bevilgninger mot de økonomiske vanskelighetene i 1933 beløp seg til 50 millioner kroner.²⁹⁹ Ut fra at Mjøen mente at Arbeiderpartiets krav i 1932 om 35 millioner var for høyt, er det svært sannsynlig at han hadde det samme synet på Arbeiderpartiets forslag i 1933.

I det hele tatt tyder trontale – og finansdebatten i 1933 på at Det Radikale Folkeparti og Venstre var på linje når det gjaldt størrelsen på krisebevilgningene. Det virker også som at Det Radikale Folkeparti liksom i 1932 mente at Arbeiderpartiets forslag til krisebevilgninger

²⁹² St. tidende, 1933, 7a, side 244

²⁹³ St. tidende, 1933, 7a, side 203

²⁹⁴ St. tidende, 1933, 7a, side 209

²⁹⁵ St. tidende, 1933, 7a, side 244

²⁹⁶ Ohman – Nielsen, 2001, side 190

²⁹⁷ St. tidende, 1933, 7a, side 631

²⁹⁸ St. tidende, 1933, 7a, side 631

²⁹⁹ Maurseth, 1987, side 558

var for høyt og dermed for radikalt. Ut fra det faktum at en venstreregjering nå overtok makten, kan det stilles spørsmål ved om dette mønsteret fortsatte også under regjeringen Mowinckel. 30. mai 1933 var det duket for debatt om regjeringen Mowinckels tiltredelseserklæring.

Regjeringen Mowinckels tiltredelseserklæring

I debatten er det bemerkelsesverdig hvor liten oppmerksomhet Mjøen rettet mot Venstres politikk og regjeringens erklæring. Mjøen konsentrerte seg om å avvise Bondepartiets og Høyres formaninger om en borgerlig samlingsregjering. I følge Mjøen stod ikke Venstre samlet sammen med Bondepartiet og Høyre.

Han repliserte blant annet til Høyre Carl J. Hambro at selv om Mowinckel i forrige valgkamp hadde kritisert de revolusjonære sidene av Arbeiderpartiets politikk, innebar ikke det at Venstre politisk stod samlet med de andre borgerlige partiene. I følge Mjøen hadde Mowinckel i like stor grad kritisert disse to partiene. Mjøen uttalte at Venstre i motsetning til Bondepartiet og Høyre mente at stemmene på venstresiden var like mye verdt som stemmene på høyresiden:

”Alle er vi nemlig borgere av dette land! Nei, saken ligger i den ting at vi av Venstre og det radikale folkeparti, vi betrakter stemmene til venstre som likeså gode som stemmene til høyre. Der ligger pointet. Men det tåler mange av høyre og bondepartiet ikke å høre.”³⁰⁰

Av regjeringens politikk roste han spesielt Venstres forslag om å øke bevilgningene til kommunalbanken med 48 millioner kroner for å forsere tempoet og omfanget av de kommunale gjeldsoppgjørene.³⁰¹ Deretter gav han sin tilslutning til venstreregjeringens forslag om en tidsavgrenset skatt på kaffe og sukker, samt en viss økning av inntektsbeskatningen. Mjøen var prinsipielt i mot avgiftsøkningene. Den høye arbeidsledigheten og behovet for å skaffe til veie de 10-12 millioner kroner til økte krisebevilgninger, tilsa imidlertid at han støttet denne finansieringsmåten.³⁰² Enigheten mellom Det Radikale Folkeparti og Venstre fra trontaledebatten og finansdebatten var fremdeles tydelig til stede da regjeringen avgav sin tiltredelseserklæring.

Da Stortinget senere i sesjonen behandlet spørsmålet om bevilgninger til tiltak mot arbeidsledigheten var Mjøen fraværende. Venstre var da innstilt på å bevilge syv millioner

³⁰⁰ St. tidende, 1933, 7b, side 1475

³⁰¹ St. tidende, 1933, 7b, side 1477

³⁰² St. tidende, 1933, 7b, side 1477

kroner til denne delen av den økonomiske krisen, mens Arbeiderpartiet ville øke beløpet til over tredve millioner.³⁰³ Arbeiderpartiets prinsipale forslag fikk kun stemme fra partiets tilstedeværende 43 representanter. Venstres forslag fikk dernest flertall med subsidiær støtte fra Arbeiderpartiet.³⁰⁴ Selv om Mjøen ikke var tilstede, er det nærliggende å tro at han ikke ville støttet Arbeiderpartiets forslag. Dette av den grunn at han tidligere hadde betegnet partiets forslag som for høye og radikale.

Interpellasjon om brenningen av trekull

Mjøens siste opptreden i denne stortingsperioden var en interpellasjon om å øke produksjonen og bruken av trekull. Siktemål var å skape ny næring og nye arbeidsplasser i skogsbygdene. Han stilte spørsmål om noe av krisebevilgningene kunne anvendes til anskaffelser av trekullovnner til produksjon, samt støttet til kjøp av trekullgeneratorer til forbruk.³⁰⁵

Bakgrunnen for Mjøens interpellasjon var arbeidsledigheten blant skogsarbeidere. Brenning av trekull kunne skape ny virksomhet og nye arbeidsplasser i en tid med store avsetningsvansker for treprodukter. Det som trengtes var midler til trekullover til fremstillingen og trekullgeneratorer til forbruk av kullet som drivstoff for biler og maskiner:

”Men oppfinnelsene er kommet oss til hjelp. Man har nu for tiden eksperimentert med trekullgass-generatorer, og man har mer moderne apparater trekullovnner og miler til å gjenopta en gammel industri her i landet som trekullbrenningen, hvorved vi kan hjelpe oss med driftsmidler fra vårt eget land.”³⁰⁶

Mjøen viste til at hvis halvparten av landets lastebiler gikk over til trekullgeneratorer ville det nasjonalt skape arbeid tilsvarende 10 millioner kroner, istedenfor at pengene ble brukt utenlands til kjøp av bensin. Han mente dessuten at forslaget ville slå fordelaktig ut for tre parter: for bileierne ville det gi lavere drivstoffutgifter, for skogeiere økt aktivitet og omsetning og for skogsarbeidere ville det innebære arbeidsplasser.³⁰⁷

Mjøens forslag var en henstilling til regjeringen om å yte støtte til trekullovnner, dels gjennom offentlige skogetater og dels gjennom direkte tilskudd til private aktører. Videre at det ble kjøpt inn trekullgeneratorer til statens veivesens maskinpark og gitt støtte til innkjøp av slike til busselskaper for å bedre avsetningen.³⁰⁸

³⁰³ St. tidende, 1933, 7b, side 2130

³⁰⁴ St. tidende, 1933, 7b, side 2158

³⁰⁵ St. tidende, 1933, 7b, side 2002

³⁰⁶ St. tidende, 1933, 7b, side 2002

³⁰⁷ St. tidende, 1933, 7b, side 2003

³⁰⁸ St. tidende, 1933, 7b, side 2004

Mjøens forslag må sees som et tiltak for å løse arbeidsledighetsproblemene i skogsbygdene og kan ha vært særlig rettet mot småbrukere og andre arbeidsledige. Sammenlignet med andre forslag fra Mjøen var dette tiltaket rettet mot alle klassene i skogsbygdenes interesser. Forslaget kan også sees i sammenheng med begrepet *krisepolitisk* tiltak. Det var et tiltak for å skape nytt næringsliv og varige arbeidsplasser. Forslaget kan dessuten sees i sammenheng med Det Radikale Folkepartis valgprogram fra 1930, hvor det ble slått fast at småindustrien skulle støttes, samt at landets økonomiske gjenreisning skulle foregå ved å fremme norsk produksjon og ved å lette avsetningen av norske varer.³⁰⁹

Landbruksminister Håkon Five var derimot avvisende til statlige støttetiltak for å utvikle denne næringen. Han mente det var tvilsomt om næringen per tidspunkt ville ha lønnsom avsetning. Samtidig åpnet han for større statlig innsats på et senere tidspunkt, når spørsmålet om omsetning og avkastning var bedre utredet.³¹⁰ Forslaget ble etter samtykke fra Mjøen vedtatt oversendt regjeringen.³¹¹

Kapittel 5,3 - Oppsummering av stortingsperioden 1931 – 1933

Utvalget av debatter fra stortingsperioden 1931 til 1933 viser at Det Radikale Folkepartis krisepolitikk i stor grad var i henhold til valgprogrammet. Dette slo fast at det måtte ”skapes nytt arbeidsliv på bygdene”.³¹² Byer og industriområder var ikke nevnt. I hans politikk i Stortinget var arbeidsledigheten i jord – og skogbruksbygder sterkt fremtredende. Liksom i forrige periode var bureisning partiets sentrale virkemidler for å avhjelpe arbeidsledigheten.

Partiets sterke engasjement for bedre kapitaltilgang for bygdebankene, utvikling av hjemme – og småindustri, veiutbygging og vannkraftutbygging var nok også særlig myntet på å motvirke arbeidsledigheten på bygdene. Småbedrifter, veiarbeid og vannkraftutbygging kunne riktignok også gi arbeid til andre grupper av arbeidsledige enn bygdenes småkårsfolk og småbrukere. Samtidig virker det å være liten tvil om at det særlig var arbeidsledighetskrisen på bygdene som motiverte Mjøens engasjement og standpunkter.

Det Radikale Folkeparti var i det første året av perioden, som i foregående stortingsperiode, mer radikalt enn Venstre i synet på krisebevilgningenes størrelse. Fra 1932 og ut perioden var

³⁰⁹ Det Radikale Folkepartis valgprogram 1930

³¹⁰ St. tidende, 1933, 7b, side 2005

³¹¹ St. tidende, 1933, 7b, side 2008

³¹² Det Radikale Folkepartis valgprogram 1930

partiene mer på linje, etter at Venstre og Mowickel endret sin politikk. Partiene var enige om at Arbeiderpartiets forslag til bevilgninger var for høye og radikale. Selv om Mjøen ved flere anledninger uttrykte sympati for dem.

Mjøen tok i denne perioden igjen til orde for et samarbeid mellom Venstre og Arbeiderpartiet. Dette gir et klart holdepunkt for at Det Radikale Folkeparti ikke var motvillig innstilt til en mer radikal krisepolitikk enn den Venstre førte. I likhet med Arbeiderpartiet åpnet Det Radikale Folkeparti for å redusere avdraget på statsgjelden for å fremskaffe midler til tiltak mot arbeidsledigheten. Det motsatte Venstre seg.

En interessant observasjon ved perioden er at Mjøen i liten grad var deltagende i debatter om gjeldsproblemene. Det er kjent fra debatten om regjeringen Mowinckel i 1933 at han støttet regjeringens økning av bevilgningen til kommunalbanken til 48 millioner kroner for å forsere gjeldsoppgjørene i kommunal sektor.³¹³ Denne uttalelsen og ellers manglende uttalelser fra Mjøens om de kommunale gjeldsproblemene, kan indikere at Det Radikale Folkeparti og Venstre i stor grad var kommet på linje på dette saksfeltet.

Danielsen viser at i 1934 ble det opprettet et nasjonalt riksmeglingsinstitutt for å gjennomføre kommunegjeldsoppgjørene. Etter det ble det forgang i oppgjøret, som på det nærmeste hadde fått sin løsen ved terskelen til annen verdenskrig.³¹⁴ Vedtaket i 1934 kan være en grunn til at Mjøen i den etterfølgende stortingsperioden ikke omtalte de kommunale gjeldsproblemene.

Hva gjelder kommunenes økonomiske problemer ble den politiske forståelsen av dem endret til det mer komplekse fra 1930 – årene. Kommunekrisen ble i større grad forstått som mer enn en gjeldskrise. Det ble en klar bevissthet om at krisen i like stor grad skyldtes svært ulik fordeling av ressurser og byrder mellom kommunene. Mange kommuners uføre skyldtes svært lave skatteinntekter og ettersom arbeidsledigheten vokste, svært høye utgifter.³¹⁵ Denne erkjennelsen kom til å utgjøre begynnelsen på en økende statlig regulering og involvering i kommunesektoren. Hvordan Mjøen stilte seg til denne delen av den kommunale krisen finnes det imidlertid ingen kildeopplysninger om.

³¹³ St. tidende, 1933, 7b, side 1477

³¹⁴ Danielsen, 1984, side 262

³¹⁵ Danielsen mf, 1987, side 174 - 175

Fra Det Radikale Folkepartis ”finansplan” og debatten om regjeringen Kolstads tiltredeleserklæring i 1931 er det kjent at Mjøen støttet opprettelsen av en statlig lånekasse for gjeldsoppgjør for jordbruk og fiskeri.³¹⁶ Leiv Mjeldheim viser at på dette tidspunktet var spørsmålet om statlige lånekasser svært omstridt i Venstre. Mowinckel ville stemme mot loven fordi han mente at det ikke var riktig av staten å bidra med kontante beløp til en lånetager for å betjene gjeld. Venstre samlet seg senere om støtte til lånekassen.³¹⁷

Det er interessant at Mjøen ikke deltok i debattene da de ulike lovene til lånekasse var oppe til behandling i årene 1932 og 1933. Hvordan det kan forstås skal man være varsom med å trekke slutninger om. Det som er kjent er at Venstre fra 1932/1933 i tiltagende grad støttet gjeldsnedskrivninger av jordbruksgjelden.³¹⁸ Det kan derfor spørres om Alf Mjøens taushet rundt jordbruksgjelden i denne perioden hang sammen at Venstre i tiltagende grad støttet Det Radikale Folkepartis standpunkt. Mjeldheim viser at Venstre endret syn mye på grunn av at gjelden etter hvert ble et nasjonalt problem. Partiets egne kjernevelgere ble i økende grad berørt.³¹⁹

Lånekassene skulle imidlertid bli gjenstand for ny behandling i 1934. Denne gangen kom Mjøen til å delta i debatten. Før den tid ble det avholdt valg i 1933. I den etterfølgende stortingsperioden var det hovedsakelig arbeidsledigheten og jordbrukskrisen Mjøen kom til å vie sitt krisepolitiske engasjement til. Spørsmålet er om Mjøen i sin siste stortingsperioden fortsatte å være på linje med Venstre i krisepolitikken, eller om Det Radikale Folkeparti igjen beveget seg i mer radikal retning.

Kapittel 6: stortingsperioden 1934 – 1936

Valget i 1933 gav en stor fremgang for Arbeiderpartiet som økte sin representasjon med 22 representanter. Partiet fikk ikke flertall alene, men sammen med Bondepartiet hadde det solid flertall. Venstre gikk derimot kraftig tilbake og ble redusert fra 34 til 25 representanter.³²⁰

Arbeiderpartiets valgseier var et utslag av partiets nye budskap og av partiorganisasjonens store innsats for å få budskapet ut til folket.³²¹ Om partiets nye politiske budskap etter

³¹⁶ St. tidende, 1931, 7b, side 1235

³¹⁷ Mjeldheim, 2006, side 521

³¹⁸ Hveding, 1982, side 227

³¹⁹ Mjeldheim, 2006, side 523

³²⁰ Mjeldheim, 2006, side 581

landsmøtet i 1933 skiver Maurseth følgende: ” Fra nå av satset partiet på å vinne flertall i valg og på en parlamentarisk overtagelse av regjeringsmakten som fremgangslinje for en gradvis gjennomførelse av sosialsimen”³²² Krisepolitikken stod sentralt i partiets nye politiske budskap. Førsund viser til at med ekspansiv krisepolitikk som viste retning mot et sosialistisk samfunn, skulle folkeflertallet vinnes og ved hjelp av regjeringsmakten skulle partiet gradvis skape en sosialistisk planøkonomi.³²³

Mowinckels venstreregjering ble sittende ved makten etter valget. Arbeiderpartiets sentralstyre sendte etter valg et brev til statsminister Mowinckel. Partiet krevde at hans regjering, som følge av valgresultatet, trådte tilbake til fordel for en arbeiderpartiregjering. Kravet ble kontant avvist av Mowinckel, med henvisning til at Arbeiderpartiets sentralstyre ikke var Norges Storting.³²⁴ Arbeiderpartiets brev var imidlertid et tydelig varsel om at partiet ønsket regjeringsmakt, selv uten flertall i parlamentet. Samtidig begynte det å avtegne seg tiltagende misnøye i Bondepartiet mot regjeringens krisepolitikk mot jordbrukskrisen. Valgresultatet åpnet for sin del for en tilnærming mellom Bondepartiet og Arbeiderpartiet, som skulle bli en forutsetning for dannelsen av arbeiderpartiregjeringen Nygaardsvold i 1935.³²⁵ Før den tid utspilte det seg flere politiske debatter med krisepolitikk og regjeringsmakt som sentralt tema.

Kapittel 6.1 – Fra Mowinckel til Nygaardsvold 1934 - 1935

Trontale – og finansdebatten 1934

Under trontaledebatten i 1934 var det øyensynlig at både Arbeiderpartiet og Bondepartiet ønsket en ny regjering. Arbeiderpartiet fremmet mistillitsforslag, mens Bondepartiet fremmet forslag om dannelsen av borgerlig samlingsregjering. Mowinckel gjorde det klart at han ville fratre dersom de to forslagene til sammen fikk flertall. Han ville gå av ved et negativt flertall mot regjeringen. Bondepartiet trakk deretter tilbake sitt forslag.. Bondepartiet var ennå ikke klart for å bryte det borgerlig samarbeidet.³²⁶ Regjeringen Mowinckel ble sittende.

³²¹ Maurseth, 1987, side 568

³²² Maurseth, 1987, side 564

³²³ Førsund, 1975, side 176

³²⁴ Bjørgum, 1970, side 17

³²⁵ Bull, 1959, side 122 - 123

³²⁶ Bull, 1959, side 125

Fra Mjøens ståsted kan trontale – og finansdebatten i 1934 liksom for foregående år sees under ett. Under trontalen oppsummerte Mjøen først valgresultatet. Han konkluderte blant annet med at Arbeiderpartiets store fremgang skyldtes at det hadde konsentrert seg om praktiske tiltak mot den økonomiske krisen fremfor å fremholde sosialistiske prinsipper: ”Hver gang det setter op praktiske reformer går det frem, men når det setter op teorier etter russiske metoder går det tilbake.”³²⁷

Mjøen sa seg ikke så verst fornøyd med valgresultatet. Valgresultatet var en anerkjennelse av at det i tidligere år var bevilget for få statlige midler mot arbeidsledigheten. Mjøen tok dette som en personlig seier, i og med at han etter sigende som første borgerlige representant hadde lansert en kriseplan tre år tidligere. Først nå kom de andre borgerlige partiene etter.³²⁸ Særlig anerkjennelse blant velgerne ser det derimot ikke ut til at Mjøen fikk for sin krisepolitikk. Partiets oppslutning gikk ned fra valget i 1930. Mjøen gikk fra å ha fjerdemandatet til sjette og sistemandatet i Oppland fylke.

Mjøens triumferende uttalelser er det grunn til å nyansere noe. Hvis den foregående stortingsperioden sees under ett, har Mjøen dekning for sin påstand om at han var tidligere ute med en kriseplan enn de andre borgerlige partiene. I det første året av den forrige perioden ville Mjøen bevilge mer midler til kriseformål enn Venstre. Hvis tidsperspektivet begrenses til de to siste eller det siste av årene av perioden er faktum det at Mjøen var på linje med Venstre i krisebevilgningene. I dette tidsperspektivet rammet valgresultatet som kritikk mot de borgerlige partienes krisepolitikk Det Radikale Folkeparti like sterkt som Venstre.

Mjøen roste deretter Venstre for å ha fulgte opp tendensen fra valgresultatet. Gjennom sitt budsjett hadde Venstre vist lojalitet mot Arbeiderpartiet som valgvinner og antagelig regjeringsparti i løpet av perioden. Venstres lojalitet bestod i at det hadde økt krisebevilgningene til 47 millioner, hvilket omtrent svarte til Arbeiderpartiets forslag i 1933.

” Den nye kriseplanen viser også lojalitet overfor Arbeiderpartiet. For i løpet av sesjonen eller de tre sesjoner vil Arbeiderpartiet antagelig få regjeringsmakten, og da er det lojalt av venstreregjeringen, at den handler i deres ånd. Det gjorde den ved å fremlegge en kriseplan som øker krisebevilgningene fra 12 millioner til 47, altså svarende til den 50 millioners kriseplan som Arbeiderpartiet vant sin fremgang på”³²⁹

³²⁷ St. tidende, 1934, 7a side 109

³²⁸ St. tidende, 1934, 7a, side 110

³²⁹ St. tidende, 1934, 7a, side 112

Mjøen tilskrev seg selv enda større politisk fortjeneste for de økte krisebevilgningene. Han viste til at Venstres forslag inneholdt flere av punktene han hadde foreslått allerede tre år tidligere. Dette gjaldt blant annet redusert avdrag på statsgjelden som finansieringsmåte. Avdragene var nå helt fjernet. Det samme gjaldt angivelig hans forslag om en dobling av bevilgningene til bureisning, samt forslag om elektrifisering av jernbanestrekninger.

Mjøens selvbeslåtte fortjeneste stoppet ikke med det. Han hadde underhånden fått høre at Arbeiderpartiets Johan Nygaardsvold var ”kriseplanens mor”. Mjøen var da klar på at han i så fall kunne tilskrives deler av ”farskapet”: ”Jeg fikk høre her underhånden i salen at herr Nygaardsvold var kriseplanens mor. Nu vet man at det kan av og til være tvilsomt med farskapet: men jeg skammer mig ikke over å ha vært med på farskapet her.”³³⁰

Mjøen knyttet sitt ”farskap” til at han hadde vært ute med en kriseplan før Arbeiderpartiet. Mjøen hadde etter sigende fremsatt sitt forslag allerede i 1931, mens Arbeiderpartiets plan først ble fremmet året etter. Mjøen understreket at han ikke mente at Arbeiderpartiet hadde tatt Det Radikale Folkepartis forslag, men at det derimot hadde hentet noen punkter fra det: ”Jeg vil ikke nettopp påstå at Arbeiderpartiet har tatt sine forslag fra mig, men jeg tror nok at noen av sine forslag har det iallfall hentet fra mine forslag, jeg var fremme med dem før Arbeiderpartiet kom med sine”³³¹

Sitt ”farskap” knyttet Mjøen også til at forskjellen mellom Det Radikale Folkepartis og Arbeiderpartis kriseplaner hadde dreid seg om krisebevilgningenes størrelse. Hvis Nygaardsvold var ”kriseplanenes mor”, var han ”kriseplanenes far”. I ”farsrollen” hadde han som den ansvarlige holdt igjen og vært realistisk i sine forslag til krisebevilgninger:

”Nu er det så at det er i grunnen moren som har mest interesse for familien og for barna, og der er ofte så at faren må holde litt igjen, derfor kan det være forklarlig at hr. Nygaardsvold har stadig forlangt høyere beløp, mens faren har forsøkt å holde litt igjen – det er ham som skal ut med pengene.”³³²

Da Nygaardsvold i finansdebatten, i følge Mjøen, hevdet at Venstre hadde stjålet Arbeiderpartiets forslag til kriseplan, repliserte Mjøen igjen at det var han som angivelig hadde vært førstemann med forslag til kriseplan. Interessant er det at hverken Nygaardsvold eller andre fra Arbeiderpartiet imøtegikk Mjøens påstand:

”Det var en bemerkning av herr Nygaardsvold: han mente at Venstre hadde stjålet – han brukte det uttrykket – av Arbeiderpartiets kriseprogram. Det var jo ganske sterkt sagt. Men jeg har da lyst til å

³³⁰ St. tidende, 1934, 7a, side 110

³³¹ St. tidende, 1934, 7a, side 111

³³² St. tidende, 1934, 7a, side 110

minne herr Nygaardsvold om at Arbeiderpartiet – jeg kunde ønske å bruke det samme uttrykket, men man bør ikke bruke det – men iallfall har det annektert fra min kriseplan.”³³³

Da Mjøen mente at han var tidligere ute enn Arbeiderparti med en kriseplan, tok han utgangspunkt i at Arbeiderpartiets første kriseprogram kom i 1932 med ”Det arbeidende folks krisekrav”. ”Den er nu snart fire år gammel, og jeg fremkom med den før arbeiderpartiets første kriseplan på 35 millioner og den 2nen på 50 millioner.”³³⁴ Mjøen ser bevisst eller ubevisst ut til å ha innskrenket tidsrommet for kriseplanene til krisen i 1930- årene. Arbeiderpartiet fremmet allerede i 1922 et kriseprogram.³³⁵ Sett i et lengre tidsperspektiv, er Mjøens stilling som førstemann med en kriseplan heller tvilsom.

Mjøen mente som nevnt at forskjellen mellom Arbeiderpartiet og de øvrige partiene ikke først og fremst var et spørsmål om typer av tiltak, men om størrelsen på krisebevilgningene. Under finansdebatten uttalte han: ”For alle kriseforslag omhandler i alt vesentlig de samme poster, der er ingen særlig strid om hvilke, men om hvor meget.”³³⁶ Fra et arbeiderpartiståsted kan det fremholdes at størrelsen på krisebevilgningene var et sentralt element ved en kriseplan. Størrelsen på bevilgningene var avgjørende for hvilken effekt en kriseplan kunne ha. Arbeiderpartiets nye ekspansive krisepolitikk fra 1933, med lånsfinansiert underskuddsbudsjettering, kan understøtte dette synet. Ut fra partienes forslag til krisebevilgningenes størrelse, kan det derfor stilles spørsmål ved om det ikke var Det Radikale Folkeparti som kom etter Arbeiderpartiet og ikke motsatt.

Det kan også innvendes mot Mjøens synspunkt at han i 1934 nok overdrev de innholdsmessige likhetene mellom partienes politikk. Fra landsmøtet i 1933 slo Arbeiderpartiet inn på en ny politisk linje, med den umiddelbare hensikten var å skape arbeidsplasser. Partiet gikk inn for gjennom regjeringsmakten å stimulere og regulere økonomien, ved hjelp av blant annet statsbudsjettet. Partiet ville dessuten foreta storstilt offentlig utbygging av infrastruktur, slik som elektrisitetsverk, veier, jernbane, havner og flyplasser. Endelig ville det iverksette statlig industrivirksomhet.³³⁷

³³³ St. tidende, 1934, 7a, side 514

³³⁴ St. tidende, 1934, 7a, side 514

³³⁵ Johansson, 1980, side 13

³³⁶ St. tidende, 1934, 7a, side 516

³³⁷ Bjørgum, 1992, side 145

Det nye ved bruken av statsbudsjettet i krisepolitikken var lånefinansiert underskuddsbudsjettering. Bjørgum skriver: ”Man forlot det såkalt sunne økonomiske prinsipp at statsbudsjettene måtte balansere og begynte i stedet å betrakte dem som virkemiddel i en økonomisk politikk.”³³⁸ Eller som Sejersted skriver: det oppstod et skifte i den politiske tankegangen fra en statsøkonomisk til en nasjonaløkonomisk tenkemåte.³³⁹

Ser man på Mjøens ”finansplan” fra 1931 inneholder den riktignok flere tiltak med utbygging av infrastruktur som elektrisitetsverk, veier og jernbane. Mjøen tok derimot ikke til orde for statlig industrivirksomhet. Hans plan inngikk heller ikke som et ledd i en utvikling mot planøkonomi, slik Arbeiderpartiets plan som tidligere vist gjorde.

Under finansdebatten i 1934 var det fremdeles Arbeiderpartiets forslag til størrelse på krisebevilgningene Mjøen hadde innvendinger mot. Mens Arbeiderpartiet hadde foreslått 50 millioner kroner i krisebevilgninger i 1933, foreslo det nå beløpet økt til 140 millioner kroner. Mjøen mente at Arbeiderpartiet med sitt forslag fra valgåret 1933 hadde gått til valg på dette beløpet. Dette beløpet hadde venstre regjeringen etterkommet etter valget.

Mjøen tolket derfor Arbeiderpartiets nye forslag til bevilgningsstørrelse som et uttrykk for at partiet politisk ikke ville være på linje med andre partier. Derfor fremmet Arbeiderpartiet nå et forslag om en et beløp som var tre ganger så høyt: ”Men da flyr Arbeiderpartiet – det vil nødvendig være selskap med noen andre - nu, etterpå valget, flyr det op i 140 millioner. Det er et prinsipp stadig å by over!”³⁴⁰

Mjøen unnlot i sin fremstilling å nevne at Arbeiderpartiet avholdt landsmøte i 1933. Dette ble avholdt før valget samme år. På landsmøtet vedtok som kjent partiet nytt prinsippprogram og arbeidsprogram. Fra Arbeiderpartiets ståsted var det disse to programmene og ikke partiets forslag til krisebevilgninger i Stortinget våren 1933, som partiet gikk til valg på. Partiets forslag til krisebevilgninger i 1934 var tydelig påvirket av partiets nye krisepolitikk ved å ville stimulere økonomien over statsbudsjettet ved hjelp av underskuddsbudsjettering. Det var partiets nye krisepolitiske linje som var begrunnelsen for bevilgningsøkningen.³⁴¹

³³⁸ Bjørgum, mf, 1974, side 267

³³⁹ Sejersted, 1973a, side 155

³⁴⁰ St. tidende, 1934, 7a, side 111

³⁴¹ Maurseth, 1987, side 571

Under trontalen konstaterte Mjøen at Arbeiderpartiet ville finansiere økningen i krisebevilgningene med opptak av lån på 80 millioner kroner og ved å innføre en omsetningsskatt på visse forutsetninger. Den skulle tilveiebringe 20 millioner kroner.³⁴² Mjøen ga ingen utførlige kommentarer til inndekningen. Hans bemerkende ”vel” gir en indikasjon på at han i alle fall ikke støttet størrelsen på låneopptaket. Mjøen var derimot neppe imot å benytte lån som finansieringsmåte. Som kjent luftet han alt i 1928 opptak av lån som en mulighet for å finansiere økte krisebevilgninger. I den neste stortingssesjonen i 1935 kom han da også selv med forslag om låneopptak.

Dernest kritiserte han Arbeiderpartiets forslag for ikke å stå i stil med kapasiteten til å omsette bevilgningene i tiltak: ” Men det er et viktig spørsmål jeg gjør mig her, står institusjonene ferdige til å ta imot alle disse pengene? I løpet av et budgettår?”³⁴³

Samtidig som Mjøen kritiserte Arbeiderpartiet for dets forslag, uttrykte han i trontaledebatten liksom i forrige stortingsperiode sympati for partiets forslag. Han uttalte: ” Jeg vil si, at så sant jeg hadde kunnet, vilde jeg stemt for Arbeiderpartiets, det forslag må stå ens hjerte nærmest på grunn av den av den tilstand hvori landet befinner sig.”³⁴⁴ Spørsmålet som kan stilles til denne uttalelsen er om Mjøen egentlig ønsket en høyere og mer radikal krisebevilgning enn venstre regjeringen, til tross for at han kritiserte Arbeiderpartiets forslag for å være for høyt?

Mjøen mente som nevnt at det var svært sannsynlig at landet ville få en arbeiderpartiregjering i løpet av stortingsperioden. Etter kildene å dømme var ikke Mjøen negativt innstilt til en arbeiderpartiregjering. Det han derimot uttalt var motstander av var en borgerlig samlingsregjering. En borgerlig samlingsregjering ville gi et forsterket motsetningsforhold mellom de borgerlige partiene og Arbeiderpartiet: ” Men får vi ikke like fullt kamp mellom partiene, en bitrere kamp kanskje, fordi Arbeiderpartiet blir alene mot de andre? Vilde det være til landets gagn at der blev en borgerlig samling mot Arbeiderpartiet alene?”³⁴⁵

En borgerlig samlingsregjering ville også lede til at Venstre ble delt i to. Deler av partiet ville melde overgang til Arbeiderpartiet. Han stilte derfor det retoriske spørsmålet: ” For da vil

³⁴² St. tidende, 1934, 7a, side 113

³⁴³ St. tidende, 1934, 7a, side 112

³⁴⁴ St. tidende, 1934, 7a, side 111

³⁴⁵ St. tidende, 1934, 7a, side 615

antagelig halvparten av Venstre skulle seg ut og gå til Arbeiderpartiet – Det er dog litt meget forlangt at et parti skal være med på å utslette sig selv, hvad der naturlig vilde bli følgen”³⁴⁶

Debattene viser at Det Radikale Folkeparti fremdeles mente at Arbeiderpartiets forslag til krisebevilgninger var for høye og radikale, til tross for en sympatierklæring. Han viste samtidig stor støtte til venstreregjeringens økning av krisebevilgningene fra forrige års budsjett..

Utviklingen i Stortinget frem mot 1935: landbrukspolitik og gjeldsforlik

Regjeringen Mowinckel ble som nevnt sittende etter trontaledebatten i 1934 og berget seg også gjennom resten av sesjonen. Ut over i sesjonen ble imidlertid motsetningene mellom venstreregjeringen og Bondepartiet skjerpet. Stridens hovedkjerne var lønnsomhetsproblemet i jordbruket.

I korte trekk handlet motsetningen om at Bondepartiet ville løse lønnsomhetsproblemet med å heve prisene.³⁴⁷ Venstre, anført av landbruksminister Håkon Fives, ønsket derimot å løse lønnsomhetsproblemet ved hjelp av mer rasjonell drift, lavere priser, større omsetning og dermed økt lønnsomhet.³⁴⁸ Bondepartiet støttet ”produsentinteresser”, mens Venstre forsvarte ”forbrukerinteresser”.³⁴⁹ Bjørgum har fastslått at Mjøen støttet Fives politikk,³⁵⁰ og det skulle det vise seg at han ikke la skjul på i debattene som var i vente.

Konkret bestod Bondepartiets politikk for økt lønnsomhet i jordbruk av fire hovedpunkter. For det første gjaldt det forhøyet innkjøpspris på rug og hvete, samt økning av subsidiene for havreproduksjon, havretrygd. For det andre gjaldt det heving av smørtoll eller innførselsforbud for smør, i kombinasjon med pliktig innblanding av smør i margarin. Dette for å avsette det store smøroverskuddet til en høyere pris. For det tredje gjaldt det rasjonalisering av kraftfôr etter en plan utarbeidet av produksjonssamvirket, Østlandets melkesentral. For det fjerde angikk det en valutakurs som fulgte den danske kronens verdi, slik at prisene på norske fiske – og skogsprodukter kunne heves.³⁵¹

³⁴⁶ St. tidende, 1934, 7a, side 615

³⁴⁷ Bjørgum, 1970, side 22

³⁴⁸ Bjørgum, 1970, side 27

³⁴⁹ Furre, 1972, side 228 - 229

³⁵⁰ Bjørgum, 1970, side 32

³⁵¹ Ohman – Nilsen, 2001, side 184

I juni la landbruksminister Håkon Five frem en tilleggsproposisjon til statsbudsjettet. Regjeringens bevilgninger til landbruket begrenset seg til en kvart million kroner for å motvirke husdyrtuberkulose og kalvekasting. Dette var alt annet enn tilfredsstillende for Bondepartiet, som hadde forventet tiltak for å øke lønnsomheten.

Etter den såkalte ”kalvekastingsproposisjonen” anmeldte Bondepartiets Hundseid en interpellasjon. I interpellasjonen spurte han om regjeringen var klar over at forutsetningen for samarbeidet mellom de borgerlige partiene nå var brutt fra regjeringens side. Interpellasjonen kom ikke til stortingsbehandling før sesjonen utløp, på grunn av sykefravær fra statsminister Mowinckel. Den anmeldte interpellasjonen bidro imidlertid til å forsterke tilnærmingen mellom Bondepartiet og Arbeiderpartiet. I forbindelse med interpellasjonen førte nemlig Hundseid og Nygaardsvold direkte rådslagninger om situasjonen og regjeringsspørsmålet.

I landbrukskomiteen endte behandlingen av den såkalte ”kalvekastingsproposisjonen” med et forlik. Det som har fått navnet det borgerlige kriseforliket. Stortinget sluttet seg senere til forliket som innebar at regjeringen ble bedt om å legge frem en samlet plan for tiltak som kunne bedre landbrukets lønnsomhet. Planen skulle utarbeides snarest, og behandles i landbrukskomiteen mellom stortingssesjonene, slik at den kunne stortingsbehandles i januar 1935.³⁵²

Før sesjonens slutt var også endringer i lov om lånekasse for jordbruket oppe til behandling. Det var nå klart at samtlige partier støttet gjeldsoppgjør i offentlig regi.³⁵³ Derimot var det uenighet om hvor hvilke grupper som skulle omfattes av lånekassen og hvor store beløp som skulle ytes til den enkelte brukseier.

Fra Bondepartiets side var det beløpsgrensene for lån som var det vesentlige. Partiet ville øke lånegrensen for lån til akkordoppgjør fra Venstre og Høyres forslag på 10 000,- til 15 000,- og fra de to partienes forslag om 10 000,- til 25 000,- på konverteringslån.³⁵⁴ Lån til akkordoppgjør gjaldt midler til et kontantoppgjør fra debitor til kreditor, som gjenytelse for at

³⁵² Bull, 1959, side 125-127

³⁵³ Hveding, 1982, side 252-253

³⁵⁴ Hveding, 1979, side 76

kreditor aksepterte nedskrivning av gjelden. Konverteringslån gjaldt refinansiering av lån til rimeligere vilkår enn nåværende lån.³⁵⁵

Fra Arbeiderpartiets side ble det gjort krav om at ordningen ble sosialt utvidet i forhold til regjeringens forslag, fra å bare gjelde jordbrukere til også å gjelde jord – og skogbruksarbeidere med tomt og bolig. Partiet gjorde det samtidig klart at det ikke ville øke beløpsgrensene hvis ikke partiets forslag til sosial utvidelse av ordningen vant støtte.³⁵⁶ Et stort spørsmål før lovbehandlingen i Stortinget var om Arbeiderpartiet og Bondepartiet ville finne sammen ved at de gjensidig aksepterte hverandres krav.³⁵⁷

Det var det som skjedd, men først i behandlingen i Lagtinget. I Odelstinget fikk Bondepartiet med seg Høyre og det store flertall av Venstre på økte beløpsgrenser. Imidlertid fikk ikke Arbeiderpartiet gehør hos de andre partiene for å øke lovens sosiale virkefelt. Derfor fremmet partiet forslag om at beløpsgrensene for lån ikke skulle økes til henholdsvis 15 000,- for lån til akkordoppgjør og 25 000,- til konverteringslån. Med støtte fra fire i Venstre og en fra KRF fikk Arbeiderpartiet flertall for dette.³⁵⁸

Under behandlingen i Lagtinget forstod Bondepartiet at det var avhengig av Arbeiderpartiet for å få flertall for økte beløpsgrenser. Bondepartiet gikk da med på Arbeiderpartiets krav om utvidelse av lovens sosiale omfang, mens Arbeiderpartiet støttet Bondepartiets krav om økte lånegrenser.³⁵⁹ Da loven kom tilbake til Odelstinget til annen gangs behandling var det henimot full enighet om beløpsgrensene. Derimot stemte Høyre og Venstre fremdeles imot utvidelsen av lovens virkefelt.³⁶⁰

Det som er kjent er at Mjøen ikke var av Venstres representanter som ved førstegangsbehandlingen i Odelstinget støttet Arbeiderpartiets forslag til lavere beløpsgrenser. Han bad da nemlig Arbeiderpartiet innstendig om å trekke sitt forslag.³⁶¹ Mjøen var på linje med det store flertall av Venstres representanter som ønsket de høyeste grensene.

³⁵⁵ Hveding, 1979, side 70

³⁵⁶ Hveding, 1979, side 75

³⁵⁷ Hveding, 1979, side 77

³⁵⁸ Hveding, 1979, side 81

³⁵⁹ Hveding, 1979, side 83

³⁶⁰ St. tidende, 1934, 8, side 655

³⁶¹ St. tidende, 1934, 8, side 480

Debatten bekreftet også at det ikke lenger var prinsipiell uenighet mellom Venstre og Det Radikale Folkeparti i synet på gjeldsnedskrivninger.

Da loven kom tilbake til Odelstinget, gikk Mjøen helhjertet inn for forslaget om å utvide lovens anvendelsesområde til også å gjelde jord - og skogsarbeidere med hus og tomt. ”Jeg stemmer for det samme forslag her i Odelstinget, og jeg gleder mig over at lagtinget har vedtatt den anmerkning, og at nu også hr. Hundseid har uttalt sig som han har gjort.”³⁶²

Det at Det Radikale Folkeparti i motsetning til Venstre støttet Arbeiderpartiets forslag om utvidelse av lovens virkefelt må forstås i lys av partiets tilknytning til jord – og skogbruksarbeidere i Oppland. Det må nok også forstås ut fra at jord – og skogbruksbygdene i Oppland var et av de mest forgjeldede områdene i landet. Det Radikale Folkepartis stemmegivning i denne saken gir et nytt holdepunkt for at partiet med sin krisepolitikk var et klasseparti for småkårsfolk og småbrukere i jord – og skogbruksbygder.

Bondepartiets krav til økte beløpsgrenser var motivert av at større gårder i større grad skulle tilgodeses av lånekassen. Likeledes var Arbeiderpartiets ultimatum på at jord – og skogbruksarbeidere skulle inkluderes for at partiet skulle støtte høyere beløpsgrenser tydelig motivert av at større bønder ikke skulle tilgodeses mer enn småkårsfolk. I lys av Det Radikale Folkepartis sosiale tilknytning kan det virke underlig at Mjøen verken uttalte seg kritisk til økningen av beløpsgrensene, eller stilte betingelser om innrømmelser overfor småkårsfolk for å støtte dem. Samtidig kan det spørres om Mjøens støtte til økte beløpsgrenser var preget av at mange av de større bøndene i hans valgdistrikt var tungt forgjeldet og trengte statlig bistand.

Hva gjelder den politiske betydning av gjeldsforliket mener Hveding at forliket bidro til å åpne muligheten for en ny koalisjon i krisepolitikken. ”Lånekassen ble så å si bevis for at samarbeid i konkrete saker brakte resultater. Dette kunne styrke samarbeidstanken også i de andre jordbruksspørsmålene.”³⁶³ Hveding peker med det tydelig frem til begivenhetene som skulle komme i den neste stortingssesjonen i 1935

³⁶² St. tidende, 1934, 8, side 655

³⁶³ Hveding, 1979, side 87

For foran stortingssesjonen 1935 var det knyttet spenning til i hvilken grad Venstre var villig til å innfri Bondepartiets krav til tiltak for å øke lønnsomheten i jordbruket og dermed beholde regjeringsmakten. Venstre stod overfor en balansegang mellom innrømmelser for å beholde regjeringsmakten og forsvar av egen politikk for å bevare partiets indre enhet.³⁶⁴

Trontaledebatten 1935

Før Stortinget kom sammen i januar 1935 avholdt Bondepartiets stortingsgruppe og partiorganer et møte. Møtet vedtok med nesten unison tilslutning at partiet skulle oppta forslaget fra trontaledebatten i 1934 om dannelsen av en borgerlig samlingsregjering. Møtet gjorde det også klart at stortingsgruppen skulle holde fast ved forslaget, selv om det ville føre til en arbeiderpartiregjering.

Møtet la til grunn at Arbeiderpartiet ville stille mistillitsforslag mot regjeringen og at Mowinckel liksom i trontaledebatten i 1934 ville tolke Bondepartiets forslag som mistillit. De to forslagene ville således til sammen gi negativt flertall mot regjeringen. Regjeringen vil da fratre og kongen ville henvende seg til Arbeiderpartiet for å danne regjering.³⁶⁵ Med vedtaket fjernet Bondepartiet dannelsen av en arbeiderpartiregjering som barriere mot å felle regjeringen Mowinckel.

Under trontaledebatten fremsatte Hundseid forslaget om å danne en borgerlig samlingsregjering.³⁶⁶ Nygaardsvold fremsatte som ventet mistillitsforslag mot regjeringen på vegne av Arbeiderpartiet.³⁶⁷ Mjøen gjentok først sin sterke motstand mot en borgerlig samlingsregjering. Han kunne støtte en nasjonal samlingsregjering, hvor også Arbeiderpartiet var med. En slik regjering var det ikke vilje blant partiene til å etablere, i følge Mjøen.

Også Mjøen var innforstått med tilnærmingen mellom Arbeiderpartiet og Bondepartiet og at disse to partienes ønske om en ny regjering: ”Det er imidlertid for øieblikket en mentalitet i tinget som ikke er tiltalende. Det føres en klappjakt.”³⁶⁸ Det virket klart for Mjøen at regjeringen Mowinckels dager var talte. Han slo derfor til lyd for et regjeringssamarbeid

³⁶⁴ Bjørgum, 1970, side 63 - 64

³⁶⁵ Bjørgum, 1970, side 68 - 69

³⁶⁶ St. tidende, 1935, 7a, side 41

³⁶⁷ St. tidende, 1935, 7a, side 30

³⁶⁸ St. tidende, 1935, 7a, side 283

mellom Venstre og Arbeiderpartiet som et regjeringsalternativ. Også i finansdebatten tok Mjøen til orde for et regjeringssamarbeid mellom de to partiene.³⁶⁹

Dette alternativet begrunnet han med at venstreregjeringen i stor grad hadde fått flertall for sine saker sammen med Arbeiderpartiet. I dette samarbeidet hadde også Arbeiderpartiet fått sine innrømmelser fra Venstre. I det hele tatt innvarslet valgresultatet fra 1933 at de politiske løsningene måtte finnes mellom Venstre og Arbeiderpartiet:

”Hvad er så valgenes tale? Generalnevneren for valgenes tale ligger etsteds mellem Arbeiderpartiet og Venstre. De har til sammen 94 mann, altså nesten kvalifisert flertall. Jeg hadde helst sett at det hadde vært en blokkavtale mellem disse to partier, så det blev et flertall og en sterk regjering.”³⁷⁰

Mjøens hensikt med å lansere dette regjeringsalternativet synes åpenbar. Det var et mottrekk mot en borgerlig samlingsregjering og mot en ren arbeiderpartiregjering. Mjøen ønsket at Venstre skulle bli sittende i regjeringsposisjon og utvikle et tettere samarbeid med Arbeiderpartiet. Spørsmålet som kan stilles er om Mjøen med en slik regjering også ønsket å bane vei for en mer radikal krisepolitikk enn den regjeringen Mowinckel stod for. Videre om han med en slik regjeringsskonstellasjon så for seg å kunne moderere Arbeiderpartiet politisk.

En regjering av Arbeiderpartiet og Venstre strandet i følge Mjøen på Arbeiderpartiets motvilje. Mjøen beklaget at Det Norske Arbeiderparti i motsetning til sitt danske og svenske søsterparti ikke var villig til å danne regjeringssamarbeid med borgerlige partier:

”Nu er vi imidlertid så uheldig stillet at vi ikke har et så – om jeg så skal kalle det – nasjonalt arbeiderparti som Danmark og Sverige. Der er en ikke liten forskjell mellem arbeiderpartiet her i landet, dets hele innstilling, og arbeiderpartiene i Danmark og Sverige. Det er derfor Arbeiderpartiet hos oss som har skylden for at det ikke kan komme i stand en sådan blokkdannelse. Det vil selv stå isolert, det vil ikke ha parlamentarisk samarbeid med noget annet parti.”³⁷¹

Mjøen unnlot å nevne at et slikt samarbeid var gjensidig uaktuelt. Samarbeidet strandet likeså mye på Venstre som Arbeiderpartiet. Det at Mjøens regjeringsalternativ ble fullstendig ignorert og ikke kommentert av de to partiene i debatten underbygger dette.

Da et samarbeid mellom Arbeiderpartiet og Venstre ikke var mulig, mente Mjøen at en mindretallsregjering av Venstre fortsatt var det eneste mulige og riktige. Det begrunnet han med at tyngdepunktet av velgerne hadde stemt på Arbeiderpartiet og Venstre.³⁷²

³⁶⁹ St. tidende, 1935, 7a, side 283

³⁷⁰ St. tidende, 1935, 7a, side 45

³⁷¹ St. tidende, 1935, 7a, side 45

³⁷² St. tidende, 1935, 7a, side 45

Støtten til en fortsatt venstreregjering kan også indikere at Mjøen ikke var udelt positiv til en ren arbeiderpartiregjering, selv om det ikke forekom ham som et politisk skrekksenario.

Mjøen medga nemlig at en regjering av Arbeiderpartiet ventelig snart ville komme til makten. I den forbindelse kommenterte han andre borgerlige representanters bruk av LO-kongressen i 1934 som et skrekkeeksempel på et arbeiderpartistyre. På denne LO-kongressen ble LO-formannen Hallvard Olsen kastet av forsamlingen på grunn av at han uten ryggdekning i organisasjonen hadde inngått en avtale med Norsk Arbeidsgiverforening om strengere avstemningsregler for lønnsoppgjørene. Avtalen førte blant annet til en stor proteststreik. På kongressen ble det likevel bare vedtatt krav om mindre endringer av loven³⁷³

Mjøen tok selv avstand fra hendelsene på LO-kongressen. Samtidig var han raskt med å understreke varsomhet med å dømme ut fra enkelthendelser og enkeltresolusjoner. Han føyde dessuten til at denne hendelsen gjaldt LO og ikke Arbeiderpartiet. Hva gjaldt Arbeiderparti påpekte Mjøen at det ikke fantes noe bevis for at partiet i regjeringsposisjon ikke ville overholde parlamentariske spilleregler. Han viste da til at regjeringen Hornsrud hadde gått av etter at et flertall i Stortinget stemte for et mistillitsforslag mot den.³⁷⁴

Ved votering over Arbeiderpartiets mistillitsforslag og Bondepartiets forslag om å danne samlingsregjering, gjorde Mowinckel det klart at han for å fratre forlangte at Bondepartiet stemte sammen med Arbeiderpartiet mot regjeringen. De to partiene måtte enten stemme sammen mot regjeringen i en sak den satte sin stilling inn på, eller så måtte Bondepartiet støtte et mistillitsforslag fra Arbeiderpartiet. Mowinckel ville med det tvinge Bondepartiet til å ta og få ansvaret for at landet fikk en arbeiderpartiregjering.³⁷⁵ Til forskjell fra året før ville altså ikke Mowinckel gå av for et negativt flertall mot regjeringen. Mowinckel krevde nå et positiv flertall mot regjeringen for å gå av.

³⁷³ Olstad, 2009, side 416 - 418

³⁷⁴ St. tidende, 1935, 7a, side 47

³⁷⁵ Bjørgum, 1970, side 107

Finansdebatten 1935

Før finansdebatten la landbruksminister Håkon Five frem landbruksmeldingen som var grunnlaget for det borgerlige kriseforliket i 1934. Meldingen skulle opprinnelig vært fremlagt før sesjonsslutt i 1934 og vært behandlet mellom sesjonene. Meldingen ble en ny skuffelse for Bondepartiet. Uten å gå i detalj på forslagene i meldingen, inneholdt den fra Bondepartiets ståsted ingen tiltak for å øke lønnsomheten i jordbruket. Meldingen var derfor et brudd med kriseforliket den var basert på. Bondepartiets reaksjon på landbruksmeldingen ble den utløsende faktor for at partiet søkte sammen med Arbeiderpartiet mot regjeringen i finansdebatten.³⁷⁶

I komiteenes budsjettarbeid ble det klart at Bondepartiet liksom Arbeiderpartiet gikk inn for en utvidelse av statsbudsjettets rammer i forhold til regjeringens forslag. Det var dermed klart at regjeringen ikke hadde flertall for sin statsbudsjettsramme³⁷⁷ I finansdebatten stilte Mowinckel kabinettsspørsmål på at budsjettammen ikke skulle utvides ut over regjeringens forslag, ved økte skatter eller låneopptak. Dette ville hverken Arbeiderpartiet eller Bondepartiet bøye av for.³⁷⁸ Bondepartiet hadde i følge Hundseid sett seg mektig lei av Venstres ”partiegoisme”.³⁷⁹ Regjeringen gikk derfor av.

Mjøen støttet ikke statsministerens kabinettsspørsmål. Han mente at statsminister ikke skulle stilt seg kategorisk avvisende til budsjettøkninger. Etter hans mening kunne regjeringen ha akseptert en del utvidelse av rammen og blitt sittende:

”Jeg liker ikke riktig dette forslaget fra statsministeren, dette at det liksom settes en bom for enhver forhøielse av budgettet. Jeg vilde hatt det litt mer bøielig, litt mer bevegelig. Efter min formening kunde regjeringen akseptere en del forhøielser.”³⁸⁰

Grunnene til det er åpenbare. For det første ønsket Mjøen at regjeringen skulle bli sittende. For det andre støttet Det Radikale Folkeparti en budsjettutvidelse ved hjelp av låneopptak. I partiprogrammet for 1933 står det oppført at nye statslån kunne aksepteres, forutsatt at beløpet ble anvist til å lindre krisen eller å løse lønnende arbeidsoppgaver.³⁸¹ I finansdebatten legitimerte han lånefinansiering av krisebevilgninger med å vise til Lloyd Georges spørsmål: ”Vi lånte penger til krig, skal vi så ikke kunne låne penger til arbeid?”³⁸²

³⁷⁶ Bjørgum, 1970, side 107 - 108

³⁷⁷ Bjørgum, 1970, side 112 -113

³⁷⁸ St. tidende, 1935, 7a, side 337-338

³⁷⁹ Ohman-Nielsen, 2001, side 203

³⁸⁰ St. tidende, 1935, 7a, side 282

³⁸¹ Det Radikale Folkepartis valgprogram, 1933

³⁸² St. tidende, 1935, 7a, side 284

I trontaledebatten samme år gjorde Mjøen rede for partiets syn på lånefinansiering av krisebevilgninger. Han stilte seg positiv til opptak av nye lån, hvis midlene ble anvendt til såkalte rentable arbeider, hvormed Mjøen siktet til investeringer som var lønnsomme og bidro til å skape verdier ut over investeringsinnsatsen:

”men jeg hører til dem som forsvarer at man i vanskelig tid, om det er nødvendig, øker statsgjelden, jeg forsvar at man optar lån, hvis det er til rentable ting som bærer sig og skaper større verdier for fremtiden. Og vi har mange slike arbeider.”³⁸³

Mjøens standpunkt må sees som, i alle fall en offisiell, holdningsendring overfor Venstres krisepolitikk sammenlignet med de foregående tre årene. I de foregående tre årene var Det Radikale Folkeparti på linje med Venstre i synet på krisebevilgningenes størrelse. Nå uttalte Det Radikale Folkeparti et mer radikalt standpunkt. Et spørsmål er om Mjøen i de foregående årene egentlig mente krisebevilgningene var for lave. Hans stadige sympatierklæringer for Arbeiderpartiets forslag avskjærer ikke muligheten for det.

Det som er kjent er at Mjøen i gruppemøte 13. mars 1935 kritiserte Venstre for å ha gått til valg i 1933 med ”folkestyre” og ikke økt innsats mot arbeidsledigheten som hovedsak.³⁸⁴ Kritikken var både retorisk, i form av valg av sak, men også politisk i form av at partiets krisepolitikk også burde vært mer radikal. I lys av disse opplysningene kan det virke noe underlig at Mjøen i 1933 støttet Venstres forslag til krisebevilgninger. Det samme gjorde han i 1934, da var riktignok bevilgningen økt. Spørsmålet er om kritikken av Venstre i 1935 var basert på etterpåklokskap, og om det var først i 1935 at Det Radikale Folkeparti radikaliserer seg i forhold til Venstre.

Mjøen innså at med statsministerens kabinettsspørsmål bar det mot regjeringsskifte og at en arbeiderpartiregjering ville avløse venstreregjeringen. I lys av det rettet han flere henstillinger til den antagelig kommende arbeiderpartiregjeringen.

En første henstilling gjaldt kredittpolitikken. Han anmodet Arbeiderpartiet om å bidra til at Norges Bank og bankene førte en mer kredittvennlig praksis, særlig overfor bygdene. Etter Mjøens syn hadde kredittpolitikken i altfor mange år vært preget av ”deflasjon og depresjon”. Anmodningen virker som en repetisjon av hans standpunkter fra debattene om paripolitikken rundt tiårsskiftet, samt hans engasjement for å bedre kredittsituasjonen for bygdebankene.

³⁸³ St. tidende, 1935, 7a, side 284

³⁸⁴ Venstres gruppeprotokoll, 13.5.1935

Likeledes kan den direkte henstilling til Arbeiderpartiet trolig forstås som en antydning om at Det Radikale Folkeparti ikke hadde vært tilfreds med Venstres politikk i dette spørsmålet.

I den forbindelse ytret Mjøen seg for muligheten av å overføre midler fra banker i byene til bygdebanker ved hjelp av lovregulering. Han eksemplifiserte med sine observasjoner i Oslo, hvor store funkisbygg var under oppføring. Disse erstattet bygg som Mjøen mente godt kunne fått stå. Mjøen mente at lånekapitalen som blant annet var anvendt til disse byggene kunne kommet mer til nytte på bygdene, til bureisning og skogavgrøfting. For å få til det mente Mjøen at det burde åpnes for å overføre bankinnskudd fra banker i byene til bygdebanker. Mjøen underbygget sitt syn med at mange av byggene ble reist av tilreisende arbeidere, som heller kunne bygd seg småbruk på bygdene, hvis lånekapitalen var overført dit.³⁸⁵

En annen henstilling gjaldt skattepolitikken. Mjøen anmodet Arbeiderpartiet om å være varsom med skatteøkninger. Skattene var høye nok som de var. Han relanserte derfor sin tanke fra trontaledebatten i 1933 om en nasjonal offerdag. Dette ville ha større folkelig aksept og skape mindre administrasjon enn skatteøkninger.³⁸⁶

Utenom henstillingene kom Mjøen med adskillig hederlig omtale av Arbeiderpartiets krisepolitikk. Han roste partiet for i sitt opprinnelige forslag å ha redusert sitt budsjettpåslag fra 140 i 1934 til 60 millioner kroner i 1935. I følge Mjøen understreket Arbeiderpartiets moderasjon at et samarbeid mellom Arbeiderpartiet og Venstre var mulig og ønskelig.³⁸⁷

For det andre roste han Johan Nygaardsvold for å ha uttalt at partiet ikke red teoretiske kjepphester. Arbeiderpartiet hadde vært igjennom en politisk omvendelse. Han så det som gledelig at partiet blant annet la vekk kravet om sosialisering av næringsliv og industri. Gledelig var det også at den vordende statsminister Johan Nygaardsvold i sine uttalelser og forslag befattet seg med praktisk arbeidspolitikk, det som Mjøen oppfattet som realpolitikk:

”Det har som sagt vært mig en glede å se at det som har preget Arbeiderpartiets første talsmenn, ikke minst den vordende statsminister, efter debattene å dømme i den senere tid, nettop har vært slike praktiske arbeidstiltak, det er realpolitikk.”³⁸⁸

For det tredje gjorde han det kjent at han så det som ønskelig at Arbeiderpartiet kom til makten i inneværende stortingsperiode, mens det ennå ville utgjøre en mindretallsregjering.

³⁸⁵ St. tidende, 1935, 7a, side 284

³⁸⁶ St. tidende, 1935, 7a, side 285

³⁸⁷ St. tidende, 1935, 7a, side 282

³⁸⁸ St. tidende, 1935, 7a, side 285

Etter Mjøens oppfatning ville det gi Arbeiderpartiet anledning til å lære å regjere før det eventuelt ved neste valg ble sittende i en flertallsregjering. Hvis Arbeiderpartiet først kom til makten som en flertallsregjering ville det være uheldig både for landet og partiet.³⁸⁹

Mjøens standpunkt kan virke noe underlig. Det kan vanskelig sies at det å lære å regjere er forutsatt av at regjeringen utgår fra et parlamentarisk mindretall. Spørsmålet er om Mjøen med en mindretallsregjering av Arbeiderpartiet håpet at det ville tvinge frem et samarbeid med Venstre, som i sin tur ville føre til en ytterligere moderering av Arbeiderpartiets politikk. Den samme forhåpning som han stilte til regjeringen Hornsrud i 1928.

Mowinckel iscenesatte sin egen avgang i visshet om at Bondepartiet og Arbeiderpartiet var enige om utvidelse av statsbudsjettet. Hensikten med å stille kabinettsspørsmål var i følge Bjørgum å tvinge Bondepartiet til å stemme sammen med Arbeiderpartiet. Det ville kompromittere Bondepartiet blant borgerlige velgere ved at det var Bondepartiet som bar ansvaret for at landet fikk en arbeiderpartiregjering. Endelig mente Mowinckel at Arbeiderpartiet neppe ville evne å innfri sine løfter i regjeringsposisjon. Skuffede velgere fra de to partiene ville åpne for økt oppslutning om Venstre ved valget i 1936.³⁹⁰

Mjøens alternativ var et annet. Han ville at regjeringen Mowinckel skulle bli sittende ved å etablere et tettere samarbeid med Arbeiderpartiet. Middelet og delvis målet var å utvide budsjetttrammene, øke krisebevilgningene og føre en mer radikal krisepolitikk. Henstillinger om et slik samarbeid kom han tilbake til da regjeringen Nygaardsvold var tiltrådt.

Kapittel 6.2 – Under regjeringen Nygaardsvold frem til valget i 1936

Regjeringen Nygaardsvolds tiltredelseserklæring

Regjeringen Nygaardsvold fremla sin tiltredelseserklæring i Stortinget 26. mars. Fra Mjøens side avstedkom erklæringen en kortfattet, men svært positiv omtale: ”Jeg finner regjeringens erklæring god, meget god.” Han mente at regjeringsklæringens punkter om tiltak mot den økonomiske krisen, og da spesielt arbeidsledigheten, var fullt på linje med tiltakene han foreslo som angivelig første parti i 1931.³⁹¹

³⁸⁹ St. tidende, 1935, 7a, side 285

³⁹⁰ Bjørgum, 1970, side 131

³⁹¹ St. tidende, 1935, 7a, side 354

Per Maurseth sammenfatter regjeringserklæring med ”å treffe tiltak mot krisen, mot arbeidsledighet og gjeldsbyrde, uten provoserende skritt i sosialistisk eller revolusjonær retning”.³⁹² Denne beskrivelsen bidrar til å belyse hvorfor Mjøen var så udelt positivt innstilt til regjeringens tiltredelseserklæring.

Venstres Neri Valen beskrev regjeringserklæringen som gledelig annerledes fra regjeringen Hornsruds tiltredelseserklæring. Han var imidlertid på Venstres vegne avventende til om dette innebar et reelt skifte i partiets praktiske politikk. Han var spesielt spent på hvordan regjeringens forslag til budsjettendringer ville bli. Dette ut fra at Bondepartiet og Arbeiderpartiet, som i fellesskap hadde ønsket utvidelse av budsjetttrammene, hadde svært ulike prioriteringer og inndekninger.³⁹³ Det kommende budsjettsamarbeidet mellom de to partiene var da også noe Mjøen kom til å kritisere, både ut fra partikonstellasjonen og det politiske resultatet av det.

Ut fra Valens uttalelser å dømme virket Venstre mer avventende og skeptiske til arbeiderpartiregjeringens politikk enn Det Radikale Folkeparti lot til å være. Den første prøven på Venstres og Det Radikale Folkepartis syn på den nye regjeringens politikk var da den la frem sine forslag til endringer i statsbudsjettet. 5. juni ble de fremlagt for Stortinget.

Regjeringen Nygaardsvolds forslag til endringer i statsbudsjettet

Ut fra at Bondepartiet var arbeiderpartiregjeringens fødselshjelper, og at de to partiene var enige om at budsjetttrammene måtte utvides, var det naturlig at regjeringen Nygaardsvold søkte budsjettsamarbeid med Bondepartiet. I budsjettforliket fikk Bondepartiet gjennomslag for mange av sine tiltak for økte priser og dermed økt lønnsomhet for det salgsproduserende jordbruket.

Arbeiderpartiet fikk til gjengjeld støtte for å øke krisebevilgningene med 30 millioner ut over venstreregjeringens forslag. Det var halvparten av hva partiet opprinnelig hadde ønsket i bevilgningsøkning. Økningen i krisebevilgningen ble dekket inn ved skatte – og avgiftsøkning, hvori inngikk innføring av en omsetningsskatt.³⁹⁴ Arbeiderpartiet fikk med andre ord ikke gehør hos Bondepartiet for å lånefinansiere økningen av krisebevilgningene.

³⁹² Maurseth, 1987, side 573

³⁹³ St. tidende, 1935, 7a, side 346

³⁹⁴ Maurseth, 1987, side 574

Finansieringsmåten for de økte krisebevilgningen var det Mjøen grep fatt i og kritiserte under debatten. Han viste til fortellingen om en mann som solgte seg for tredve sølvpenner. For Arbeiderpartiet var beløpet tredve, svært dyrkjøpte, millioner kroner til økte krisebevilgninger. Arbeiderpartiet hadde akseptert innføringen av en omsetningsskatt og avgift på margarin til å dekke denne økningen. I følge Mjøen stred det sterkt mot Arbeiderpartiets standpunkt til en slik skatt. Venstre og Arbeiderpartiet hadde tidligere stått side om side mot en slik skatt, men nå hadde Arbeiderpartiet nødt og tvunget gått med på å innføre den.³⁹⁵

Han beklaget deretter at det ikke var gjort forsøk på å føre forhandlinger med Venstre om et budsjettopplegg, og han mente at budsjettforliket bar preg av å være drevet frem av svermeriet rundt ideen om samhold mellom bønder og arbeidere.

Det Radikale Folkepartiet støttet imidlertid regjeringens forslag om å utvide budsjetttrammene, og derunder økningen i krisebevilgningene. Mjøen støttet nemlig i motsetning til Høyre og Venstre at arbeiderpartiregjerings forslag til budsjett ble lagt til grunn for behandlingen. Venstre og Høyre ønsket at regjeringen Mowinckels forslag ble lagt til grunn.³⁹⁶ Med Mjøens støtte til økning av krisebevilgningene med 30 millioner kroner, kan det spørres om dette beløpet omtrent svarte til det Mjøen mente Mowinckel burde ha kunnet akseptere av rammeutvidelse for å bli sittende. Det er imidlertid ikke mulig å fastslå.

Hva gjaldt inndekning for rammeutvidelsen, aksepterte Mjøen økningen av personbeskatningen med 16 millioner kroner. Istedenfor omsetningsskatten og margarinavgiften ville han derimot dekke inn det resterende beløpet med midlertidige lån på i overkant av tyve millioner kroner.

Mjøen mente at hans inndekning var i overensstemmelse med Arbeiderpartiets forslag i budsjettkomiteen. Mjøen begrunnet dessuten sitt forslag med at Arbeiderpartiet ved senere budsjettbehandlinger kunne komme til å søke samarbeid ad annet hold enn Bondepartiet. Det tilsa at det var lite heldig å innføre en omsetningsskatt som senere ville bli avviklet.

³⁹⁵ St. tidende, 1935, 7b, side 1075

³⁹⁶ St. tidende, 1935, 7b, side 1164 - 1165

Denne delen av budsjettutvidelsen burde derfor heller dekkes inn ved midlertidige lån.³⁹⁷ Mjøens forslag fikk tre stemmer.³⁹⁸

Til tross for kritikken, uttrykte Mjøen forståelse for at regjeringen på grunn av liten tid etter tiltredelsen ikke hadde rukket å foreta store endringer i budsjettforslaget. Han rettet derfor blikket fremover mot regjeringens neste og første egne budsjettforslag ved å rette to henstillinger til den. Begge henstillingene var forlengelser av Det Radikale Folkepartis motstand mot omsetningsskatten og ønske om å lånefinansiere krisebevilgningene. Den første angikk tiltak mot arbeidsledigheten. Mjøen foreslo at regjeringen skulle utarbeide et ekstraordinært budsjett til lindring av arbeidsledigheten. Midlene skulle skaffe ved opptak av lån, men det ble forutsatt at lånemidler kun skulle anvendes til såkalte ”virkelig rentable arbeider”. Mjøen mente som i tidligere debatter at tiltakene ville bidra til reduksjon i utgiftene til forsorg og fattigunderstøttelse.

Hvilken mening Mjøen la i ”rentable arbeider” fremgår ikke helt klart av hans uttalelser. Hans uttalelser gir imidlertid grunnlag for å belyse noen trekk ved hva Mjøen la i det. Eksempler som Mjøen benyttet om rentable arbeider var elektrifisering av jernbane, vannkraftutbygging og bureisning. Et aspekt ved rentable arbeider fremførte han senere i debatten. Det var arbeider som forrentet sine egne lån.³⁹⁹

Et annet aspekt kom han frem med i en sammenligning med arbeidsbudsjettene, dvs. budsjettet for nødsarbeid. Det var et mål å holde arbeidsbudsjettene oppe i bevilgningsnivå. Mjøen mente imidlertid at tiltakene over dette budsjettet ikke nådde frem til ”de arbeidslediges egentlige skarer”⁴⁰⁰ Det synes som om Mjøen mente at ”rentable arbeider” var prosjekter som kunne skape arbeid til flere og over lengre tid enn vanlige nødsarbeidstiltak.

Et tredje aspekt var at foruten at prosjektene skulle forrente sine egne lån, ville de rentable arbeidene ”øke landets kapital”. De ville bidra til å skape nye, fremtidige og varige verdier ut over investeringskostnadene. Mjøen viste spesielt til bureisning. Det var et tiltak som kunne skape varig arbeid – og livsgrunnlag for den enkelte. Vannkraftutbygging skapte varige samfunnsverdier med økt tilgang på elektrisitet, som også kunne skape vilkår for

³⁹⁷ St. tidende, 1935, 7b, side 1075 - 1076

³⁹⁸ St. tidende, 1935, 7b, side 1331

³⁹⁹ St. tidende, 1935, 7b, side 1163

⁴⁰⁰ St. tidende, 1935, 7b, side 1076

næringsvirksomhet. Elektrifisering av jernbanestrekning kan sees som et tiltak for å modernisere jernbanen til på varig basis å benytte elektrisk energi, og da norsk elektrisitet.⁴⁰¹

Vannkraftutbygging var for øvrig et område hvor Mjøen også engasjerte seg i konkrete saker. I 1932 uttalte han stor skuffelse over at kommunene Biri, Faaberg og Vardal hadde fått avslag fra vassdragsstyret på søknad om å bygge ut kraftverk. Disse kommunene hadde søkt om å få utnytte sine fallrettigheter for dermed å kunne produsere elektrisk energi til en lavere pris enn den de måtte kjøpe energi fra andre kommuner for.

Mjøen beklaget avgjørelsen svært sterkt. Han viste til Det Radikale Folkepartis finansplan fra året før, og viste til at bygging av kraftverk ville ha positiv virkning på utviklingen i de enkelte kommuner og lokalsamfunn.⁴⁰²

Ut fra Mjøens uttalelser virker klart at han med ”rentable arbeider” siktet til prosjekter som kunne bidra til samfunnsendring og modernisering, og skape grunnlag for ny vekst i næringsliv og jordbruk. Det virker dessuten klart ut fra hans uttalelser at han mente at slike tiltak ikke bare kunne tjene til å lindre arbeidsledighetsproblemet, men også til å løse det. En uttalelse fra ham i finansdebatten, mens regjeringen Mowinckel fremdeles satt ved makten, viser det. Da beskrev han de ”rentable arbeidene” på følgende måte:

” Det er så mange store utviklingsmuligheter i vårt land, det er så mange arbeider som kan forrente sig, og som forsvarer at der lånes penger for å få dem i gang, så meget mer når det gjelder å skaffe arbeid, for å få mest mulig slutt på arbeidsløsheten.”⁴⁰³

Senere i sesjonen, under debatten om statens inntekts – og utgiftssituasjon, fremla han lignende synspunkter: ”Finn rentable arbeider! Vårt land er rikt. Den gamle tro at vårt land er fattig, bør være forbi, vårt land har tusener av muligheter, hvor det går an å anbringe penger som vil forrente sig temmelig straks.”⁴⁰⁴ Ut fra Mjøens to uttalelser er det grunn til å mene at hans krisepolitikk, i alle fall i 1935, hadde likhetstrekk med Johanssons begrep *krisepolitikk*. Det er i alle fall klar at Mjøen ikke bare hadde ønske om å lindre arbeidsledighetsproblemet, men også om å bidra til å løse det. Samtidig utalte Mjøen seg ikke om arbeidene skal avlønnes etter tariff eller som nødsarbeid. Det gjør at man skal være varsom med å trekke for sterke sammenligninger med Johanssons nevnte begrep.

⁴⁰¹ St. tidende, 1935, 7b, side 1076

⁴⁰² St. tidende, 1932, 7b, side 1052

⁴⁰³ St. tidende, 1935, 7a, side 285

⁴⁰⁴ St. tidende, 1935, 7b, side 1617-1618

Det er også å bemerke at Mjøen ikke uttalt knyttet tiltakene til småbrukere. Likevel er det liten tvil om at også denne gruppen ville kunnet bli sysselsatt. Hans forslag med henstilling til regjering om å foreta låneopptak for å finansiere rentable arbeider ved neste års budsjett falt mot 23 stemmer.⁴⁰⁵ Voteringen foregikk ikke ved navneopprop, og ingen innlegg i debatten avdekker hvem som støttet forslaget.

Mjøens andre henstilling gjaldt småbrukernes interesser. Mjøen mente at småbrukere var kommet dårlig ut i forslaget til endret statsbudsjett. Småbrukerne falt mellom to stoler. Han begrunnet dette med at budsjettforslaget i første rekke favoriserte landets 60 000 større bønder gjennom økt korntrygd – produksjonssubsidier - og økt margarinpris. Småbrukerne derimot var pålagt større byrder ved omsetningsskatt, økt margarinpris og dyrere kraftfôr. Derfor henstilte Mjøen til regjeringen om at i neste års budsjett skulle småbrukere i høyere grad tilgodeses.⁴⁰⁶ Denne henstillingen ble vedtatt mot 26 stemmer.⁴⁰⁷ Det er ikke kjent av referatene hvordan de enkelte partiene stemte. Det er grunn til å tro at den store oppslutningene om forslaget skyldtes at det innholdsmessig var lite konkret og forpliktende.

Mjøens syn på de landbrukspolitiske elementene i budsjettet må sees i lys av motsetningen mellom Bondepartiet og Venstre på dette feltet. Det Radikale Folkepartis syn på det landbrukspolitiske innholdet i samarbeidet mellom Arbeiderpartiet og Bondepartiet råder det heller ingen tvil om. I partiets valgprogram for 1936 uttalte partiet sterk motstand mot de innrømmelser som var gitt til de større bøndene for å øke prisene og lønnsomheten for denne gruppen: ”Man må komme bort ifra at landbrukets lønnsomhet baseres på store offentlige tilskudd som virker som forbrukerskatt på den store arbeidende befolkning.”⁴⁰⁸ Denne formuleringen bidrar til å styrke synet om at partiet hadde klare trekk av et klasseparti for småbrukere og småkårsfolk i jord – og skogbruksbygder.

Henstillingen om småbrukere kan antagelig også sees i lys av at Det radikale Folkeparti i Oppland konkurrerte med Arbeiderpartiet om stemmene fra denne gruppen. I mange av Opplands bygder og kommuner var dessuten motsetningen mellom Arbeiderpartiet og Bondeparti svært sterk. Det er god grunn til å tro at Mjøen søkte å vise de uheldige følgene av forliket mellom Arbeiderpartiet og Bondeparti for småbrukere for å tekkes dere oppslutning.

⁴⁰⁵ St. tidende, 1935, 7b, side 1336

⁴⁰⁶ St. tidende, 1935, 7b, side 1077

⁴⁰⁷ St. tidende, 1935, 7b, side 1336

⁴⁰⁸ Det Radikale Folkepartis program 1936

Det avvikende synet på blant annet budsjetttrammene mellom Det Radikale Folkeparti og Venstre ble nok observert og kanskje kommentert. Mowinckel lot det i en replikk til Arbeiderpartiets Olav Oksvik skinne igjennom at han mente at enkelte i hans gruppe gjorde for sterke politiske tilnærmelser mot Arbeiderpartiet. Mowinckel mente at Oksvik på nesten beklagende vis hadde uttalt at Venstre hadde stilt seg på gal side, hvilket Mowinckel bortimot forstod som et ønske om samarbeid med Venstre. I replikken sa Mowinckel følgende: ”Og der synes virkelig innen vårt parti å være enkelte som ikke holder sig så bluferdig tilbake overfor den nye tids menn som jeg synes vilde være ønskelig.”⁴⁰⁹

Håkon Løseth mener Mowinckel siktet til Unge Venstre.⁴¹⁰ Løseth unnlater å nevne Mjøen. For egen del innrømmet Mjøen at han følte seg truffet av Mowinckels uttalelse: ”Det kunde kanskje sikte til mig”⁴¹¹ Uavhengig av om Mowinckel siktet til Mjøen, er det liten tvil om at Mjøen selv oppfattet at kritikken rammet ham. I det omtalte foredraget Mjøen holdt for Unge Venstre fremgår det dessuten klart at Mjøen og Unge Venstre var samstemte i synet på lånefinansiering og tilnærmingen mot Arbeiderpartiet.⁴¹²

Det er ingen tvil om at Det Radikale Folkepartis krisepolitikk var mer radikal enn Venstres etter regjeringsskiftet i 1935. Det Radikale Folkeparti stod nå på linje med Arbeiderpartiet med tanke på krisebevilgningenes størrelse. Dog etter at Arbeiderpartiet hadde måttet moderere sin politikk i forliket med Bondepartiet. Spørsmålene som kan stilles før Mjøens siste sesjon på Stortinget er om dette mønstret vedvarte og hvordan han oppfattet regjeringens politikk i 1936, i lys av de to henstillingene han rettet til regjeringen.

Sesjonsåret 1936

Opplysninger som kan belyse Mjøens syn på arbeiderpartiregjeringens og Venstres krisepolitikk i 1936 ligger i historiens mørke. Det skyldes blant annet at Mjøen hadde sykefravær til finans – og trontaledebatten dette året.⁴¹³ Viggo Barfoed viser i sin hovedoppgave at Mjøen hadde høyt fravær i denne sesjonen.⁴¹⁴ Det høye fraværet kan nok i en viss utstrekning forklare hvorfor det ikke finnes uttalelser fra Mjøen om krisepolitikken i stortingsreferatene fra 1936.

⁴⁰⁹ St. tidende, 1935, 7b, side 1126

⁴¹⁰ Løseth, 1978, side 26

⁴¹¹ St. tidende, 1935, 7b, side 1163

⁴¹² Dagbladet, 15.5.1935 (referanse til artikkel, funnet i Mjeldheim, 2006, side 397)

⁴¹³ St. tidende, 1936, 7a, side 204

⁴¹⁴ Barfoed, 1975, side 122

Samtidig er det interessant at fortegnelsen over Mjøens debattdeltagelser i denne sesjonen viser et klart mønster av at Mjøen i det vesentligste deltok i debatter om militære spørsmål, som militærkomiteens formann. I debatter om arbeidsledigheten og økonomisk politikk var hans deltagelse gjennomgående fraværende.

Barfoed som har studert forholdet mellom partiene i Stortinget i perioden 1934-1936, ut fra voteringer ved navneopprop, har vist at Mjøen stemte for like mange av arbeiderpartiregjeringens proposisjoner som han stemte mot.⁴¹⁵ Venstre stemte på sin side mot regjeringens proposisjoner i over 2/3 av tilfellene.⁴¹⁶ Disse funnene kan i beste fall gi en indikasjon på hvordan Det Radikale Folkeparti og Venstre stilte seg til arbeiderpartiregjeringens politikk som helhet. Barfoeds beregninger forteller intet om hvilke saker det gjaldt, og da heller ikke om krisepolitikken er inkludert i beregningene. Barfoeds fremstilling gir heller ingen innsikt i hvilke argumenter og vurderinger som ble fremført.

Heller ikke Vælgerens referat fra Oppland Radikale Folkepartis årsmøte 22. juli 1936 gir noen opplysninger. Referatet oppgir at Mjøen holdt foredrag om den politiske situasjonen i Stortinget. Han uttalte sterk misnøye med samarbeidet mellom Arbeiderpartiet og Bondepartiet, men uten å knytte det til budsjettet eller andre konkrete politiske saker.⁴¹⁷ Denne misnøyen var da heller ikke ny eller ukjent.

I sitt statsbudsjett for 1936 økte regjeringen krisebevilgningene med rundt 19 millioner. Budsjettet ble balansert med et nytt låneopptak på henved 15 millioner. Regjeringen tok dessuten krisetiltakene ut fra de fagvise budsjettene og samlet dem i et felles budsjett. En betydelig andel av de økte krisemidlene var avsatt til offentlige bygg – og anleggsarbeider.⁴¹⁸

Ut fra Mjøens uttalelser i 1935 er det nærliggende å tro at Mjøen så positivt på regjeringens statsbudsjett for 1936. Noe annet enn en tenkbar holdning gir imidlertid ikke denne sammenligningen grunnlag for. Mjøens holdning kan ha endret seg fra 1935 til 1936. Blant annet er det umulig å fastslå om han støttet den ytterligere økningen av krisebevilgningene. Det at krisebevilgningene var finansiert gjennom låneopptak og at offentlige byggeprosjekter ble særlig vektlagt var i alle fall i henhold til hans henstilling fra finansdebatten i 1935.

⁴¹⁵ Barfoed, 1975, side 179

⁴¹⁶ Barfoed, 1975, side 161

⁴¹⁷ Vælgeren, 22.6.1936

⁴¹⁸ Løseth, 1978, side 30-31

Med hensyn til Mjøens henstilling om småbrukeres interesser er det blant annet kjent at regjeringen ikke fjernet omsetningsskatten. Mjøen uttrykte sin misnøye med den i et gruppemøte.⁴¹⁹ Samtidig viser Løseth at de landbrukspolitiske tiltakene for å fremme lønnsomheten i sektoren i realiteten ble stående uforandret i regjeringens budsjett.⁴²⁰ Det kan neppe ha vært negativt sett fra Mjøens ståsted. Partiets valgprogram for 1936 vitner som tidligere vist om at partiet var skarpt uenig i landbrukspolitikken som ble ført.

Om Mjøens krisepolitiske standpunkter i 1936 og hans syn på Arbeiderpartiets og Venstres krisepolitikk dette år, vites som kjent intet håndfast. Spørsmålet som tvinger seg frem er om Det Radikale Folkepartis rolle som parti var utspilt med arbeiderpartiregjeringens krisepolitikk og Mjøens totalt sett økende tilfredshet med den. Det Radikale Folkeparti hadde lenge formant om å få et Arbeiderparti som etter Mjøens begreper gjennomførte ”praktiske reformer”, istedenfor å ”ri kjepphester” og ”golde teorier”. Nå var det blitt en realitet. Inspirert av Jens Arup Seips ord er det fristende å spørre om Det Radikale Folkepartis rolle var utspilt når ”Arbeiderpartiet hadde Venstres meningers mot.”⁴²¹?

Spørsmålet må bli stående som et spørsmål. Det er i alle fall grunn til å tro at en del av velgerne oppfattet det slik. Valget i 1936 resulterte i alle fall i at Arbeiderpartiet vant sitt fjerde mandat i Oppland fylke på bekostning av Det Radikale Folkepartis ene representant. Det at Mjøen ikke tok gjenvalg kan også ha hatt betydning. Aftenposten går langt i å mene det i sin jubilentomtale av Mjøen i forbindelse med hans 70årsdag i 1939:

” De siste år var han Det Radikale Folkepartis eneste representant og han var det ikke fordi partiet i sig selv hadde nogen nevneverdig livskraft, men fordi han het Alf Mjøen og var populær blandt sine sambygdninger. I og med hans tilbaketreten forsvant partiet, og det etterlot sig neppe noget dyptfølt savn.”⁴²²

Kapittel 6,3 - Oppsummering av stortingsperioden 1934 – 1936

Utvalget av debatter fra stortingsperioden 1934 til 1936 viser at Det Radikale Folkeparti i varierende grad var mer radikalt enn Venstre i krisepolitikken. Mens Mjøen var tilfreds med Venstres krisebevilgninger i 1934, ønsket han i 1935 til forskjell fra Venstre å øke krisebevilgningene ved å utvide budsjettrammene. For stortingsåret 1936 er det ikke mulig å fastslå hvordan forholdet mellom partiene var i synet på krisebevilgningene.

⁴¹⁹ Venstres gruppeprotokoll, 5.2.1936

⁴²⁰ Løseth, 1978, side 31

⁴²¹ Seip, 1963, side 36

⁴²² Aftenposten 5.4.1939 (funnet i avisens elektroniske nettarkiv ved personsøk på Alf Mjøen)

Det er også klart at Mjøen i 1934 fremdeles mente at Arbeiderpartiets krisebevilgninger var for høye og radikale. I 1935 delte han derimot Arbeiderpartiets syn om at budsjetttrammene skulle økes ut over regjeringen Mowinckels forslag, for derved å øke krisebevilgningene. Mjøen støttet da også økningen av krisebevilgningene på 30 millioner i regjeringen Nygaardsvolds endrede statsbudsjett i 1935.

Det at Mjøen også tok til orde for en regjering av Arbeiderpartiet og Venstre underbygger Mjøens ønske om en mer radikal krisepolitikk. Hvordan Mjøen stilte seg til arbeiderpartiregjeringens politikk over arbeidsledigheten i 1936 lar seg som kjent ikke bringe på det rene. Det er samtidig, som nevnt, liten tvil om at statsbudsjettet for 1936 inneholdt flere elementer som han hadde henstilt til arbeiderpartiregjeringen i 1935.

Det Radikale Folkepartis krisepolitikk bar sterkt preg av småkårsfolk og småbrukere i jord – og skogbruksbygder sine interesser. Klarest kom det til uttrykk i Mjøens henstilling til arbeiderpartiregjeringen i 1935 for det kommende statsbudsjettet. Mjøen henstilte da om at småbrukere i større grad ble tilgodesett i det neste budsjettet. Denne henstillingen må sees i lys av Det Radikale Folkepartis klare motstand mot de innrømmelser Bondepartiet fikk av Arbeiderpartiet i krisebudsjettforliket i 1935. Innrømmelsen innebar økte priser og subsidier, som skulle styrke lønnsomheten for de større og salgsproduserende bøndene. For småbrukere og småkårsfolk innebar denne politikken derimot få fordeler og økte økonomiske byrder. Henstillingen er en klar indikasjon på at partiet hadde trekk av et klasseparti for småkårsfolk og småbrukere.

Også øvrige synspunktene fra Mjøen bar sterkt preg av småkårsfolk og småbrukeres interesser. Det gjaldt for det første hans henstilling om å utvide kredittmulighetene på kredittmulighetene på bygdene. Mjøen slo blant annet til lyd for å omfordele kapital fra bybanker til bygdebanker. Med det kunne investeringer og vekst i økende grad kom bygdene og ikke byene til gode.

For det andre gjaldt de store og arbeidsskapende, ”rentable arbeidene”, som Mjøen foreslo i form av vannkraftutbygging og elektrifisering av jernbane. Investeringene var nok ikke ensidig rettet mot småkårsfolk og småbrukere på bygdene, men det er heller ingen tvil om at arbeidene ville komme arbeidsledige i disse to gruppene til nytte.

For det tredje gjaldt det at Det Radikale Folkeparti, i motsetning Venstre, og i likhet med Arbeiderpartiet støttet at også jord – og skogbruksarbeidere med hus og tomt skulle inkluderes i lånekassen for jordbruket. Et interessant trekk ved krisepolitikken overfor gjeldsproblemene er at Det Radikale Folkeparti og Venstre kom på linje i synet på hvilke tiltak som skulle anvendes og hvilke beløpsgrenser som skulle settes for lånekassens utlån. Partiene var nå, i motsetning til i slutten av 1920 årene, enig om gjeldsnedskrivning som virkemiddel mot gjeldsproblemene i jordbruket. Uenigheten dreide nå seg om hvilke grupper som skulle omfattes av gjeldsslettingsordningen.

Kapittel 7 – Avslutning

I perioden mellom de to arbeiderpartiregjeringsene Hornsrud og Nygaardsvold var Det Radikale Folkeparti i varierende grad mer radikalt enn Venstre i sin krisepolitikk. Det at Det Radikale Folkeparti i motsetning til Venstre åpnet og tok til orde for et samarbeid mellom Arbeiderpartiet og Venstre, underbygger at partiet til tider ønsket, og hele tiden var åpent for en mer radikal krisepolitikk enn Venstre.

Hva gjelder synet på bevilgninger til tiltak mot arbeidsledigheten var partiet mer radikalt enn Venstre årene frem til 1932. Frem til da stemte Mjøen flere ganger for Arbeiderpartiets og ikke Venstres forslag til bevilgninger. Fra 1932 slo Venstre inn på en mer radikal politikk med høyere bevilgninger og partiene kom mer på linje. Fra samme år økte og radikaliserste Arbeiderpartiet sine forslag til bevilgninger til et nivå Mjøen mente var altfor høyt og radikalt. Et brudd på enighetslinjen mellom Det Radikale Folkeparti og Venstre kom i 1935, da Det Radikale Folkeparti inntok et mer radikalt syn enn Venstre. Mjøen støttet da i motsetning til Venstre en utvidelse av statsbudsjettet og med det økte krisebevilgninger.

Sett perioden som helhet kan det være grunn til å mene at Mjøen stod i mellomstilling mellom Arbeiderpartiet og Venstre i synet på bevilgninger til tiltak mot arbeidsledigheten. Mjøens forhold til Venstre i dette spørsmålet bar mer preg av variasjoner over år enn et markant skifte fra 1932. Mjøens mer radikale standpunkt til krisebevilgningene i 1935 underbygger det.

Hva gjelder gjeldsproblemene var Det Radikale Folkeparti særlig i deler av perioden mer radikalt enn Venstre i sin krisepolitikk. I starten av tidsrommet gikk det inn for større bevilgninger til rente - og avdragslettelser for småbrukere og kommuner enn Venstre. Partiet var mer radikalt i synet på tiltak som kan forstås med begrepet *bidragslinjen*. Også i synet på

gjeldsnedskrivninger ser det ut til at partiet i første del av perioden inntok et mer radikalt standpunkt enn Venstre. Mens Venstre i starten av perioden var avvisende til gjeldsnedskrivninger, var Det Radikale Folkeparti og etter alt å dømme Mjøen prinsipielt på linje med Arbeiderpartiet i det spørsmålet.

Mjøen gikk også tidligere enn Venstre inn for lånekasser for gjeldsoppgjør for jordbruk og fiskeri. I de første årene av perioden presset han også sterkt på for å forsere tempoet i de kommunale gjeldsoppgjørene. Fra 1932 ser det ut til at partiene kom mer på linje i synet på krisepolitikken overfor gjeldsproblemene. Dette på grunn av at Venstre endret syn og beveget seg i retning av Mjøens mer radikale standpunkter. Selv om partiene kom på linje i synet på gjeldsnedskrivning, var Det Radikale Folkeparti fremdeles mer radikalt i synet på det sosiale omfanget av nedskrivningene. Mjøen ville til forskjell fra Venstre at også jord – og skogbruksarbeidere skulle inkluderes. I krisepolitikken overfor gjeldsproblemene kan det virke som det fra 1932 inntraff et mer varig skifte i forholdet mellom de to partiene. Dette selv om de ikke kom helt på politisk linje med hverandre. Forholdet på dette feltet bar ikke preg av variasjoner mellom ulike år.

Ut fra funnene som er gjort i denne undersøkelsen er det liten tvil om at Hans Fredrik Dahls påstand om Mjøen ikke utgjorde noen venstrefløy i Venstre er lite treffende hva angår krisepolitikken. På dette feltet er det en mer treffende formulering at Det Radikale Folkeparti i vekslende grad var en venstrefløy innenfor Venstre. Når Mjøen ikke utgjorde noen permanent venstrefløy innenfor Venstre i krisepolitikken i disse tre periodene, må det forstås som et utslag av at Venstre ble mer radikalt og ikke at Det Radikale Folkeparti ble mindre radikalt.

Mot slutten av perioden er det imidlertid klart at det fra begge partier ble oppfattet slik at Det Radikale Folkeparti fremdeles var mer radikalt enn Venstre. I debatten etter Mjøens tidligere nevnte foredrag for Unge Venstre i 1935 kom dette klart frem fra begge partier. I debatten ble sammenslåing av de to partiene diskutert. Mjøen understreket at en sammenslåing var forutsatt av en radikaliserings av Venstres politikk. Fra salen fremholdt flere at en sammenslutning kunne bidra til å fremkalle en radikaliserings av Venstres politikk.⁴²³ Tatt i betraktning hvor sentralt den økonomiske krisen stod på den politiske dagsorden i mellomkrigstiden, må krisepolitikken ha vært et av område debattantene siktet til.

⁴²³ Dagbladet, 15.5.1935 (referanse til artikkel funnet i Mjeldheim, 2006, side 397)

Aasland mener at forskjellen mellom Det Radikale Folkeparti og Venstre ikke handlet om politisk uenighet. Den handlet i følge henne om at Det Radikale Folkeparti kritiserte Venstre for manglende politisk hurtighet, fasthet og mot:

”Til andre tider når Arbeiderdemokratene følte at Venstre sakk akterut og skepsisen overfor storebror steg, var det ikke først og fremst Venstres programposter som ble kritisert, men derimot mangelen på hurtighet, fasthet og mot til å føre venstresynet ut i praksis.”⁴²⁴

Aaslands beskrivelse kan sies å være delvis dekkende. Ved flere anledninger henstilte Mjøen til Venstre, og delvis med begrunnelse i Venstres tradisjoner og verdier, om å føre en mer radikal krisepolitikk. Ad hurtighet viser også fremstillingen klart at Venstre gradvis fulgte etter og kom nærmere Det Radikale Folkepartis standpunkter. Noe som understreker Aaslands poeng, er at Mjøen i sitt foredrag for Unge Venstre i 1935 kritiserte Venstre for ikke ha økt krisebevilgningene tidlig nok. Venstre burde i 1930 ha tatt initiativet i krisepolitikken, men Venstres handlingsvegring hadde åpnet for at Arbeiderpartiet grep initiativet.⁴²⁵

Samtidig gir den forliggende fremstillingen belegg for å mene at forholdet mellom Det Radikale Folkepartis og Venstres krisepolitikk tid tider også hadde karakter av politisk uenighet. Det at Mjøen så sent som i 1935 stod for et mer radikalt syn enn Venstre, vitner klart om at forskjellene ikke bare var tids – og tempobestemte. De kan også forstås som politisk bestemte. Aasland skriver at forskjellen i partienes programmer bar mer preg av gradsforskjeller enn vesensforskjeller.⁴²⁶ Denne fremstillingen gir imidlertid grunn til å mene at forskjellene mellom partiene i krisepolitikken til tider var vesentlige. I politikken mot arbeidsledigheten gjaldt det for årene før 1932 og igjen fra 1935. I politikken mot gjeldsproblemene gjaldt det særlig for årene før 1932.

Også mot Mjeldheims beskrivelse av Mjøens politiske profil kan det reises innvendinger. Han skriver som nevnt at Mjøen kunne prestere ”enkelte soloutspill”, men ellers satte få spor i venstrepolitikken. Denne beskrivelsen er nødvendigvis ikke uholdbar. Mjeldheim har rett i at Mjøen umiddelbart vant lite gjennomslag i Venstres gruppe for sin krisepolitikk. Den bortimot totale ignoransen fra Venstre og også Arbeiderpartiet overfor Mjøens uttalelser og forslag gir en klar indikasjon på det. Samtidig er Mjøens til tider mer radikale krisepolitikk et aspekt som bør nevnes og betones når Mjøens politiske innsats og profil skal formidles. Tatt i betraktning hvor sterkt den økonomiske krisen preget samfunnet i mellomkrigstiden, bør ikke

⁴²⁴ Aasland, 1961, side 97

⁴²⁵ Dagbladet, 15.5.1935 (referanse til artikkel funnet i Mjeldheim, 2006, side 397)

⁴²⁶ Aasland, 1961, side 125

dette aspektet utelates fra beskrivelsen av Mjøen. Denne tilføyelsen til beskrivelsen av Mjøen bidrar dessuten til å nyansere bildet av skillelinjene mellom de politiske blokkene i krisepolitikken. Det fantes nemlig et borgerlig parti, Det Radikale Folkeparti, som ved flere anledninger befant seg til venstre for Venstre. Noe helt annet er selvfølgelig at Det Radikale Folkeparti ser ut til å ha vært helt uten gjennomslagskraft og innflytelse på de politiske beslutningene i krisepolitikken.

Denne fremstillingen gir videre grunnlag for å trekke den slutning at Det Radikale Folkeparti med sin krisepolitikk hadde klare trekk av et klasseparti for småårsfolk og småbrukere i jord – og skogbruksbygder. Dette til tross for at partiet i programmene forsøkte å appellere til alle grupper.

Et første og sterkt holdepunkt for det er at partiet i liten grad engasjerte seg i lønnsomhetsproblemene som de større og salgsproduserende bøndene slet med. Når Mjøen engasjerte seg i denne delen av krisen, var det i motstand mot tiltak som høynet prisene og dermed lønnsomheten for disse bøndene. Det Radikale Folkepartis standpunkt var begrunnet i hensynet til forbrukere og at tiltakene ikke var fordelaktig for småbrukere.

Et annet og sterkt holdepunkt er den sentrale stillingen bureisning hadde i partiets politikk overfor arbeidsledigheten. Partiet ville motvirke arbeidsledigheten blant jordløse småårsfolk på bygdene innenfor bygdene ved å bygge småbruk og dermed utvide småbrukerklassens sosiale størrelse.

Det er grunn til å understreke at bureisning ikke var et særmerke for Det Radikale Folkeparti. I følge Hans Fredrik Dahl rådet det bred politisk enighet om bureisning som tiltak⁴²⁷. Johansson viser at Arbeiderpartiet i hele mellomkrigstiden ville bevilge mer midler til formålet enn de borgerlige partiene.⁴²⁸ Samtidig er det viktig å bemerke at Det Radikale Folkeparti i flere sesjoner var det borgerlige parti som ville gi de høyest krisebevilgningene. Ut fra hvor sentralt bureisning stod i partiet krisepolitikk, var det også det borgerlige partiet som ville bevilge mest til bureisning. Det er også nødvendig å nevne at bureisning ikke bare var et sosialt tiltak mot arbeidsledigheten. Det gikk også inn i en landbrukspolitisk

⁴²⁷ Dahl, 1973, side 44

⁴²⁸ Johansson, 1980, side 85

sammenheng. Bureisning skulle bidra til å endre bruksstrukturen i jordbruket med flere drivverdige bruk, som gjorde flere familier selvhjulpne.⁴²⁹

Det skal også bemerkes at bureisning som tiltak ikke ensidig var rettet mot jord – og skogbruksbygder, som partiet representerte i Oppland. Samfunnsviteren Olav Randen viser en oversikt over bureisningens omfang i mellomkrigstiden. Tallene viser at Nordland og Troms var de to fylkene hvor omfanget av bureisning var størst. En betydelig andel av disse brukene var nok bruk som kombinerte fiske og jordbruk. Samtidig viser tallene at innlandsfylkene Hedmark og Oppland hadde en dominerende stilling hva angår omfang av bureisning i Sør – Norge. I Hedmark var antallet nye bureisningsbruk for perioden 1926 – 1939 nesten 1500, mens i Oppland ligger tallet på drøyt 900.⁴³⁰

Ser man på kommunenivå i Oppland var jord – og skogbrukskommunene av de kommuner hvor antallet var høyest. Jord – og skogbrukskommune Etnedal, Snertingdal og Torpa hadde henholdsvis 82, 92, og 85 nye bruk. Industribygden Jevnaker fikk til sammenligning kun tre bruk etter 1920.⁴³¹ Hvorvidt partiets sterke satsning på bureisning var motivert ut fra hele bygde - Norges interesser eller kun jord – og skogbruksbygdenes interesser, er det ikke mulig å bringe på det rene. Det som derimot er klart er at er at bureisningen var til klar fordel for småkårsfolk i jord – og skogbruksbygder i innlandsfylkene.

Et tredje holdepunkt er Mjøens sterke engasjement for sparebankene på bygdene og deres kapitalsituasjon. Det Radikale Folkeparti ville bedre kredittmulighetene på bygdene. Mjøen tok ved flere anledninger til orde for å overføre kapital fra bybanker til bygdebanker. Siktemålet med det var at nytt nærings – og arbeidsliv i større utstrekning skulle skapes i bygdene. Partiet siktet særlig til hjemme – og småindustri som kunne gi arbeidsledige et nytt livsgrunnlag. Til å fremme en slik utvikling på bygdene, var Mjøen og Det Radikale Folkeparti altså villig til å redusere veksten i bymessige strøk.

Samtidig skal det påpekes at Mjøens forslag om offentlige bygg - og anleggsarbeider hadde en bredere geografisk orientering. Disse arbeidene innenfor jernbane, vei og vannkraftverk kom nok småbrukere og småkårsfolk i jord – og skogbruksbygder til gode, men ikke bare

⁴²⁹ Hveding, 1982, side 65

⁴³⁰ Randen, 2002, side 332

⁴³¹ Randen, 2002, side 333 - 334

dem. Også andre grupper av arbeidsledige ville kunne få nytte av disse tiltakene. Forslagene om offentlige bygg – og anleggsarbeider kan således sies å være et modererende element i synet på partiet som et klasseparti i sin krisepolitikk.

Samtidig er det interessant at verken partiets program eller Mjøens forslag og uttalelser i Stortinget inneholdt politiske tiltak overfor industri - og handelsnæring. Riktignok begrunnet Mjøen delvis sitt primærstandpunkt om å stabilisere kronen på et lavere nivå med industri – og handelsnæringens vilkår. Han støttet også, om enn motvillig, redningsaksjonen av foretningsbankene Den Norske Creditbank og Bergens Privatbank ut fra fare for konkurser i industrien. Når det imidlertid gjaldt Mjøens egne forslag til tiltak var småkårsfolk og småbrukere på bygene sine interesser markant i forgrunnen.

Et fjerde holdepunkt er at partiets krisepolitikk overfor gjeldsproblemene svarte godt til interessene til småbrukere og landkommuner, i blant annet Oppland. Det samme gjelder partiets standpunkt om å inkludere jord – og skogbruksarbeidere med hus og tomt i lånekassen for jordbruket. Hvorvidt partiets mer radikale politikk de første årene var påvirket av partiets sosiale og geografiske tilknytning er ikke mulig å fastslå. Kontrasten til det sosiale grunnlaget for Venstres standpunkt gir imidlertid grunn til å tro det. Som tidligere vist støttet ikke Venstre i de første årene gjeldsnedskrivninger, blant annet fordi partiets velgere på det tidspunkt ikke i samme grad var rammet av gjeldsproblemer. Det at Det Radikale Folkeparti i større grad enn Venstre ville underlegge bankvesenet politisk styring kan også ha påvirket dets krisepolitikk overfor gjeldsproblemene.

Det Radikale Folkepartis politikk i et samfunns – og samtidsperspektiv

Avslutningsvis skal partiets krisepolitikk sees i et bredere perspektiv enn stortingsdebattene. Den skal settes i et samfunns – og samtidsperspektiv. Det er i det hele tatt flere trekk ved samtidssamfunnet som kan bidra til å belyse og gi forståelse for at partiet med sin krisepolitikk hadde trekk av et klasseparti.

For det første kan det stilles spørsmål ved om en annen krisepolitikk var mulig. Det at stortingsrepresentantene den gang var valgt fra rene by - og landkretser kunne innebære at de næringsmessige, økonomiske og sosiale interessene bak representantene ble mer ensidige. Det gjaldt spesielt et parti som kun var representert fra et landdistrikt og med hovedvekten av oppslutningen fra småkårsfolk og småbrukere i jord – og skogbruksbygder i valgdistriktet.

Det fantes ingen representasjon fra bykretser, eller sterke velgergrupper i industripregede bygder innad i landdistriktet med andre og motstridende interesser. Den krisepolitikken Mjøen førte må ha vært stilt som forventning av velgerne og vært nødvendig for å bli valgt. Partiets krisepolitikk hadde muligens hatt et annet innhold hvis velgergrunnlaget hadde vært mer sammensatt.

For det andre er det grunn til å se partiets krisepolitikk i lys av at det norske samfunn i mellomkrigstiden var langt mindre urbanisert enn i dag. Ved inngangen til mellomkrigstiden bodde kun 45 prosent av folket i en eller annen form for tettbebygde strøk. I år 2000 var prosenten oppe i 76 prosent.⁴³² Fire av ti i befolkningen levde helt eller delvis av landbruk.⁴³³ I følge Olav Rovde regnet Norsk småbrukerlag 80 prosent av bøndene som småbrukere.⁴³⁴ Om partiet med sin krisepolitikk hadde trekk av et klasseparti var det i alle fall store gruppers interesser den rettet seg inn mot.

For det tredje må det nevnes at den økonomiske krisen rammet landsbygden hardest.⁴³⁵ Som tidligere vist var innlandsfylkene, og derunder landkommunene og småbrukere i disse fylkene av de hardest rammede. Dertil kan det spørres om det er en vel så treffende formulering at partiets krisepolitikk rettet seg mot de områder, næringer og grupper hvor krisen rammet sterkest og behovene var størst, som at partiet med sin krisepolitikk bar preg av et klasseparti. For Det Radikale Folkeparti kan den økonomiske krisen ha bidratt til å opprettholde og forsterke forestillingen om at bygdene var vanskeligere stilt enn byene. Ved siden av de umiddelbare interessene og situasjonen til partiets velgere, kan denne mer grunnleggende politiske samfunnsforståelsen ha ligget til grunn for partiets krisepolitikk. Hvilken utforming partiets krisepolitikk hadde hatt hvis krisen hadde rammet byer og tettbebygde strøk hardest, er derimot et helt annet spørsmål.

En begrunnelse for at Det Radikale Folkeparti med sin krisepolitikk hadde preg av et klasseparti kan søkes i et samfunnsperspektiv ut fra hva det ikke var. I nasjonalt perspektiv er det klart at det ikke var et folkeparti. Partiet hadde ingen politikk og viste lite engasjement for industriens og handelens vansker, og heller ikke et uttalt engasjement for arbeidsledigheten blant arbeiderklassen i byer og industripregede tettsteder.

⁴³² Stugu, 2006, side 385

⁴³³ Almås, 2002, side 20

⁴³⁴ Rovde, 1988, side 101

⁴³⁵ Dahl, 1973, side 42

I et bygdeperspektiv fremstår partiets politikk som sosialt langt bredere orientert. Samtidig viser partiets motstand mot Bondepartiets landbrukspolitikk at partiet, som det selv uttalte, var et parti for ”det arbeidende jordbruk”. Sett i lys av at Jorunn Bjørgum skriver at Bondepartiet forstod seg selv som et klasseparti for store og mellomstore bønder⁴³⁶, er det grunn til å benevne Det Radikale Folkeparti som et klasseparti for småkårsfolk og småbrukere i jord – og skogbruksbygder. I alle fall når det gjaldt den sosiale fordelingen av offentlig innsats mot den økonomiske krisen. Mens Bondepartiet, som Furre skriver, ville yte statlige midler til å øke lønnsomheten i jordbruket, ville det knapt yte midler til å avhjelpe arbeidsledigheten.⁴³⁷ Det gjaldt i hvert fall frem til budsjettforliket med Arbeiderpartiet i 1935. Forholdet var stikk motsatt for Det Radikale Folkepartis vedkommende.

Ohman Nielsen skriver riktignok at Bondepartiets ”lønnsomhetslinje” hadde perspektiv ut over de større bøndenes interesser. Ved å gi bøndene økt lønnsomhet kunne de gi sine arbeidere høyere lønn. Det ville øke arbeidernes kjøpekraft, som igjen kunne skape grunnlag for å sette flere i arbeid.⁴³⁸ Ohman Nielsen unnlater å stille spørsmål ved om et av Bondepartiets motiver var å opprettholde klassestrukturen i mange jord – og skogbruksbygder. Mellom større bønder, småbrukere og landarbeidere. Det er i alle fall nærliggende å tro at Det Radikale Folkeparti så det slik, og at blant annet partiets sterke satsning på bureisning skulle bidra til å jevne ut klasseforskjellene i klassesdelte bygder.

Denne fremstillingen har vist at Det Radikale Folkepartis krisepolitikk i tiden mellom regjeringene Hornsrud og Nygaardsvold ikke svarte til den folkepartiappellen som Aasland viser at partiet stod for i sine programmer. Partiets ambisjon om å være et folkeparti var i alle fall på krisepolitikkens område mer retorisk enn politisk. Den har også bidratt til å bekrefte at Det Radikale Folkeparti i krisepolitikken var mer radikalt enn Venstre i flere sesjoner..

Femstillingen har også bidratt til å utfordre og utfylle Aasland teori, basert på partiprogrammer, med funn om partiets politikk i praksis. Funnene i denne undersøkelsen kan utfordre og oppfordre til videre forskning om partiets praktiske politikk på andre områder. Dels for å se om partiet med sin politikk også på andre områder hadde trekk av et klasseparti og dels for å se om helheten i partiet gir grunnlag for å kalle det et folkeparti.

⁴³⁶ Bjørgum, 1970, side 27

⁴³⁷ Furre, 1972, side 228 - 229

⁴³⁸ Ohman Nielsen, 2001, side 191

Personregister:

(Enkeltpersoner som er sitert, referert til eller omtalt, utenom Alf Mjøen)

Alvestad, Alfred, stortingsrepresentant (Arbeiderpartiet), s. 72

Arvesen, stortingsrepresentant (Bondepartiet), s. 67

Bergsvik, Kornelius, stortingsrepresentant (Arbeiderpartiet), s. 63

Brochmann, Bertram Dybvad, stortingsrepresentant (Samfundspartiet), s. 12,

Bøe, Johannes, stortingsrepresentant (Arbeiderpartiet), s. 21

Castberg, Johan, stortingsrepresentant og statsråd (Det Radikale Folkeparti), s. 19, 25

Djupvik, Anton, stortingsrepresentant (Venstre), s 22, 50

Evjenth, Håkon, stortingsrepresentant og statsråd (Venstre), s. 44

Five, Håkon, statsråd (Venstre), s. 74, 83, 84, 91

Hambro, Carl Johan, stortingsrepresentant (Høyre), s. 17, 72

Hartman, Carl, stortingsrepresentant (Venstre), s. 22

Hornsrud, Christoffer, stortingsrepresentant og statsminister (Arbeiderpartiet), s. 25, 29, 54

Hundseid, Jens, stortingsrepresentant og statsminister (Bondepartiet), s. 46, 58, 84 86, 87, 90

Knudsen, Gunnar, stortingsrepresentant og statsminister (Venstre), s. 19, 23, 29

Kolstad, Peder, stortingsrepresentant og statsminister (Bondepartiet), s. 46, 58

Lappen, Ole. M, stortingsrepresentant (Det Radikale Folkeparti), s 24

Lavik, Nils, stortingsrepresentant (Kristelig Folkeparti), s. 24

Lund, Per B, statsråd (Venstre), s. 31, 32, 51

Løfsgaard, Arne, stortingsrepresentant (Bondepartiet), s. 41

Madsen, Alfred, stortingsrepresentant (Arbeiderpartiet), s. 47, 57

Michelsen, Christian, stortingsrepresentant og statsminister (Venstre), s. 19

Moan, Andreas, stortingsrepresentant (Arbeiderpartiet), s. 52

Moseid, Gabriel, stortingsrepresentant (Bondepartiet), s. 30

Mowinkel, Johan Ludvig, stortingsrepresentant og statsminister (Venstre), s. 22, 25- 26, 28, 44, 47, 57, 58, 63, 64, 66, 71-72, 76, 77, 87, 93, 95, 99

Nordanger, Knut, stortingsrepresentant (Arbeiderpartiet), s. 42

Nygaardsvold, Johan, stortingsrepresentant og statsminister (Arbeiderpartiet), s. 62,79, 84, 87, 92, 99

Øksvik, Olav, stortingsrepresentant (Arbeiderpartiet), s. 99

Olsen, Hallvard, LO-formann, s. 89

Peersen, Rudolf, stortingsrepresentant (Venstre), s. 22

Quisling, Vidkun, statsråd og ”partifører” (Bondepartiet og Nasjonal Samling), s. 12

Rygg, Nicolai, sentralbanksjef, s. 26

Sjøli, Knut, stortingsrepresentant (Arbeiderpartiet), s. 3

Steen, Nils A, stortingsrepresentant (Arbeiderpartiet), s. 35, 50,

Strand, Johan M, stortingsrepresentant (Venstre), s. 41, 71

Støstad, Sverre, stortingsrepresentant (Arbeiderpartiet), s. 1

Sæter, Olav J, stortingsrepresentant (Arbeiderpartiet), s. 34, 61

Tønder, Knut, stortingsrepresentant (Arbeiderpartiet), s. 49

Valen, Neri, stortingsrepresentant (Venstre), s. 94

Værland, Torjus, stortingsrepresentant og statsråd (Venstre), s. 35, 43,

Aarstad, Hans J, stortingsrepresentant og statsråd (Venstre), s. 52

Kilde – og litteraturliste

Kilder:

Aftenposten, Oslo, 10.2.1922, 16.4.1931, 5.4.1939
Dagbladet, Oslo, 15.5.1935
Det Radikale Folkepartis programmet 1928, 1930, 1933, 1936
Stortingsforhandlingene 1928 – 1936
Venstres gruppeprotokoller 1928 – 1936
Vælgeren, Gjøvik, 1929 jan – juli, 1931 jan – juni, 1936 jan – juni.

Leksikon:

Norsk biografisk leksikon, 1940
Pax leksikon, 1976

Litteratur:

Almås, Reidar, *Norges landbrukshistorie 1920 – 2000, fra bondesamfunn til bioindustri*,
Norges landbrukshistorie bind 4, Det norske samlaget, 2002

Aune Jorg, *Utdødde partier i Norge*, hovedoppgave i sammenlignende politikk, Universitetet
i Bergen, 1984

Barfoed, Viggo, *Partiforholdene i Stortinget 1934 – 40. En analyse av voteringer ved
navneopprop i plenum og Odelsting*. Hovedoppgave i historie, universitetet i Oslo, 1975

Bjørgum, Jorunn, "Arbeiderbevegelsens historie", i Segelcke, Nanna, *Norge ad notam*,
Adventura, 1992

Bjørgum, Jorunn (m.fl), "Krisen og arbeiderbevegelsen", i *Kriser og krisepolitikk i Norden
under mellankrigstiden*. Nordiska historikermøtet i Uppsala 1974

Bjørgum, Jorunn, *Venstre og kriseforliket*, Universitetsforlaget, 1970

Bull, Edvard den yngre, "Kriseforliket mellom Bondepartiet og Det Norske Arbeiderparti i
1935", *Norsk historisk tidsskrift*, 1959, nr. 1, side 121 - 139

Dahl, Hans Fredrik, *Norge mellom krigen*, Pax forlag, 1973

Dahl Ottar, *Grunntrekk i historieforskningens metode*, Universitetsforlaget, 1988

Danielsen, Rolf, *Borgerlig oppdemningspolitikk 1918 – 40*, Høyres historie bind to , Cappelen, 1984

Danielsen Rolf, Tore Grønlie og Edvard Hovland ”Trengselstider 1920 – 1970” i Næss, Hans Eyvind, Edgar Hovland, Tore Grønlie, Harald Baldersheim og Rolf Danielsen, *Folkestyre i by og bygd – Norske kommuner gjennom 150 år*, Universitetsforlaget, 1987

Feiring, Trond (red.), *Den norske småbrukaren 1913 – 1988*, Det norske samlaget, 1988

Furre, Berge, *Norsk historie 1905 – 1940*, Det Norske Samlaget, 1972

Førsund, Finn B, *Det norske Arbeiderparti 1930 -33, Krisepolitikken og vegen til sosialismen*, Hovedoppgave i historie, universitetet i Bergen, 1975

Halberg Paul Tage, ” Fælles barneskole for alle, en stor forsvarstanke” Arbeiderdemokratenes skolepolitikk frem til 1920”, *Norsk historisk tidsskrift*, 2004, nr 1, side 1-55

Hammerstad, Ivar *Jevnaker kommunes økonomiske problemer i mellomkrigstiden, med særlig henblikk på krisen i 1930 – årene*, hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo, 1975

Hegtnun, Halfdan, *Ti liv og 200 års norgeshistorie*. Alfa forlag 2006

Hodne, Fritz, *Norsk økonomi 1900 – 1990*, Tano, 1992

Hveding, Øistein, ”Gjeldsforliket mellom Bondepartiet og Arbeiderpartiet i 1934”, i Dahl, Svein og Øistein Hveding, *Økonomi og politikk, emner fra norsk mellomkrigstid*, Tapir, 1979

Hveding, Øistein, *Landbrukets gjeldskrise i mellomkrigstiden*, Statens lånekasse for jordbrukere, 1982

Greve Tim, *Det norske storting gjennom 150 år bind 3*, Gyldendal Norske Forlag, 1964

Johansson, Toril, *Fra sosialpolitikk til krisepolitikk? Arbeiderpartiets syn på krisepolitikk, nødsarbeid og bureisning under arbeidsløshetskrisa 1920 – 1939*, hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo, 1980

Lahlum, Hans Olav, ” Den historiske biografi som aktør, forsvarer og dommer – og som akademisk balansekunst”, *Fortid*, 2008, nr.1, side 46-53

Lundborg, Berit, *Fra fellesskap til konflikt: politiske og økonomiske utviklingstrekk i Torpa i mellomkrigstida*, hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo, 1995

Løseth, Håkon, *Det parlamentariske grunnlaget til regjeringa Nygaardsvold 1935 – 1940*, hovedoppgave i historie, Universitetet i Bergen, 1978

Maurseth, Per, *Gjennom kriser til makt (1920 – 1935)*, Arbeiderbevegelsens historie i Norge, bind 3, Tiden Norske Forlag, 1987

Mjeldheim, Leiv, *Parti og rørsle*, Universitetsforlaget, 1978

- Mjeldheim Leiv, *Den gyldne mellomvegen*, Vigmostad Bjørke, 2006
- Myhren, Kjell, *Gjeldstrykk og skattetrykk, den statlige politikk overfor kommunene i tiden 1920 – 1936*, Universitetsforlaget, 1977
- Nordby Trond, *Venstre og samlingspolitikken*, Novus forlag, 1983
- Nordvik, Helge W, ”Krisepolitikken og den teoretiske nyorientering av den økonomiske politikken i Norge i 1930-årene”, *Norsk historisk tidsskrift*, 1977, nr 1, side 298 - 317
- Ohman Nielsen, May – Brith, *Bondekamp og markedsrett 1920 – 1959*, Senterpartiets historie 1920 – 2000 bind 1, Det Norske Samlaget, 2001
- Olstad, Finn, *Med knyttet neve*, LOs historie bind 1 1899 – 1935, Pax forlag, 2009
- Pryser, Tore, *Klassen og nasjonen*, Arbeiderbevegelsens historie i Norge bind 4, Tiden Norske Forlag, 1988
- Randen, Olav, *Brøyte seg rydning*, Boksmia, 2002
- Roset, Arne, *Det norske Arbeiderpartiet og Hornsruds regjeringsdannelse i 1928*, Universitetsforlaget, 1955
- Rovde, Olav, ”1925 – 1950, i Feiring Trond, *Den norske småbrukaren 1913 – 1988*, Det Norske Samlaget, 1988
- Rygg; Nicolai, *Norges Bank i mellomkrigstiden*, Gyldendal, 1950
- Sandbakken, Roy, *Arbeiderbruk – og boligbank og boligarbeidet i byene*, hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo, 1977
- Seip, Jens Arup, *Fra embedsmannsstil til ettpartistil og andre essays*, Universitetsforlaget, 1963
- Sejersted, Francis, *Historisk introduksjon til økonomien*, Cappelen, 1973
- Sejersted, Francis, *Nicolai Rygg og paripolitikken*, Universitetsforlaget, 1971
- Semmingsen, Ingrid ”Arbeiderdemokratene i Hedmark og Oppland fylke. Et stykke grasrot-historie”, i *Historie nedenfra. Festskrift til Edvard Bull på 70-årsdagen*, Universitetsforlaget, 1984
- Slagstad Rune, *De nasjonale strategier*, pax forlag, 2001
- Smith, Gordon, ”Between left and right: the ambivalence of European liberalism”, i Emil J Kirchner m. fl, *Liberal parties in Western Europe*, Cambridge University, 1988
- Solhjell, Kåre Olav, *Tru og makt*, Det norske samlaget, 2008

Stugu, Ola Svein, ”Mot et urbanisert land? 1920 – 2000”, i Helle, Knut (m.f), *Norsk byhistorie*, Pax Forlag, 2006

Sveen, Knut, *Arbeiderpartiet og jordspørsmålet 1928 – 1938*, Hovedoppgave i historie, Universitetet i Trondheim, 1978

Sørensen, Øystein, *Solkors og solidaritet*, Cappelen forlag, 1991

Thorud Margit, *Fremveksten av det radikale folkeparti*, hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo, 1949

Tøsse, Sigvart, ” Småbrukarorganisering og arbeiderrørsle”, *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie*, 1980, nr. 1, side 117 - 138

Tøsse, Sigvart, ”1913 – 1925”, i Feiring Trond, *Den norske småbrukaren 1913- 1988*, Det Norske Samlaget, 1988

Valen, Henry og Hanne Marte Narud, *Demokrati og ansvar*, Universitetsforlaget, 2007

Aasland, Terit, *Fra Arbeiderorganisasjon til mellomparti*, universitetsforlaget, 1961